

M.M. AXMETJANOV
SH.SH. OLIMOV

TARBIYAVIY ISH METODIKASI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**BUXORO MUHANDISLIK-TEKNOLOGIYA INSTITUTI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI**

M.M. Axmetjanov, SH.SH. Olimov

TARBIYAVIY ISH METODIKASI

**5111000 – Kasb ta'limi (5321600 – yengil sanoat texnologiyalari va
jihozlari) yonalishi talabalari uchun**

**O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining
2018 yil 14 iyundagi 531 – sonli buyrug'iga muvofiq darslik sifatida
nashr etishga ruhsat berilgan.**

**«DURDONA»
NASHRIYOTI**

17.018(075.8)

A 90

Axmetjanov, M.M.

Tarbiyaviy ish metodikasi [Matn]: darslik / M.M. Axmetjanov, Sh.Sh. Olimov. – Buxoro: “Sadriddin Salim Buxoriy” Durdona nashriyoti, 2019. – 308 b.

UO*K 17.018 (075.8)

Tag'rizchilar:

Q.T.Olimov – Buxoro MTI o'quv ishlari bo'yicha prorektori, pedagogika fanlari doktori, professor.

B.R. Adizov – Buxoro davlat universiteti huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish mintaqaviy markazi direktori, pedagogika fanlari doktori, professor

ANNOTATSIYA

Ushbu darslik talabalar uchun mo'ljallangan bo'lib, tarbiyaviy ish metodikasining predmeti, maqsad va vazifalari, tarbiyaviy ishlarda tizimlilik, tarbiyaviy ishlarning ta'sirchanligini baholash tamoyillari, guruhda o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish metodikasi, tarbiyaviy jarayonni boshqarish, tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va tahlil etish, tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlash texnologiyasi, oilaviy tarbiyaning mazmuni, an'analari, metod va vositalari, oila va kollejni o'zaro hamkorligi, oilani pedagogik tomondan qo'llab-quvvatlash, guruh rahbari ishining mazmuni va metodlari, talovlar, musoboqa va boshqa tadbirlarni tashkil etish metodikasi kabi mavzular o'z ifodasini topgan.

АННОТАЦИЯ

Этот учебник, предназначенный для студентов, включает в себе предмет, цель и задачи методики воспитательной работы, системность в воспитательной работе, принципы оценки влияния воспитательных работ, методику развития самоуправления в группе, управление воспитательного процесса, планирование и анализ воспитательных работ, технологию работы с трудновоспитуемыми детьми, содержание, традиции, методы и средства семейного воспитания, взаимосвязь семьи и колледжа, педагогическую поддержку семьи, содержание и методы работы руководителя группы, методику организации игр, конкурсов, соревнований и

ANNOTATION

This tutorial, intended for students, includes the subject, purpose and objectives of the method of educational work, the systematic approach to educational work, the principles of assessing the impact of educational work, the methodology for developing self-management in the group, the management of the upbringing process, planning and analysis of educational work, the technology of working with difficult-educated children, the content, traditions, methods and means of family education, the relationship of the family and college, the pedagogical support of the family, the content and methods of work supervise for the group, the methodology for organizing games, contests, competitions and other events with students outside the group and outside the college.

ISBN: 978-9943-5756-3-9

© Axmetjanov M.M., Sh.Sh. Olimov 2019

© «Durdona», 2019

KIRISH

*Har kishida ilmu san'at bordur,
Baxtu davlatul kishiga yordur.*

Kamiiy

Barkamol shaxsni tarbiyalash barcha davrlarda muhim ijtimoiy talablardan biri bo'lib kelgan, ammo bugungi sifat o'zgarishlar ro'y berayotgan bir davrda bu masalaning dolzarbligi yanada kuchayib, unga talab ortib bormoqda.

Respublikamiz Mustaqillika erishgach ta'lim-tarbiya jarayoni q'ayta ko'rib chiqilib, uni rivojlantirish uchun bir qancha yangi asoslar yu'zga keldi. Jumladan, "Ta'lim to'g'risidagi" Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning yaratilishi ta'limni tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan davlatlar darajasida, yuksal ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash imkoniyati tug'ildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni, 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son Qarori, 2017 yil 28 iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-3160-sonli Qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli barcha vazifalarni amalga oshirish zarurligini taqozo qilmoqda.

O'tish davrining eng asosiy xususiyatlaridan biri bu - jamiyatning ma'naviy jihatdan yanada yuqori pog'onaga ko'tarilishidir. Chunki, o'tish davri birinchi galda jamiyatdan ma'naviy o'sishni talab etadi. Ma'naviy o'sish o'z navbatida fan-texnika, madaniyat, san'at hamda iqtisodiy rivojlanishga asos bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ham, bugungi kunda ma'naviy fazilatlarini tarbiyalash masalasi o'ta dolzarb masaladir.

O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da har tomonlama Barkamol shaxs-fuqaroni shakllantirish nazarda tutilgan. Bunday

natijaga erishish uchun ta'lim-tarbiya jarayonining uyg'unligini ta'minlash, tarbiya jarayonining qonuniyatlarini chuqur o'rganish va bugungi kun talablariga javob bera oladigan barkamol yosh avlodni tarbiyalash usullarini tadqiq qilish lozim. Barkamol avlod tarbiyasi ko'p jixatlardan bugungi kunda tahsil olayotgan bo'lajak pedagoglarning tarbiyaviy ishlarni tashkil etish mahoratiga bog'liqdir. Shuning uchun, bo'lajak pedagoglarni tarbiyaviy ish uslubiyotiga doir bo'lgan bilimlar bilan muntazam ravishda tanishtirib borishimiz, bu borada malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor berishimiz lozim.

MODUL I. "TARBIYAVIY ISH METODIKASI" FANINING ILMIY-NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

MODULNING UMUMIY MAQSADI: Tarbiyaviy ish metodikasi fanining tarkibiy tuzilishi, asosiy tarmoqlari, fanlar tizimidagi o'imi va boshqa fanlar bilan bog'liqligiga oid nazariy bilim berish, fanga oid dastlabki ko'nikmalarni shakllantirish.

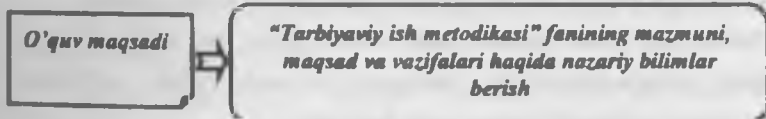
MODULNING O'QUV MAQSADLARI:

- **ta'limiy maqsad:** talabalarga tarbiyaviy ish metodikasi fani va uning nazariy asoslariga oid bilimlar berish, fanga oid tushunchalarni o'zlashtirishi orqali ularning malakasini oshirish;

- **tarbiyaviy maqsad:** talabalarda fanning o'ziga xos xususiyatlari haqida dastlabki tushunchalar berish orqali sohaga qiziqishlarini orttirish, pedagogik mahoratni shakllantirish;

- **rivojlantiruvchi maqsad:** talabalarning tarbiyaviy yetuklik darajasini, dunyoqarashini va pedagogik-psixologik qobiliyatini rivojlantirish.

1.1. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining predmeti, maqsad va vazifalari.

Yoshlikda zahmat chekib,
ilm o'rgansang, kasb – hunar
egalasang, qariganda rohat topasan.
Koshifiy

Tayanch iboralar: Tarbiya, ixtisoslashgan mutaxassislar, umumiy qoidalar, yosh avlod, ma'naviy-tarixiy an'ana, urf-odat, umumbashariy qadriyat, erkin fikrlovchi shaxs, jismoniy rivojlanish, imkoniyat yaratish.

natijaga erishish uchun ta'lim-tarbiya jarayonining uyg'unligini ta'minlash, tarbiya jarayonining qonuniyatlarini chuqur o'rganish va bugungi kun talablariga javob bera oladigan barkamol yosh avlodni tarbiyalash usullarini tadqiq qilish lozim. Barkamol avlod tarbiyasi ko'p jihatlardan bugungi kunda tahsil olayotgan bo'lajak pedagoglarning tarbiyaviy ishlarni tashkil etish mahoratiga bog'liqdir. Shuning uchun, bo'lajak pedagoglarni tarbiyaviy ish uslubiyotiga doir bo'lgan bilimlar bilan muntazam ravishda tanishtirib borishimiz, bu borada malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor berishimiz lozim.

MODUL I. "TARBIYAVIY ISH METODIKASI" FANINING ILMIY-NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

MODULNING UMUMIY MAQSADI: Tarbiyaviy ish metodikasi fanining tarkibiy tuzilishi, asosiy tarmoqlari, fanlar tizimidagi o'rni va boshqa fanlar bilan bog'liqligiga oid nazariy bilim berish, fanga oid dastlabki ko'nikmalarni shakllantirish.

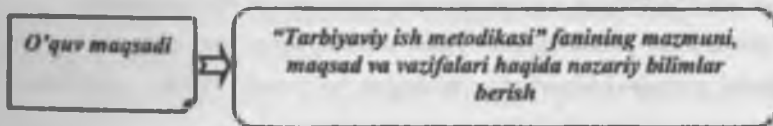
MODULNING O'QUV MAQSADLARI:

- **ta'limiy maqsad:** talabalarga tarbiyaviy ish metodikasi fani va uning nazariy asoslariga oid bilimlar berish, fanga oid tushunchalarni o'zlashtirishi orqali ularning malakasini oshirish;

- **tarbiyaviy maqsad:** talabalarda fanning o'ziga xos xususiyatlari haqida dastlabki tushunchalar berish orqali sohaga qiziqishlarini orttirish, pedagogik mahoratni shakllantirish;

- **rivojlantiruvchi maqsad:** talabalarning tarbiyaviy yetuklik darajasini, dunyoqarashini va pedagogik-psixologik qobiliyatini rivojlantirish.

1.1. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining predmeti, maqsad va vazifalari.

Yoshlikda zahmat chekib,
ilm o'rgansang, kasb – bunar
egalasang, qariganda rohat topasan.
Koshifiy

Tayanch iboralar: Tarbiya, ixtisoslashgan mutaxassislar, umumiy qoidalar, yosh avlod, ma'naviy-tarixiy an'ana, urf-odat, umumbashariy qadriyat, erkin fikrlovchi shaxs, jismoniy rivojlanish, imkoniyat yaratish.

Hozirgi kunda yoshlarni Barkamol inson, o'z Vatanining ilg'or kishisi sifatida tarbiyalash eng asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki, aynan yoshlar davlatimizning kelajagidir.

Yangi asrga qadam qo'yar ekanmiz mamlakatimizda chuqur, keng qamrovli iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Jamiyatning ma'naviy yuksalishi va yangilanishi sari yuz tutgan bir paytda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-3160-sonli Qarori zahiridagi g'oyalar, ulardan kelib chiqadigan asosiy maqsadlar ma'naviyatning ustivorligini yana bir karra tasdiqlaydi.

Xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish – O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevishtiruvchi bilan birgalikda yetilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jipslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon o'likaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish, ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi.

Ma'naviyati yuksak shaxslar yurtini tanitadi. Saxslar esa, uning ma'naviy qiyofasini tanitadi. Ma'naviyat – tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim – tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir.

Yosh avlodni tarbiyalash masalasi doimo mustaqil O'zbekiston davlatining diqqat markazida turadi. Yangilanayotgan jamiyatimizning barcha bosqichlarida: g'oyaviy-siyosiy, axloqiy-estetik tarbiya nuqtai nazaridan yosh avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazish bilan mustaqil O'zbekistonga lozim bo'lgan kadrlarni tayyorlash va tarbiyalash, olib borayotgan ishimizning majmuasidir.

Yoshlarni tarbiyalash maqsadida tashkil qilingan tarbiyaviy ishlarni olib borish uchun paydo bo'lgan «Tarbiyaviy ish metodikasi» fanining chegaralari va

jamiyat hayotida sub'ektiv omillarning ta'sir doirasini dastavval maktab chog'laridan ilmiy hamda dunyoviy bilimlar asosida qurish lozimligi tasdiqlanadi.

Shu sababli, A.S. Makarenko «... tarbiyaviy soha-sof tarbiya sohasi, ayrim hollarda o'qitish metodikasidan farq qiluvchi alohida sohadir... Har holda men hozir ham tarbiyaviy ish metodikasi ta'lim mantig'iga ega degan fikrni qolaverman. Unisi ham, bunisi ham tarbiya metodikasi, menimcha pedagogika fanining ozmi - ko'pmi mustaqil ikki bo'limidir.

Bu bo'limlar, albatta, bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lmog'i kerak. Guruhda olib boriladigan har qanday ish hamma vaqt tarbiyaviy ishdur, lekin men, tarbiyaviy ishni ta'lim berishdan iborat qilib qo'yish mumkin emas, deb hisoblayman».

Shu sababli, tarbiyaviy ish metodikasi bilan chuqur tanishish bo'lajak o'qituvchilarning navbatdagi asosiy vazifalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Milliy tarbiyaviy ishlar metodikasi asoschilaridan biri Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir!" degan so'zlari fikrimizga dalil bo'ladi.

Respublikamiz hukumati tomonidan mustaqillikning ilk yillaridan oq, jismonan sog'lom, ma'nan yetuk shaxs yaratishga e'tibor berila boshlandi. Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik dasturlar, rejalar ishlab chiqildi.

Mazkur "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining o'qitilishi ham aynan ushbu sa'y harakatlarga asosan tarbiyaviy ishlar metodikasiga ixtisoslashgan mutaxassislar uchun ishlab chiqilgan. Bunda, metodikani tarbiya tizimlarining umumiy qoidalariga asoslanishi, lekin ularni takrorlamasligi, bu qoidalarni ro'yobga chiqarish usullarining vositalari, yo'llari va shakllaridan iborat bo'lishi lozim.

Tarbiyaviy ish metodikasini o'rganish talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalarini mustaqil, ijodiy va dadil hal qilishga tayyorlashi lozim.

Hozirgi kunda yoshlarni Barkamol inson, o'z Vatanining ilg'or kishisi sifatida tarbiyalash eng asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki, aynan yoshlar davlatimizning kelajagidir.

Yangi asrga qadam qo'yar ekanmiz mamlakatimizda chuqur, keng qamrovli iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Jamiyatning ma'naviy yuksalishi va yangilanishi sari yuz tutgan bir paytda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-3160-sonli Qarori zamidagi g'oyalar, ulardan kelib chiqadigan asosiy maqsadlar ma'naviyatning ustivorligini yana bir karra tasdiqlaydi.

Xalqning ma'naviy ruhini mustabkamlash va rivojlantirish – O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevish tuyg'usi bilan birgalikda yetilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi. Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jipslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon o'lkaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish, ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi.

Ma'naviyati yuksak shaxslar yurtni tanitadi. Saxsni esa, uning ma'naviy qiyofasini tanitadi. Ma'naviyat – tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim – tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir.

Yosh avlodni tarbiyalash masalasi doimo mustaqil O'zbekiston davlatining diqqat markazida turadi. Yangilanayotgan jamiyatimizning barcha bosqichlarida: g'oyaviy-siyosiy, axloqiy-estetik tarbiya nuqtai nazaridan yosh avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazish bilan mustaqil O'zbekistonga lozim bo'lgan kadrlarni tayyorlash va tarbiyalash, olib borayotgan ishimizning majmuasidir.

Yoshlarni tarbiyalash maqsadida tashkil qilingan tarbiyaviy ishlarni olib borish uchun paydo bo'lgan «Tarbiyaviy ish metodikasi» fanining chegaralari va

jamiyat hayotida sub'ektiv omillarning ta'sir doirasini dastavval maktab chog'laridan ilmiy hamda dunyoviy bilimlar asosida qurish lozimligi tasdiqlanadi.

Shu sababli, A.S. Makarenko «... tarbiyaviy soha-sof tarbiya sohasi, ayrim hollarda o'qitish metodikasidan farq qiluvchi alohida sohadir... Har holda men hozir ham tarbiyaviy ish metodikasi ta'lim mantig'iga ega degan fikrda qolaveraman. Unisi ham, bunisi ham tarbiya metodikasi, menimcha pedagogika fanining ozmi - ko'pmi mustaqil ikki bo'limidir.

Bu bo'limlar, albatta, bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lmog'i kerak. Guruhda olib boriladigan har qanday ish hamma vaqt tarbiyaviy ishdir, lekin men, tarbiyaviy ishni ta'lim berishdan iborat qilib qo'yish mumkin emas, deb hisoblayman».

Shu sababli, tarbiyaviy ish metodikasi bilan chuqur tanishish bo'lajak o'qituvchilarning navbatdagi asosiy vazifalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Milliy tarbiyaviy ishlar metodikasi asoschilaridan biri Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir!" degan so'zlari fikrimizga dalil bo'ladi.

Respublikamiz hukumati tomonidan mustaqillikning ilk yillaridan oq, jismonan sog'lom, ma'nan yetuk shaxs yaratishga e'tibor berila boshlandi. Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik dasturlar, rejalar ishlab chiqildi.

Mazkur "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining o'qitilishi ham aynan ushbu sa'y harakatlarga asosan tarbiyaviy ishlar metodikasiga ixtisoslashgan mutaxassislar uchun ishlab chiqilgan. Bunda, metodikani tarbiya nazariyasining umumiy qoidalariga asoslanishi, lekin ularni takrorlamasligi, bu qoidalarni ro'yobga chiqarish usullarining vositalari, yo'llari va shakllaridan iborat bo'lishi lozim.

Tarbiyaviy ish metodikasini o'rganish talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalarini mustaqil, ijodiy va dadil hal qilishga tayyorlashi lozim.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holatga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalarning qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor shaxsga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.

Tarbiyaviy ish metodikasi fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy turbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy an'analariga, urf-odatlarini hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib, amalga joriy etish; talabalarning umumiy va pedagogik madaniyatini oshirish; inson faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishlik omili sifatida tarbiyaviy ishlarning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi tasavvurlarni yaxlit shakllantirish; mustaqil fikrlash va shaxsiy hatti-harakatlari oqibatlarini oldindan sezish; mustaqil o'qish va o'z imkoniyatlarini aynan baholash; maqsadga erishish va hayotiy qiyinchiliklarni bartaraf etishning maqbul yo'llarini mustaqil topish bo'yicha pedagogik bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdir.

Tarbiyaviy ish metodikasi fanining asosiy vazifalari esa – shaxsning aqliy erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning umumiy va maxsus qobiliyallarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratish; tarbiyaviy ishlar metodikasi fani taraqqiyotining asosiy yo'nalishlari bilan tanishish; ma'rifiy (ta'lim, tarbiya, shaxs kamoloti va madaniyatini tavsiflovchi) tushunchalar mazmunini o'zlashtirish; o'qishga va kasbga oid muammoli vaziyatlarni tahlil q'ilish; tarbiyaviy ishlar jarayonini loyihalashtirish, tashkil etish va amalga oshirish, uning borishi va natijalarini tashxis q'ilishning nazariy asoslarini o'zlashtirish; ta'lim oluvchilar, ishlab chiqarish xodimlari bilan tarbiyaviy ishlar metodlarini egallash; o'quv mashg'ulotlarining asosiy turlarini o'tkazish va ularga tayyorgarlik ko'rish ko'nikmalarini shakllantirish; kasbiy tafakkur, texnik ijodiyotni rivojlantirish metodlari bilan tanishish.

Runing uchun:

- yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z – o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshib, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish;

- talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga ho'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora oshirib-bo'yitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

- har bir o'smurning bilimdonligi va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarda joriy qilib ko'rish;

- insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir-birini tushunadigan, mehribon, shafqatli, irqiy kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik) muomala odobi kabi tarbiya vositalari keng qo'llanilishi

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fan sifatida ajralib chiqdi va o'zining nazariy, uslubiy, amaliy asoslarini yaratdi. Natijada tarbiyaviy ishlarning tarmoqlari vujudga keldi. Tarbiyaviy ish metodikasi fani bir necha qismga bo'lib o'rganiladi. Bular quydagilardir: "Odobnoma fanini o'qitish" metodikasi, "Jamoani tashkil qilish" metodikasi, "Guruh rahbarining tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va tashkil etish" metodikasi hamda "Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla, ta'lim muassasasi hamkorligini amalga oshirish" metodikasi va hokazolar.

Demak, bu fanni o'qitishdan maqsad kelajakda talabalarimizga ta'lim muassasalarida ta'lim – tarbiyaga zamon talablaridan kelib chiqqan holda yangicha yondashishni, ishni sifat, mazmun jihatidan to'g'ri tashkil etishni o'rgatishdan iboratdir.

Tarbiyaviy ishlarni to'g'ri olib borishning asosiy yo'llari pedagog-tarbiyachi rahbarligidagi mashg'ulotlar va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z – o'zini

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holatga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalarning qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor shaxsga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan umumiy foydalanish zarurligini taqozo etadi.

Tarbiyaviy ish metodikasi fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy an'analariga, urf-odatlariga hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib, amalga joriy etish; talabalarining umumiy va pedagogik madaniyatini oshirish; inson faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishlik omili sifatida tarbiyaviy ishlarning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi tasavvurlarni yaxlit shakllantirish; mustaqil fikrlash va shaxsiy hatti-harakatlari oqibatlarini oldindan sezish; mustaqil o'q'ish va o'z imkoniyatlarini aynan baholash; maqsadga erishish va hayotiy qiyinchiliklarni bartaraf etishning maqsadli yo'llarini mustaqil topish bo'yicha pedagogik bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdir.

Tarbiyaviy ish metodikasi fanining asosiy vazifalari esa – shaxsning aqliy erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning umumiy va maxsus qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratish; tarbiyaviy ishlar metodikasi fani taraqqiyotining asosiy yo'nalishlari bilan tanishish; ma'rifiy (ta'lim, tarbiya, shaxs kamoloti va madaniyatini tavsiflovchi) tushunchalar mazmunini o'zlashtirish; o'q'ishga va kasbga oid muammoli vaziyatlarni tahlil qilish; tarbiyaviy ishlar jarayonini loyihalashtirish, tashkil etish va amalga oshirish, uning borishi va natijalarini tashxis qilishning nazariy asoslarini o'zlashtirish; ta'lim oluvchilar, ishlab chiqarish xodimlari bilan tarbiyaviy ishlar metodlarini egallash; o'quv mashg'ulotlarining asosiy turlarini o'tkazish va ularga tayyorgarlik ko'rish ko'nikmalarini shakllantirish; kasbiy tafakkur, texnik ijodiyotni rivojlantirish metodlari bilan tanishish.

Buning uchun:

- yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z - o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshib, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish;
- talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga ho'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora oshirib-bo'yitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;
- har bir o'smarning bilimdonligi va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarida joriy qilib ko'rish;
- insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir-birini nushunadigan, mehribon, shafqatli, irqiy kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik) muomala odobi kabi tarbiya vositalari keng qo'llanilishi

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fan sifatida ajralib chiqdi va o'zining nazariy, uslubiy, amaliy asoslarini yaratdi. Natijada tarbiyaviy ishlarning tarmoqlari vujudga keldi. Tarbiyaviy ish metodikasi fani bir necha qismga bo'lib o'rganiladi. Bular quydagilardir: "Odobnoma fanini o'qitish" metodikasi, "Jamoani tashkil qilish" metodikasi, "Guruh rahbarining tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va tashkil etish" metodikasi hamda "Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla, ta'lim muassasasi hamkorligini amalga oshirish" metodikasi va hokazolar.

Demak, bu fanni o'qitishdan maqsad kelajakda talabalarimizga ta'lim muassasalarida ta'lim - tarbiyaga zamon talablaridan kelib chiqqan holda yangicha yondashishni, ishni sifat, mazmun jihatdan to'g'ri tashkil etishni o'rgatishdan iboratdir.

Tarbiyaviy ishlarni to'g'ri olib borishning asosiy yo'llari pedagog-tarbiyachi rahbarligidagi mashg'ulotlar va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z - o'zini

tarbiyalash)dir. Malakalarining individual – shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, tarbiyaviy ishlarni to'g'ri olib borishda va uni faollashtirishda kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir pedagog shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol o'ynaydi.

O'zbekistonning mustaqilligi tufayli ota – bobolarimizning axloq – odob haqidagi hikmatli hikoyalari, naql – rivoyatlari yoshlarning ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buni biz odobnoma fanining o'qitilishi misolida ko'rishimiz mumkin. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda esa, har bir pedagog-tarbiyachi axloq - odob haqidagi bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Tarbiyaviy ish metodikasi fanini o'qitishda jamoani tashkil qilish metodikasiga katta e'tibor beriladi, chunki shaxsni jamoada tarbiyalash bilangina jamiyatni yuksaltirish mumkin. Bu vazifalarni esa, biz odatda guruh rahbarlarining zimmasiga yuklaymiz. Guruh rahbarlari o'z navbatida guruhdagi talabalarning bevosita ta'lim – tarbiya jarayoni, ya'ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishda ma'suldirlar.

Keyingi yillarda davlatimizda qabul qilinayotgan ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qator me'yoriy hujjatlar, jumladan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" bozor iqtisodiyoti sharoitida muvaffaqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlovchi kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va o'quv maskanlarining mufuzini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishni taqozo etadi.

Shu maqsadda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va uni to'g'ri yo'lga qo'yish maqsadida o'qish davomida ushbu uslublardan foydalangan holda darslarni tashkil etamiz va har bir yo'nalishga alohida to'xtalib o'tishga harakat qilamiz.

Shuni hisobga olish kerakki, tarbiyaviy ish metodikalaridan har biri pedagogika kurslarida o'rganib chiqilgan muhim nazariy qoidalarga asoslanadi.

Mazkur fanni o'rganish bo'lajak o'qituvchilardan tarbiyaviy ishning asosiy malakalarini tarbiyalashga: pedagogik muomala, nutq pedagogikasi, pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatish, tarbiyachining o'z psixik holatini mustaqil tartibga solib turishi, pedagogik ta'sir ko'rsatish, teatr pedagogikasi orqali ta'sir ko'rsatish va

boshqalarga undaydi.

Bolalar uyushmalari ("Kamalak", Yoshlar ittifoqi) faoliyatini faollashtirish, jamoani shakllantirish va shaxsni jamoada tarbiyalash va kasb o'rganishga yo'llash, muassasa, muassasadan tashqari oila, jamoatchilikning tarbiyaviy kuch-g'ayratini birlashtirish, muassasada tarbiyaviy ishlarni yo'lga qo'yishda yordam beradi.

Bu masala ko'proq ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan guruh rahbari zimmasiga tushadi. Biroq, shunga qaramasdan u barcha tashkilotchilik va tarbiyaviy ishlarni faqat yolg'iz o'zi emas, balki uning yordamchilari rahbarligida o'z guruhida dars beradigan boshqa fan o'qituvchilari bilan mustahkam hamkorlikda olib boradi.

Guruh rahbari ish rejasini tuzib chiqib, tasdiqlaydi, talabalarga beriladigan ta'lim va tarbiya birligini ta'minlashning aniq yo'llarini belgilab chiqadi.

Keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi shaxsning mavjud ijtimoiy shakllanish tushunchasidan farq qilishi kerak. Shaxsning ijtimoiy shakllanishi barcha tashqi ta'sirlar, ya'ni shaxsga tevarak atrofdagi tabiiy va ijtimoiy muhit hamda maxsus tarbiyaviy faoliyat natijasidir.

Tor ma'nodagi tarbiya tushunchasi «tarbiyaviy ish» tushunchasiga o'xshash bo'lib, bu jarayon davomida kishining e'tiqodi, axloqiy xatti-harakat me'yorlari, iroda va xarakter xususiyatlari, estetik didi, ijtimoiy sifatlari tarkib topadi. Agar, keng ma'noda tushuniladigan tarbiya borliqni bilish jarayonini ham o'z ichiga oladigan bo'lsak, tor ma'nodagi tarbiya faqat munosabat va xulq-atvor sohalarini qamrab oladi.

Yana shuni ta'kidlab o'tish kerakki, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda huquq – tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, davlat va nodavlat jamg'armalar, qo'mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda ish olib borilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

tarbiyalash)dir. Malakalarining individual – shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, tarbiyaviy ishlarni to'g'ri olib borishda va uni faollashtirishda kasbiy jihatdan o'z – o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir pedagog shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol o'ynaydi.

O'zbekistonning mustaqilligi tufayli ota – bobolarimizning axloq – odob haqidagi hikmatli hikoyalari, naql – rivoyatlari yoshlarning ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buni biz odobnoma fanining o'qitilishi misolida ko'rishimiz mumkin. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda esa, har bir pedagog-tarbiyachi axloq - odob haqidagi bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Tarbiyaviy ish metodikasi fanini o'qitishda jamoani tashkil qilish metodikasiga katta e'tibor beriladi, chunki shaxsni jamoada tarbiyalash bilangina jamiyatni yuksaltirish mumkin. Bu vazifalarni esa, biz odatda guruh rahbarlarining zimmasiga yuklaymiz. Guruh rahbarlari o'z navbatida guruhdagi talabalarning bevosita ta'lim – tarbiya jarayoni, ya'ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishda ma'suldirlar.

Keyingi yillarda davlatimizda qabul qilinayotgan ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qator me'yoriy hujjatlar, jumladan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" bozor iqtisodiyoti sharoitida muvaffaqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlovchi kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va o'quv maskanlarining mufuzini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishni taqozo etadi.

Shu maqsadda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va uni to'g'ri yo'lga qo'yish maqsadida o'qish davomida ushbu uslublardan foydalangan holda darslarni tashkil etamiz va har bir yo'nalishga alohida to'xtalib o'tishga harakat qilamiz.

Shuni hisobga olish kerakki, tarbiyaviy ish metodikalaridan har biri pedagogika kurslarida o'rganib chiqilgan muhim nazariy qoidalarga asoslanadi.

Mazkur fanni o'rganish bo'lajak o'qituvchilardan tarbiyaviy ishning asosiy malakalarini tarbiyalashga: pedagogik muomala, nutq pedagogikasi, pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatish, tarbiyachining o'z psixik holatini mustaqil tartibga solib turishi, pedagogik ta'sir ko'rsatish, teatr pedagogikasi orqali ta'sir ko'rsatish va

boshqalarga undaydi.

Bolalar uyushmalari ("Kamalak", Yoshlar ittifoqi) faoliyatini faollashtirish, jamoani shakllantirish va shaxsni jamoada tarbiyalash va kasb o'rganishga yo'llash, muassasa, muassasadan tashqari oila, jamoatchilikning tarbiyaviy kuch-g'ayratini birlashtirish, muassasada tarbiyaviy ishlarni yo'lga qo'yishda yordam beradi.

Bu masala ko'proq ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan guruh rahbari zimmasiga tushadi. Biroq, shunga qaramasdan u barcha tashkilotchilik va tarbiyaviy ishlarni faqat yolg'iz o'zi emas, balki uning yordamchilari rahbarligida o'z guruhida dars beradigan boshqa fan o'qituvchilari bilan mustahkam hamkorlikda olib boradi.

Guruh rahbari ish rejasini tuzib chiqib, tasdiqlatadi, talabalarga beriladigan ta'lim va tarbiya birligini ta'minlashning aniq yo'llarini belgilab chiqadi.

Keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi shaxsning mavjud ijtimoiy shakllanish tushunchasidan farq qilishi kerak. Shaxsning ijtimoiy shakllanishi barcha tashqi ta'sirlar, ya'ni shaxsga tevarak atrofdagi tabiiy va ijtimoiy muhit hamda maxsus tarbiyaviy faoliyat natijasidir.

Tor ma'nodagi tarbiya tushunchasi «tarbiyaviy ish» tushunchasiga o'xshash bo'lib, bu jarayon davomida kishining e'tiqodi, axloqiy xatti-harakat me'yorlari, iroda va xarakter xususiyatlari, estetik didi, ijtimoiy sifatleri tarkib topadi. Agar, keng ma'noda tushuniladigan tarbiya bo'liqni bilish jarayonini ham o'z ichiga oladigan bo'lsak, tor ma'nodagi tarbiya faqat munosabat va xulq-atvor sohalarini qamrab oladi.

Yana shuni ta'kidlab o'tish kerakki, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda huquq - tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, davlat va nodavlat jam'armalar, qo'mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda ish olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim va tarbiya sohasida qanday islohotlar olib borilmoqda?
2. Kadrlar tayyorlash jarayonidagi kasbiy-malakaviy o'zgarishlar haqida nimalarni bilasiz?
3. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining tarmoqlarini sanab bering.
4. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
5. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fani tarixi haqida aytib bering.
6. Pedagogik izlanishlar deganda nimani tushunasiz?

Mustaqil ishlar uchun topshiriqlar

1. Milliy tarbiyaviy ishlar metodikasi asoschilaridan biri Abdulla Avloniyning tarbiya haqida fikrlaridan misol keltiring.
2. Mazkur fanni o'rganish bo'lajak o'qituvchilardan nimalarni talab qiladi?

Testlar

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturini qabul qilishdan maqsad.

- A). Ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash, milliy tizimni yaratish
- B). Milliy tizimni yaratish
- C). Ta'lim to'g'risidagi qonunni bajarish
- D). Kadrlar tayyorlash o'quv rejasini bajarish.

2. Tarbiya nazariyasi nimalarni o'rganadi?

- A). Tarbiyaviy jarayonning mazmuni, usuli va tashkil etilish masalalarini o'rganadi
- B). Tarbiya jarayonini o'rganadi
- C). Tabiatni o'rganadi
- D). Mustaqillikni o'rganadi

3. Tarbiya qanday hodisa?

- A). Tarbiya ijtimoiy hodisa bo'lib, kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan yoshlarni hayotga, mehnatga tayyorlaydi.

B). Tarbiya ma'lumot beruvchi hodisa

C). Tarbiya dialektik hodisa

D). Tarbiya bolalarni o'rganuvchi hodisa

4. O'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir etish hamda o'quvchilarning bayoti va faoliyatini uyushtirishning pedagogik ta'sirlar majmualni nima deb ataymiz?

A). Tamoyil

B). Vosita

C). Usul

D). Uslub

5. Ma'lum o'qitish, yoki metodik usullarni muvaffaqiyatli amalga oshirmoq uchun zarur bo'lgan yordamchi o'quv materiallari, qurol, asbob, apparat nima deb ataladi?

A). Metod

B). Usul

C). Vosita

D). Shaki

6. 1997 yil Respublikamizning Birinchi Prezidenti I. Karimovning O'zbekiston Oliy Majlisining IX sessiyasida qilgan ma'ruzasining nomi qanday ataladi.

A). Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori

B). XX asr bo'sag'asida

C). Buyuk kelajak sari

D). Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q

7. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va kadrlar tayorlash milliy dasturi qachon qabul qilindi?

A). 1997 yil 29 avgust

B). 1998 yil 1 avgust

C). 1999 yil 2 sentyabr

D). 1999 yil 1 oktyabr

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim va tarbiya sohasida qanday islohotlar olib borilmoqda?
2. 'Kadrlar tayyorlash jarayonidagi kasbiy-malakaviy o'zgarishlar haqida nimalarni bilasiz?
3. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining tarmoqlarini sanab bering.
4. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
5. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fani tarixi haqida aytib bering.
6. Pedagogik izlanishlar deganda nimani tushunasiz?

Mustaqil ishlar uchun topshiriqlar

1. Milliy tarbiyaviy ishlar metodikasi asoschilaridan biri Abdulla Avloniyning tarbiya haqida fikrlaridan misol keltiring.
2. Mazkur fanni o'rganish bo'lajak o'qituvchilardan nimalarni talab qiladi?

Testlar

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturini qabul qilishdan maqsad.

- A). Ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash, milliy tizimni yaratish
- B). Milliy tizimni yaratish
- C). Ta'lim to'g'risidagi qonunni bajarish
- D). Kadrlar tayyorlash o'quv rejasini bajarish.

2. Tarbiya nazariyasi nimalarni o'rganadi?

- A). Tarbiyaviy jarayonning mazmuni, usuli va tashkil etilish masalalarini o'rganadi
- B). Tarbiya jarayonini o'rganadi
- C). Tabiatni o'rganadi
- D). Mustaqillikni o'rganadi

3. Tarbiya qanday hodisa?

- A). Tarbiya ijtimoiy hodisa bo'lib, kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan yoshlarni hayotga, mehnatga tayyorlaydi.

B). Tarbiya ma'lumot beruvchi hodisa

C). Tarbiya dialektik hodisa

D). Tarbiya bolalarni o'rganuvchi hodisa

4. O'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir etish hamda o'quvchilarning hayoti va faolligini uyushtirishning pedagogik ta'sirlar majmuini nima deb ataymiz?

A). Tamoyil

B). Vosita

C). Usul

D). Uslub

5. Ma'lum o'qitish, yoki metodik usullarni muvaffaqiyatli amalga oshirmoq uchun zarur bo'lgan yordamchi o'quv materiallari, qurol, asbob, apparat nima deb ataladi?

A). Metod

B). Usul

C). Vosita

D). Shaki

6. 1997 yil Respublikamizning Birinchi Prezidenti I. Karimovning O'zbekiston Oliy Majlisining IX sessiyasida qilgan ma'ruzasining nomi qanday ataladi.

A). Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori

B). XX asr bo'sag'asida

C). Buyuk kelajak sari

D). Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q

7. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va kadrlar tayorlash milliy dasturi qachon qabul qilindi?

A). 1997 yil 29 avgust

B). 1998 yil 1 avgust

C). 1999 yil 2 sentyabr

D). 1999 yil 1 oktyabr

8. Tarbiyaviy rejalar qanday rejalashtirilgani ma'qol?

- A). Haftalik
- B). Choraklik
- C). Yarim o'quv yili uchun
- D). O'quv yili uchun

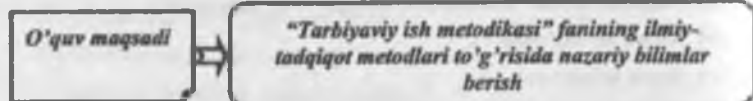
9. Amaliyotda qo'llanilayotgan ish rejasining tuzilishi qaysi bo'limdan boshlanadi?

- A). Tarbiyalash vazifalaridan
- B). Tarbiyaviy faoliyat tizimidan
- C). Tarbiyaviy ishlarning mazmunidan
- D). O'z - o'zini tarbiyalashdan

10. Tarbiyaviy ish qanday jarayon hisoblanadi?

- A). O'quv jarayonida amalga oshiriladigan
- B). Vaqti-vaqti bilan amalga oshiriladigan
- C). Uzlaksiz
- D). Doimiy.

1.2. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining ilmiy-tadqiqot metodlari.

*Kishida bo'lmasa agar ist'edod,
Ming hiyla hil ta'lim kor qilmas aslo.
Gumon qilma, buzoq xudo bo'lmaydi
Butparast oltin-la bersa ham oro.*

Muniddin Juvayniy

Tayanch iboralar: ilmiy tadqiqot usullari, pedagogik kuzatish, adabiyotlarni o'rganish metodi, kuzatish metodlari, suhbat metodi, pedagogik eksperiment, maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi, bolalar ijodini o'rganish metodi.

statistika usuli, anketalar metodi.

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining ilmiy tadqiqot usullari deganda yosh avlodni tarbiyalash, bilimli qilish va o'qitishning real jarayonlarga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish yo'llari, uslublari va vositalari majmui tushuniladi.

Pedagogika fanining ilmiy tadqiqot usullari qanchalik to'g'ri tanlansa, ta'lim – tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada rivojlanadi. Ammo, shuni ta'kidlamoq lozimki, ilmiy tadqiqot metodlari tizimi hali hozirgacha fanda to'la hal etilgan emas, mavjud va ishlab chiqilgan quyidagi ilmiy - tadqiqot usullariga tayanib fikr yuritish mumkin.

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining quyidagi ilmiy tadqiqot metodlari mavjud:

1. *Adabiyotlar bilan ishlash metodi.*
2. *Kuzatish metodi.*
3. *Suhbat metodi.*
4. *Anketalashtirish.*
5. *Maktab hujjatlarini o'rganish.*
6. *Matematik metod.*
7. *Tadqiqot natijalari va ularni amalda tatbiq etish.*

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining tarixiy taraqqiyotini o'rgatuvchi va milliy istiqlol mafkurasini shakllantiruvchi, hal qilinishi lozim bo'lgan muammolar bor. Pedagogik muammolarni hal qilishda turli-tuman tadqiqot metodlari mavjud. Yuqorida keltirganimizdek, metod lotincha "metodos" - yo'l so'zidan olingan bo'lib, ilmiy tadqiqot esa, shu metodlar orqali nazariy, mafkuraviy, ilmiy, milliy va ijtimoiy hayot hodisalarini, ularning qonuniyatlarini

8. Tarbiyaviy rejalar qanday rejalashtirilgani ma'qul?

- A). Haftalik
- B). Choraklik
- C). Yarim o'quv yili uchun
- D). O'quv yili uchun

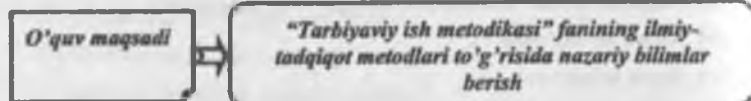
9. Amaliyotda qo'llanilayotgan ish rejasining tuzilishi qaysi bo'limdan boshlanadi?

- A). Tarbiyalash vazifalaridan
- B). Tarbiyaviy faoliyat tizimidan
- C). Tarbiyaviy ishlarning mazmunidan
- D). O'z - o'zini tarbiyalashdan

10. Tarbiyaviy ish qanday jarayon hisoblanadi?

- A). O'quv jarayonida amalga oshiriladigan
- B). Vaqti-vaqti bilan amalga oshiriladigan
- C). Uzlaksiz
- D). Doimiy.

1.2. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining ilmiy-tadqiqot metodlari.

*Kishida bo'lmasa agar ist'edod,
Ming hiyla hil ta'lim kor qilmas aslo.
Gumon qilma, buzq xudo bo'lmaydi
Butparast oltin-la bersa ham oro.*

Muniddin Juvayniy

Tayanch iboralar: ilmiy tadqiqot usullari, pedagogik kuzatish, adabiyotlarni o'rganish metodi, kuzatish metodlari, suhbat metodi, pedagogik eksperiment, maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi, bolalar ijodini o'rganish metodi.

statistika usuli, anketalar metodi.

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining ilmiy tadqiqot usullari deganda yosh avlodni tarbiyalash, bilimni qilish va o'qitishning real jarayonlarga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish yo'llari, uslublari va vositalari majmui tushuniladi.

Pedagogika fanining ilmiy tadqiqot usullari qanchalik to'g'ri tanlansa, ta'lim – tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada rivojlanadi. Ammo, shuni ta'kidlamoq lozimki, ilmiy tadqiqot metodlari tizimi hali hozirgacha fanda to'la hal etilgan emas, mavjud va ishlab chiqilgan quyidagi ilmiy - tadqiqot usullariga tayanib fikr yuritish mumkin.

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining quyidagi ilmiy tadqiqot metodlari mavjud:

1. *Adabiyotlar bilan ishlash metodi.*
2. *Kuzatish metodi.*
3. *Suhbat metodi.*
4. *Anketalashtirish.*
5. *Maktab hujjatlarini o'rganish.*
6. *Matematik metod.*
7. *Tadqiqot natijalari va ularni amalda tatbiq etish.*

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fanining tarixiy taraqqiyotini o'rgatuvchi va milliy istiqlol mafkurasini shakllantiruvchi, hal qilinish lozim bo'lgan muammolar bor. Pedagogik muammolarni hal qilishda turli-tuman tadqiqot metodlari mavjud. Yuqorida keltirganimizdek, metod lotincha "metodos"- yo'l so'zidan olingan bo'lib, ilmiy tadqiqot esa, shu metodlar orqali nazariy, mafkuraviy, ilmiy, milliy va ijtimoiy hayot hodisalarini, ularning qonuniyatlarini

bilishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqot metodlari olimlar tomonidan turlicha asoslab berilgan:

Akademik S.Rajabov tomonidan kuzatish, suhbat, maktab hujjatlarini tahlil qilish, eksperimentlar metodi, statistika ma'lumotlarini tahlil va sintez qilish, anketalar, hisoblash matematikasi va kibernetika metodlari asoslab berilgan. I.F.Xarlamov tadqiqotlarida pedagogik kuzatish, suhbat, tajriba eksperiment, maktab hujjatlarini o'rganish, ilg'or tajribalami umumlashtirish, matematik hisoblash metodlari asoslab berilgan.

S.P.Baranov va boshqalar yaratgan "Pedagogika" qo'llanmasida esa, kuzatish, savol-javob, maktab hujjatlarini o'rganish, eksperiment tajriba, modelashtirish metodlari berilgan. A.K.Munavvarov tahriri ostidagi "Pedagogika" o'quv qo'llanmasida kuzatish, suhbat, bolalar ijodini o'rganish, test-so'rovnomalari, maktab hujjatlarini tahlil qilish, matematika va kibernetika metodlari berilgan. Mavjud pedagogik darsliklarning deyarli hammasida metodlarni tavsiflab chiqishning bir xillik holati mavjud. Ilmiy tadqiqot faoliyatimizda bulardan foydalanish bizdan ijodiy yondoshishni talab qiladi. Ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari bilan biror pedagogik muammoni hal qilish maqsadida talaba, o'qituvchi-tarbiyachi, stajor-tadqiqotchi va ilmiy xodimlardan foydalanadilar. Ilmiy izlanishning dastlabki debochasi adabiyotlarni o'rganib, tahlil qilishdan boshlanadi.

Adabiyotlarni o'rganish metodi- Pedagogik adabiyotlarni o'rganish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi, mutafakkir va ma'rifatparvar pedagog olimlarning asarlari, mustaqil O'zbekistonning iqtisodiyotiga, mafkurasi va ma'naviyatiga doir adabiyotlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari, tadqiqot mavzusiga doir darsliklar, monografiyalar, risolalar va maqolalar, tadqiqot mavzusiga doir pedagogik, psixologik tadqiqotlar, dissertatsiyalar o'rganiladi, umumlashtiriladi, xulosa chiqariladi.

Kuzatish metodlari - Kuzatish adabiyotlarni o'rganishdan keyin boshlanadi. Kuzatishni tadqiqotchi biror maqsadni ko'zda tutib tashkil etadi. Kuzatish

rejalashtiriladi, uning dasturi tuziladi. Bunda kuzatish tezligi, soni, manzili, vaqti, vaziyatni kuzatish, materiallarni qayd qilish muddati belgilanadi. Kuzatish muddatiga ko'ra ikki turga ajraladi: qisqa va uzoq muddatli kuzatish - qisqa kuzatish ob'ektning kundalik faoliyatdagi o'zgarishlaridan ma'lum xulosaga kelish. Uzoq muddatli kuzatish - qo'yilgan maqsad, reja va dastur asosida olib borilib, ma'lum ilmiy, yakuniy xulosaga kelinadi. Kuzatishni yakuniy qayd qilishda kinos'yomka, video yozuvi, televidenie va boshqa texnik vositalardan foydalanish mumkin. Kuzatish metodidan to'g'ri foydalanish o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Yangi ijodiy faoliyatga boshlaydi.

Suhbat metodi- Tadqiqot mavzusining biror tomoni, yoki hodisalari haqida bilib olish maqsadida mas'ul shaxslar bilan og'zaki savollar berilib, ulardan axborot olish jarayonidir. So'roqlar mavzu doirasida mantiqan mazmunli, tartibli, aniq ifodaga ega bo'lishi lozim va uni to'g'ri, yoki noto'g'rililigi qarab javdal tuzib natijasi aniqlanadi. Suhbat metodi jarayomda intervyu olish ham mumkin. O'rinni, mantiqan yuksak javoblar, yoki noaniq javoblar magnit lentalariga yozib boriladi va tahlil etiladi.

Pedagogik eksperiment- Har qanday pedagogik tadqiqotning asosidir. Pedagogik eksperiment yordamida ilmiy farazlarning ishonchiligi tekshiriladi, pedagogik jarayonlarning ayrim elementlari o'rtasidagi bog'liqlik va munosabatlari aniqlanadi. Pedagogik eksperiment ikki turga bo'linadi: qayd qiluvchi va shakllantiruvchi. Qayd qiluvchi eksperiment orqali ta'lim, yoki tarbiya jarayonidagi mavjud muammolar aniqlanadi. Shakllantiruvchi eksperimentda esa, zaruriy ma'lumotlar o'quvchilarda shakllantiriladi. Pedagogik jarayonni aniqroq o'rganish maqsadida eksperimentator o'zi tashkil etgan jarayonni kuzatadi. U pedagogik jarayonga aralashadi, tarbiyalanuvchilar bilan tarbiyachi faoliyatining mavzuan sharoitlarini yaratadi. Pedagogik eksperiment dastlabki ma'lumotlarni, aniq sharoitlarni va o'qitish usullarini, yoki tadqiq qilinadigan materiallarni aniq belgilashni, shuningdek, eksperiment natijalarini har tomonlama hisobga olishni talab etadi. Quyidagilar pedagogik eksperimentning bosqichlari hisoblanadi: eksperiment o'tkazish va natijalarni sharhlash. Rejalashtirish, eksperiment

bilishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqot metodlari olimlar tomonidan turlicha asoslab berilgan:

Akademik S.Rajabov tomonidan kuzatish, suhbat, maktab hujjatlarini tahlil qilish, eksperimentlar metodi, statistika ma'lumotlarini tahlil va sintez qilish, anketalar, hisoblash matematikasi va kibernetika metodlari asoslab berilgan. I.F.Xarlamov tadqiqotlarida pedagogik kuzatish, suhbat, tajriba eksperiment, maktab hujjatlarini o'rganish, ilg'or tajribalami umumlashtirish, matematik hisoblash metodlari asoslab berilgan.

S.P.Baranov va boshqalar yaratgan "Pedagogika" qo'llanmasida esa, kuzatish, savol-javob, maktab hujjatlarini o'rganish, eksperiment tajriba, modelashtirish metodlari berilgan. A.K.Munavvarov tahriri ostidagi "Pedagogika" o'quv qo'llanmasida kuzatish, suhbat, bolalar ijodini o'rganish, test-so'rovnomalar, maktab hujjatlarini tahlil qilish, matematika va kibernetika metodlari berilgan. Mavjud pedagogik darsliklarning deyarli hammasida metodlarni tavsiflab chiqishning bir xillik holati mavjud. Ilmiy tadqiqot faoliyatimizda bulardan foydalanish bizdan ijodiy yondoshishni talab qiladi. Ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari bilan biror pedagogik muammoni hal qilish maqsadida talaba, o'qituvchi-tarbiyachi, stajor-tadqiqotchi va ilmiy xodimlardan foydalanadilar. Ilmiy izlanishning dastlabki debochasi adabiyotlarni o'rganib, tahlil qilishdan boshlanadi.

Adabiyotlarni o'rganish metodi- Pedagogik adabiyotlarni o'rganish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi, mutafakkir va ma'rifatparvar pedagog olimlarning asarlari, mustaqil O'zbekistonning iqtisodiyotiga, mafkurasi va ma'naviyatiga doir adabiyotlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari, tadqiqot mavzusiga doir darsliklar, monografiyalar, risolalar va maqolalar, tadqiqot mavzusiga doir pedagogik, psixologik tadqiqotlar, dissertatsiyalar o'rganiladi, umumlashtiriladi, xulosa chiqariladi.

Kuzatish metodlari - Kuzatish adabiyotlarni o'rganishdan keyin boshlanadi. Kuzatishni tadqiqotchi biror maqsadni ko'zda tutib tashkil etadi. Kuzatish

rejalashtiriladi, uning dasturi tuziladi. Bunda kuzatish tezligi, soni, manzili, vaqti, vaziyatni kuzatish, materiallarni qayd qilish muddati belgilanadi. Kuzatish muddatiga ko'ra ikki turga ajraladi: qisqa va uzoq muddatli kuzatish - qisqa kuzatish ob'ektning kundalik faoliyatdagi o'zgarishlaridan ma'lum xulosaga kelish. Uzoq muddatli kuzatish - qo'yilgan maqsad, reja va dastur asosida olib borilib, ma'lum ilmiy, yakuniy xulosaga kelinadi. Kuzatishni yakuniy qayd qilishda kinos'yomka, video yozuvi, televidenie va boshqa texnik vositalardan foydalanish mumkin. Kuzatish metodidan to'g'ri foydalanish o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Yangi ijodiy faoliyatga boshlaydi.

Suhbat metodi- Tadqiqot mavzusining biror tomoni, yoki hodisalari haqida bilib olish maqsadida mas'ul shaxslar bilan og'zaki savollar berilib, ulardan axborot olish jarayonidir. So'roqlar mavzu doirasida mantiqan mazmunli, tartibli, aniq ifodaga ega bo'lishi lozim va uni to'g'ri, yoki noto'g'rililigi qaraib javdval tuzib natijasi aniqlanadi. Suhbat metodi jarayonida intervyu olish ham mumkin. O'rinni, mantiqan yuksak javoblar, yoki noaniq javoblar magnit lentalariga yozib boriladi va tahlil etiladi.

Pedagogik eksperiment- Har qanday pedagogik tadqiqotning asosidir. Pedagogik eksperiment yordamida ilmiy farazlarning ishonchiligi tekshiriladi, pedagogik jarayonlarning ayrim elementlari o'rtasidagi bog'liqlik va munosabatlari aniqlanadi. Pedagogik eksperiment ikki turga bo'linadi: qayd qiluvchi va shakllantiruvchi. Qayd qiluvchi eksperiment orqali ta'lim, yoki tarbiya jarayonidagi mavjud muammolar aniqlanadi. Shakllantiruvchi eksperimentda esa, zaruriy ma'lumotlar o'quvchilarda shakllantiriladi. Pedagogik jarayonni aniqroq o'rganish maqsadida eksperimentator o'zi tashkil etgan jarayonni kuzatadi. U pedagogik jarayonga aralashadi, tarbiyalanuvchilar bilan tarbiyachi faoliyatining muayyan sharoitlarini yaratadi. Pedagogik eksperiment dastlabki ma'lumotlarni, aniq sharoitlarni va o'qitish usullarini, yoki tadqiq qilinadigan materiallarni aniq belgilashni, shuningdek, eksperiment natijalarini har tomonlama hisobga olishni talab etadi. Quyidagilar pedagogik eksperimentning bosqichlari hisoblanadi: eksperiment o'tkazish va natijalarni sharhlash. Rejalashtirish, eksperiment

maqsadi va vazifasini belgilash, eksperiment natijasiga ta'sir etuvchi omillar va ular darajasining miqdorini aniqlash, kerakli kuzatishlar soni, eksperiment o'tkazish tartibi, olingan natijalarni tekshirish metodlarini o'z ichiga oladi. Eksperimentni tashkil etish va o'tkazish belgilangan rejaga qat'iy amal qilgan holda olib borilishi kerak. Sharhlash bosqichida ma'lumotlar yig'iladi va qayta ishlanadi. Eksperiment o'tkazish ishonchlilik tamoyiliga javob berish uchun quyidagi shartlarga rioya qilishi kerak, ya'ni:

1. Tekshiruvchilar soni va tajribalar miqdorining aniq bo'lishi.
2. Tadqiqot metodlarining ishonchliliigi.

3. Farqlarning statistik jihatdan ahamiyatlilikini hisobga olish. Turli metodlarning o'zaro qo'shib olib borilishi pedagogik tadqiqotlarning samaradorligini va sifatini oshirishga imkon beradi. Bunga matematik metodlarning hamda hisoblash-yechish qurilmalari yordamidagi eksperiment natijalarining pedagogikaga kirib kelishi ham yordamlashadi. Odatda, o'rtacha arifmetik miqdor, modda, meridian, dispersiya, tanlab olinadigan to'plam majmuining o'rtacha kvadratik chetga chiqishi, o'rtacha olingan qiymat xatosi, belgilarni tuzatish koeffitsientlari hisoblab chiqiladi. Ilmiy tadqiqot natijalari amalda qo'llaniladi. Tugallangan tadqiqotda eng muhim narsa uning natijalari amalda qo'llanilishidir. Mustaqil O'zbekiston sharoitida yangi ilmiy bilimlar juda tez to'planib bormoqda. Biroq, ularni amaliy ishga joriy etish yo'lida qiyinchiliklar ham bo'lgani ko'zga tashlanmoqda.

Bu qiyinchiliklar o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirish haqidagi bilimlarining ortib borishi bilan ulardan foydalanishning faol imkoniyatlari o'rtasidagi nomuvofiqlikdan iboratdir. Shunday bo'lsa-da, bu ularni joriy etish yuzasidan maqsadga muvofiq ishlar olib borishni istisno etmaydi. Joriy etish jarayoni pedagogik tajribani takomillashtirishga qaratilgan faoliyat deb qaraladi. Shu sababli joriy qilinishi lozim bo'lgan tavsiyalarga yuqori talablar qo'yiladi. Talablarning ilmiy asoslanganlik darajasi, ular mazmunining aniqligi pedagoglar bilan o'quvchilarning mo'ljallangan kuch - g'ayrati mezonini to'g'ri baholashni nazarda tutadi. Joriy etish butun bir tadbirlar kompleksi bo'lib, u olingan

xulosalar haqida pedagogik jamoatchilikni xabardor qilishni, yangi o'quv va metodik qo'llanmalar yaratishni, metodik yo'l - yo'riq va metodik tavsiyalar ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi - Pedagogik hodisalar va faktlarni tekshirishda maktab hujjatlarini mukammal va chuqur o'rganmoq lozim. Maktab hujjatlarini tashkil qilishda ta'lim qonuniga amal qilinmog'i kerak. Maktab hujjatlarini tahlil qilishda o'quvchilarning ijodiy faolligi va mustaqilligini uning iqtidorini hamda ilg'or pedagogik tajribalarning umumlashtirilishi va joriy etilishini ko'rsatgan taqdirdagina to'liq qiymatga ega bo'ladi.

Shuningdek, o'quvchilarning umumiy miqdori, uning o'sishi, yoki kamayishi sabablari tavsifi, o'quvchilarning fanlar bo'yicha o'zlashtirish darajasiga, sinfdan qolishining oldini olish, rag'batlantirish va jazolash choralarini turlariga, maktabning moddiy bazasiga e'tibor beriladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi - Maktab o'quvchilari ijodini hamda ularning turli-tuman ishlarini o'rganish va tahlil qilish pedagogik tadqiqotning samarali metodlaridan biridir. Iqtidorli o'quvchilar aqliy qobiliyatlari, olibanob axloqiy qiyofalari, estetik didlari, sinchkovliklari va qiziquvchanliklari bilan ajralib turadi. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fani bolalar ijodining manbalari va omillarni chuqur bilishga hamda ularni yanada taraqqiy ettirish va mukomillashtirishning to'g'ri yo'llarini ko'rsatib berishga qaratilgan.

Statistik ma'lumotlarni analiz va sintez qilish metodi - Pedagogik tadqiqot kerakli statistika ma'lumotlarini ma'lum bir maqsad bilan tizimli o'rganish, mustaqil O'zbekistonda fan, madaniyat, ta'lim-tarbiyani taraqqiy etishiga salmoqli hissa qo'shadi.

Xalq ta'limi sohasidagi, jumladan, ajratilgan mablag'larning doimiy o'sib borishi, darslik va o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali qurollar, o'qituvchi kadrlar tayyorlash, maktab qurilishi, xo'jalik shartnomalari va ulardan tushayotgan mablag'lar statistika usuli orqali aniqlanadi.

Anketa metodi - O'quvchilardan so'rash usuli bo'lib, u o'quvchilar jamoasining bilimlari to'g'risidagi kerakli ma'lumotlarni olish uchun, ularning

maqsadi va vazifasini belgilash, eksperiment natijasiga ta'sir etuvchi omillar va ular darajasining miqdorini aniqlash, kerakli kuzatishlar soni, eksperiment o'tkazish tartibi, olingan natijalarni tekshirish metodlarini o'z ichiga oladi. Eksperimentni tashkil etish va o'tkazish belgilangan rejaga qat'iy amal qilgan holda olib borilishi kerak. Sharhlash bosqichida ma'lumotlar yig'iladi va qayta ishlanadi. Eksperiment o'tkazish ishonchlilik tamoyiliga javob berish uchun quyidagi shartlarga rioya qilishi kerak, ya'ni:

1. Tekshiruvchilar soni va tajribalar miqdorining aniq bo'lishi.
2. Tadqiqot metodlarining ishonchliliigi.

3. Farqlarning statistik jihatdan ahamiyatlilikini hisobga olish. Turli metodlarning o'zaro qo'shib olib borilishi pedagogik tadqiqotlarning samaradorligini va sifatini oshirishga imkon beradi. Bunga matematik metodlarning hamda hisoblash-yechish qurilmalari yordamidagi eksperiment natijalarining pedagogikaga kirib kelishi ham yordamlashadi. Odatda, o'rtacha arifmetik miqdor, modda, meridian, dispersiya, tanlab olinadigan to'plam majmuining o'rtacha kvadratik chetga chiqishi, o'rtacha olingan qiymat xatosi, belgilarni tuzatish koeffitsientlari hisoblab chiqiladi. Ilmiy tadqiqot natijalari amalda qo'llaniladi. Tugallangan tadqiqotda eng muhim narsa uning natijalari amalda qo'llanilishidir. Mustaqil O'zbekiston sharoitida yangi ilmiy bilimlar juda tez to'planib bormoqda. Biroq, ularni amaliy ishga joriy etish yo'lida qiyinchiliklar ham bo'lgani ko'zga tashlanmoqda.

Bu qiyinchiliklar o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirish haqidagi bilimlarining ortib borishi bilan ulardan foydalanishning faol imkoniyatlari o'rtasidagi nomuvofiqlikdan iboratdir. Shunday bo'lsa-da, bu ularni joriy etish yuzasidan maqsadga muvofiq ishlar olib borishni istisno etmaydi. Joriy etish jarayoni pedagogik tajribani takomillashtirishga qaratilgan faoliyat deb qaraladi. Shu sababli joriy qilinishi lozim bo'lgan tavsiyalarga yuqori talablar qo'yiladi. Talablarning ilmiy asoslanganlik darajasi, ular mazmunining aniqligi pedagoglar bilan o'quvchilarning mo'ljallangan kuch - g'ayrati mezonini to'g'ri baholashni nazarda tutadi. Joriy etish butun bir tadbirlar kompleksi bo'lib, u olingan

xulosalar haqida pedagogik jamoatchilikni xabardor qilishni, yangi o'quv va metodik qo'llanmalar yaratishni, metodik yo'l - yo'riq va metodik tavsiyalar ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi - Pedagogik hodisalar va faktlarni tekshirishda maktab hujjatlarini mukammal va chuqur o'rganmoq lozim. Maktab hujjatlarini tashkil qilishda ta'lim qonuniga amal qilinmog'i kerak. Maktab hujjatlarini tahlil qilishda o'quvchilarning ijodiy faolligi va mustaqilligini uning iqtidorini hamda ilg'or pedagogik tajribalarning umumlashtirilishi va joriy etilishini ko'rsatgan taqdirdagina to'liq qiymatga ega bo'ladi.

Shuningdek, o'quvchilarning umumiy miqdori, uning o'sishi, yoki kamayishi sabablari tavsifi, o'quvchilarning fanlar bo'yicha o'zlashtirish darajasiga, sinfdan qolishining oldini olish, rag'batlantirish va jazolash choralarini turlariga, maktabning moddiy bazasiga e'tibor beriladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi - Maktab o'quvchilari ijodini hamda ularning turli-tuman ishlarini o'rganish va tahlil qilish pedagogik tadqiqotning samarali metodlaridan biridir. Iqtidorli o'quvchilar aqliy qobiliyatlari, olibanob axloqiy qiyofalari, estetik didlari, sinchkovliklari va qiziquvchanliklari bilan ajralib turadi. "Tarbiyaviy ish metodikasi" fani bolalar ijodining manbalari va omillarni chuqur bilishga hamda ularni yanada taraqqiy ettirish va mukomillashtirishning to'g'ri yo'llarini ko'rsatib berishga qaratilgan.

Statistik ma'lumotlarni analiz va sintez qilish metodi - Pedagogik tadqiqot kerakli statistika ma'lumotlarini ma'lum bir maqsad bilan tizimli o'rganish, mustaqil O'zbekistonda fan, madaniyat, ta'lim-tarbiyani taraqqiy etishiga salmoqli hissa qo'shadi.

Xalq ta'limi sohasidagi, jumladan, ajratilgan mablag'larning doimiy o'sib borishi, darslik va o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali qurollar, o'qituvchi kadrlar tayyorlash, maktab qurilishi, xo'jalik shartnomalari va ulardan tushayotgan mablag'lar statistika usuli orqali aniqlanadi.

Anketa metodi - O'quvchilardan so'rash usuli bo'lib, u o'quvchilar jamoasining bilimlari to'g'risidagi kerakli ma'lumotlarni olish uchun, ularning

fikrlari va qarashlarini aniqlash uchun hamda kasbga yo'llashni belgilash uchun maxsus shaklda ishlangan bo'lmog'i lozim. Anketada ko'zlangan maqsadga muvofiq savollar bo'lib, ularning javoblaridan pedagogik natijalar kelib chiqishi ko'zda tutiladi.

Yozma javoblarni ommaviy ravishda yig'ib olish metodi anketa metodi deb ataladi. Anketalar ishlab chiqarish - murakkab ilmiy jarayondir. Tadqiqot natijalarining ishonchiligi anketalar mazmuniga, berilgan savollar shakliga, to'ldirilgan anketalar soniga bog'liq bo'ladi. Odatda, anketalar anketa ma'lumotlarini EHMda qo'llab, matematik-statistik metodlari bilan ishlashga imkon beradigan qilib tuziladi. Hujjatlarning yetarli darajada aniqlik bilan shunday tahlil qilinishi pedagogik jamoalarning real faoliyatidagi sababli bog'lanishlari va bog'liqliklarini aniqlashga yordam beradi.

Matematika va kibernetika metodlari - hozirgi zamon ishlab chiqarishi, fani va texnikasining talab hamda manfaatlari turmushda sinalgan texnika vositalarini, hisoblash matematikasi va kibernetika usullarini maktab ishida va pedagogikada qo'llanilishini talab qiladi. Pedagogik kibernetika shakli bilim berish jarayonini o'qitish, bilim berish jarayonini boshqarishning alohida shakli sifatida o'ziga xos xususiyatiga ega. Shuning uchun pedagogik jarayon bilan ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish o'rtasida katta farq bor.

Pedagogik tadqiqotlarda kino, ovoz texnikasi, foto, televidenie singari texnika vositalaridan keng foydalaniladi. Ular o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Bolalar uchun qo'shimcha rag'batlantirish omillarini hosil qiladi. Bular o'qituvchilar mehnatini ma'lum maqsadda yengillashtiradi. Ko'rsatilgan vositalarning har biri bolalarning yoshini hisobga olgan holda o'quv fani va pedagogik jarayonni mukammallashtiradi.

"Tarbiyaviy ish metodikasi" fani bo'yicha ilmiy tadqiqot metodlari barcha fanlar kabi pedagogika fanining ham takomillashib borishiga, ayrim pedagogik hodisalarni tekshirishga, ularni to'g'ri hal etish yo'llarini aniqlashga yordam beradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Ilmiy tadqiqot metodlarini takomillashtirish muammosi deganda nimani tushinasiz?
2. Kadrlar tayyorlash jarayonidagi kasbiy-malakaviy o'zgarishlar haqida nimalarni bilasiz?
3. Tarbiyaviy ish metodikasi fanining ilmiy tadqiqot metodlariga nimalar kiradi?
4. Tarbiyaviy ish metodikasi fanining ilmiy tadqiqot metodlari vazifalariga izoh bering.
5. «Tarbiyaviy ish» jarayonini rivojlantirishda ilmiy tadqiqot metodlarining o'rnini qanday?
6. Ilmiy tadqiqot izlanishlar deganda nimani tushunasiz?

Mustaqil ishlar uchun topshiriqlar

1. Yosh avlodni tarbiyalashda ilmiy tadqiqot metodlarining o'rnini aniqlang.
2. O'quvchini tarbiyalashda ilmiy tadqiqot metodlarini tanlash mezonlari ni ishlab chiqing.
3. Tarbiyaviy ish metodikasining ilmiy tadqiqot metodlarini tasniflash masalalarini muhokama qiling.
4. Pedagogik kuzatish metodi bo'yicha reja tuzing.
5. Maktab hujjatlarini o'rganish metodini tasniflang.
6. Talabalarni o'rganishning namunaviy dasturini o'rganishda ilmiy tadqiqot metodlarining o'rnini belgilang.

MODUL II. TARBIYA – IJTIMOY HODISA SIFATIDA

MODULNING UMUMIY MAQSADI: tarbiyaviy ish metodikasidagi asosiy tushunchalar, qonuniyatlariga oid nazariy bilim berish, mavzuga oid bilimlarni o'rgatish

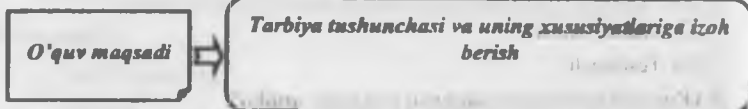
MODULNING O'QUV MAQSADLARI:

- *ta'limiy maqsad:* talabalarga tarbiyaviy ish metodikasining asosiy tushunchalari, qonuniyatlariga oid nazariy bilim berish;

- *tarbiyaviy maqsad:* talabalarda tarbiyaviy ish metodikasidagi asosiy tushunchalar, kasbiy ta'lim qonuniyatlariga oid bilimlarning pedagogik mahoratini shakllantirishdagi ahamiyatini singdirish;

- *rivojlantiruvchi maqsad:* talabalarning tarbiyaviy yetuklik darajasini, dunyoqarashini va pedagogik-psixologik qobiliyatini rivojlantirish.

2.1. Tarbiya tushunchasi va uning xususiyatlari

*Ta'lim fahat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi.
Tarbiya esa amaliy ish, tarjiba bilan bo'ladi.
Abu Nasr Farobiy*

Tayanch iboralar: Kishilik jamiyati, turmush jarayoni, kichik avlod faoliyati, tarixiy taraqqiyot, tarbiya jarayonining takomillashib borishi, ijtimoiy hayot, tarbiyaning mohiyati, ijtimoiy ong va xulq atvor, ijtimoiy tarbiyaning mohiyati, makon va zamon tarbiyasi.

Turli zamon va makonda umuminsoniy tarbiya mohiyati turlicha bo'lib, uning boshqalar ijtimoiy maqsadlaridan kelib chiqib asoslangan. Turli makon va

zamonda tarbiya g'oyasi turlicha ifodalangan bo'lsa-da, ammo yo'naltiruvchilik xususiyati hamda ob'ektiga ko'ra yakdillikni ifoda etadi.

Tarbiya xususida taniqli o'zbek pedagogi A.Avloniy shunday deydi: "Al-Hosil tarbiya bizlar uchun yo hayot - yo imot, yo najot - yo halokat, yo sandat - yo falokat masalasidir". Ushbu fikrlashlardan xulosa chiqarsak, shaxs tarbiyasi xususiy emas, balki ijtimoiy, milliy ilmdir. Zero, har bir xalqning taraqqiy etishi, davlatlarning qudratli bo'lishi, avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, ijtimoiy hayotning barcha soxalarida tub islohotlar olib borildi. Islohotlarning asosiy g'oyasi respublikaning rivojlanish va taraqqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish uchun xizmat qiladi.

O'z oldiga fuqarolik jamiyatini qurishni vazifa qilib qo'ygan bugungi jamiyatimiz yoshlardan ongli taffakur, zamonaviy dunyoqarash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan tarbiya asosida shakllanib borishini talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" hamda O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A Karimovning qator asar va nutqlarida, chunonchi, "Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori", "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda" nomli asarlarida mustaqil respublikada ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish maqsadi va vazifalari belgilab berilgan.

Tarbiya - shaxsni maqsadga muvofiq yo'naltirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkonini beradi.

Tarbiya - tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir shaxs, o'smir va yosh yig'it - qizning betakror va o'ziga xosligini e'tiborga olish, amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz ishiga va turli yoshdagi tarbiyalanuvchilarni qamrab olishiga alohida ahamiyat berish

Irmin

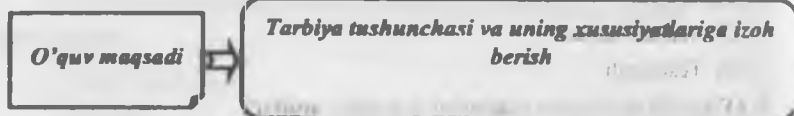
MODUL II. TARBIYA – IJTIMOIIY HODISA SIFATIDA

MODULNING UMUMIY MAQSADI: tarbiyaviy ish metodikasidagi asosiy tushunchalar, qonuniyatlarga oid nazariy bilim berish, mavzuga oid bilimlarni o'rgatish

MODULNING O'QUV MAQSADLARI:

- *ta'limiy maqsad:* talabalarga tarbiyaviy ish metodikasining asosiy tushunchalari, qonuniyatlarga oid nazariy bilim berish;
- *tarbiyaviy maqsad:* talabalarda tarbiyaviy ish metodikasidagi asosiy tushunchalar, kasbiy ta'lim qonuniyatlarga oid bilimlarning pedagogik mahoratini shakllantirishdagi ahamiyatini singdirish;
- *rivojlantiruvchi maqsad:* talabalarning tarbiyaviy yetuklik darajasini, dunyoqarashini va pedagogik-psixologik qobiliyatini rivojlantirish.

2.1. Tarbiya tushunchasi va uning xususiyatlari

Ta'lim fahat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi.

Tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan bo'ladi.

Abu Nasr Farobiy

Tayanch iboralar: Kishilik jamiyati, turmush jarayoni, kichik avlod faoliyati, tarbiya taraqqiyoti, tarbiya jarayonining takomillashib borishi, ijtimoiy hayot, tarbiyaning mohiyati, ijtimoiy ong va xulq atvor, ijtimoiy tarbiyaning mohiyati, makon va zamon tarbiyasi.

Turli zamon va makonda umuminsoniy tarbiya mohiyati turlicha bo'lib, uning boshqalar ijtimoiy maqsadlaridan kelib chiqib asoslangan. Turli makon va

zamonda tarbiya g'oyasi turlicha ifodalangan bo'lsa-da, ammo yo'naltiruvchilik xususiyati hamda ob'ektiga ko'ra yakdillikni ifoda etadi.

Tarbiya xususida taniqli o'zbek pedagogi A.Avloniy shunday deydi: "Al-Hosil tarbiya bizlar uchun yo hayot - yo imot, yo najot - yo halokat, yo sandat - yo falokat masalasidir". Ushbu fikrlashlardan xulosa chiqarib, shaxs tarbiyasi xususiy emas, balki ijtimoiy, milliy ilmdir. Zero, har bir xalqning taraqqiy etishi, davlatlarning qudratli bo'lishi, avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, ijtimoiy hayotning barcha soxalarida tub islohotlar olib borildi. Islohotlarning asosiy g'oyasi respublikaning rivojlanish va taraqqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish uchun xizmat qiladi.

O'z oldiga fuqarolik jamiyatini qurishni vazifa qilib qo'ygan bugungi jamiyatimiz yoshlardan ongli taffakur, zamonaviy dunyoqarash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan tarbiya asosida shakllanib borishini talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" hamda O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A Karimovning qator asar va nutqlarida, chunonchi, "Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori", "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda" nomli asarlarida mustaqil respublikada ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish maqsadi va vazifalari belgilab berilgan.

Tarbiya - shaxsni maqsadga muvofiq yo'naltirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkonini beradi.

Tarbiya - tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir shaxs, o'smir va yosh yigit - qizning betakror va o'ziga xosligini e'tiborga olish, amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz ishiga va turli yoshdagi tarbiyalanuvchilarni qamrab olishga alohida ahamiyat berish

Levin

Tarbiyani samarali yo'lga qo'yish uchun uning harakatlantiruvchi kuchini tarbiya jarayonining manbaini yaxshi bilish va hisobga olish muhimdir.

Bir so'z bilan aytganda tarbiya jarayoni har bir insonning hayotda yashashi (umumiy faoliyat, ta'lim, tarbiya) jarayonida o'tirilgan saboqlari va intellektual salohiyatining ijobiy ko'nikmasi o'zida shakllantirish va o'zgalarga berish jarayonidir. Tarbiya jarayonida ichki va tashqi qarama-qarshiliklar mavjud bo'lib, u bevosita tarbiyalanganlik darajasiga bogliq bo'ladi. Tarbiyada o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini ham hisobga olish kerak bo'ladi. Bu jihatlar unitilsa, qarama-qarshiliklar kuchayadi.

Tarbiya jarayoni Markaziy Osiyo mutafakkirlari va xalq tarbiyaviy ishlar metodikasining boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya jarayoni o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya kabi fanlar ma'lumotlaridan foydalanadi. Tarbiya jarayoni tarbiyaviy ishlar metodikasining boshqa bo'limlari: tarbiyaviy ishlar metodikasining umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi hamda maktabshunoslik bilan uzviy bog'liq.

Tarbiya jarayoni shaxsning muayyan maqsad asosida ijtimoiy hayotga tayyorlovchi, tarixiy-ijtimoiy tajribaga suyanan holda, olib boriluvchi faoliyat jarayonidir. Boshqacharoq qilib talqin etilganda, tarbiya jarayoni yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida haromonlana voyaga yetkazish unda ijtimoiy ong va xulq atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir.

Tarbiya jarayoni o'zaro bogliq bo'lgan ikki faoliyatni – talaba va talaba faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida talabaning ongi shakllana boradi. His-tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan va ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar bosil bo'ladi. Tarbiya jarayonida bolalarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirish g'oyat muhimdir. Faoliyat jarayonida bola tashqaridan qilayotgan tarbiyaviy ta'sirlarga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi. Psixolog va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh salbiy, xoh ijobiy) ta'siri bolaning ularga munosabati bogliqligini ko'rsatadi. Bola faoliyatini uyushtirishgina emas, balki

tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan qalbida paydo bo'layotgan munosabatini, turli kechinmalarini qanday anglashni baholashni, his qilishni anglashi e'tiborga molikdir. Ulardan o'zi uchun nimalarni maqsad qilib olayotganligini bilishi zarur. Bularning barchasi turli kishilar bilan aloqa qilish, jamoadagi munosabatlar jarayonida murakkablashib boradi.

Tarbiya jarayoni o'quvchining oniginigina emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stirib borishi, unda jamiyatning shaxsga qo'yiladigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarni hosil qilishi lozim. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga, hissiyotiga va irodasiga ta'sir etib boriladi. Agar, bularning birortasi e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Tarbiya jarayoniga talaba rahbarlik qiladi, o'quvchilar faoliyatini belgilaydi, ularni ijtimoiy jarayonda ishtirok etishlari uchun shart-sharoit yaratadi.

Ijtimoiy jarayonda faol ishtirok etish orqali o'quvchilarning mustaqilligi, ijodiy tashabbuskorligi ortib boradi. Faoliyat o'quvchilar jamoasi manfaatini va istagi asosida uyushtirilsa, bu jarayonda bolaning tengdoshlari va o'z-o'zini anglash jarayoni tezlashadi, bola o'z xulqi, xatti-harakati uchun jamoa oldida javobgarlikni sezishga erishgach ijrochi emas, balki umumiy ishning faol qatnashchisi bo'lib qoladi.

Tarbiyalanganlik – milliy urf-odatlarimiz, qadriyatlarimizga e'tiqod bilan rioya qiladigan, noqonuniy ishlardan o'zini tiya oladigan, o'z xatti-harakatlari bilan o'zgalar nafratini qo'zg'amaydigan xulq-atvordir.

Faoliyat jarayonida hosil bo'lgan malaka va odatlar axloq me'yorlariga rioya qilishni yengillashtiradi.

Demak, tarbiyachi bola shaxsining tez rivojlanadigan davri o'quvchilik yillarida uning ongiga turli-tuman faoliyat (o'qish, mehnat, o'yin, sport, badiiy havaskorlik) yordami bilan maxsus ta'sir etishi mumkindir.

Tarbiya yaxlit jarayonda amalga oshiriladi, uning tarkibiy qismlari ham ayni bir vaqtda, faoliyatning biror turi asosida amalga oshiriladi.

Umumiy pedagogik jarayonda tarbiya muhim o'rin tutadi. Shaxsni

Tarbiyani samarali yo'lga qo'yish uchun uning harakatlantiruvchi kuchini tarbiya jarayonining manbaini yaxshi bilish va hisobga olish muhimdir.

Bir so'z bilan aytganda tarbiya jarayoni har bir insonning hayotda yashashi (umumiy faoliyat, ta'lim, tarbiya) jarayonida o'tirilgan saboqlari va intellektual salohiyatining ijobiy ko'nikmasi o'zida shakllantirish va o'zgalarga berish jarayonidir. Tarbiya jarayonida ichki va tashqi qarama-qarshiliklar mavjud bo'lib, u bevosita tarbiyalanganlik darajasiga bogliq bo'ladi. Tarbiyada o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini ham hisobga olish kerak bo'ladi. Bu jihatlar unitilsa, qarama-qarshiliklar kuchayadi.

Tarbiya jarayoni Markaziy Osiyo mutafakkirlari va xalq tarbiyaviy ishlar metodikasining boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya jarayoni o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya kabi fanlar ma'lumotlaridan foydalanadi. Tarbiya jarayoni tarbiyaviy ishlar metodikasining boshqa bo'limlari: tarbiyaviy ishlar metodikasining umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi hamda maktabshunoslik bilan uzviy bog'liq.

Tarbiya jarayoni shaxsning muayyan maqsad asosida ijtimoiy hayotga tayyorlovchi, tarixiy-ijtimoiy tajribaga suyanagan holda, olib boriluvchi faoliyat jarayonidir. Boshqacharoq qilib talqin etilganda, tarbiya jarayoni yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida hartomonlama voyaga yetkazish unda ijtimoiy ong va xulq atvorni tarkib topirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir.

Tarbiya jarayoni o'zaro bogliq bo'lgan ikki faoliyatni – talaba va talaba faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida talabaning ongi shakllana boradi. His-tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan va ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi. Tarbiya jarayonida bolalarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirish g'oyat muhimdir. Faoliyat jarayonida bola tashqaridan qilayotgan tarbiyaviy ta'sirlarga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi. Psixolog va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh salbiy, xoh ijobiy) ta'siri bolaning ularga munosabati bogliqligini ko'rsatadi. Bola faoliyatini uyushtirishgina emas, balki

tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan qalbida paydo bo'layotgan munosabatini, turli kechinmalarini qanday anglashni baholashni, his qilishni anglashi e'tiborga molikdir. Ulardan o'zi uchun nimalarni maqsad qilib olayotganligini bilishi zarur. Bularning barchasi turli kishilar bilan aloqa qilish, jamoadagi munosabatlar jarayonida murakkablashib boradi.

Tarbiya jarayoni o'quvchining onginingina emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stirib borishi, unda jamiyatning shaxsga qo'yiladigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarni hosil qilishi lozim. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga, hissiyotiga va irodasiga ta'sir etib boriladi. Agar, bularning birortasi e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Tarbiya jarayoniga talaba rahbarlik qiladi, o'quvchilar faoliyatini belgilaydi, ularni ijtimoiy jarayonda ishtirok etishlari uchun shart-sharoit yaratadi.

Ijtimoiy jarayonda faol ishtirok etish orqali o'quvchilarning mustaqilligi, ijodiy tashabbuskorligi ortib boradi. Faoliyat o'quvchilar jamoasi manfaatini va istagi asosida uyushtirilsa, bu jarayonda bolaning tengdoshlari va o'z-o'zini anglash jarayoni tezlashadi, bola o'z xulqi, xatti-harakati uchun jamoa oldida javobgarlikni sezishga erishgach ijrochi emas, balki umumiy ishning faol qatnashchisi bo'lib qoladi.

Tarbiyalanganlik – milliy urf-odatlarimiz, qadriyatlarimizga e'tiqod bilan rioya qiladigan, noqonuniy ishlardan o'zini tiya oladigan, o'z xatti-harakatlari bilan o'zgarlar nafratini qo'zg'amaydigan xulq-atvordir.

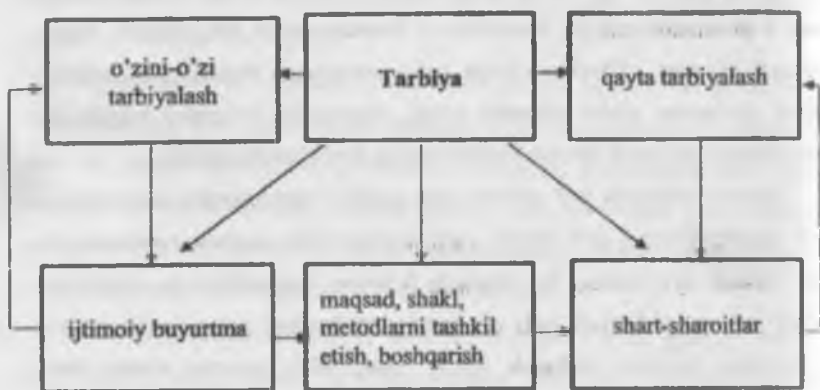
Faoliyat jarayonida hosil bo'lgan malaka va odatlar axloq me'yorlariga rioya qilishni yengillashtiradi.

Demak, tarbiyachi bola shaxsining tez rivojlanadigan davri o'quvchilik yillarida uning ongiga turli-tuman faoliyat (o'qish, mehnat, o'yin, sport, badiiy havaskorlik) yordami bilan maxsus ta'sir etishi mumkindir.

Tarbiya yaxlit jarayonda amalga oshiriladi, uning tarkibiy qismlari ham ayni bir vaqtda, faoliyatning biror turi asosida amalga oshiriladi.

Umumiy pedagogik jarayonda tarbiya muhim o'rin tutadi. Shaxsni

shakllantirish boshqarib, nazorat tavsifiga ega bo'lib, bu borada belgilangan vazifalar tasodifiy harakatlar orqali emas, balki oldindan belgilangan va puxta yo'naltirilgan rejalar asosida hal etilib boriladi. Tarbiya jarayonida uning maqsadi, shakli, ist'ododlari, shaxsning o'zini-o'zi tarbiyalash va qayta tarbiyalash jihatlari muhim o'rin tutadi. Tarbiya mazmuni ijtimoiy tizim buyurtmasi asosida belgilanib, uning amalga oshishi uchun ma'lum shart-sharoitlarning mavjudligi talab etiladi. Ushbu g'oyalar yaxlit tarzda quyidagicha aks etadi.

Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatni sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonni mushohada qilish, qobiliyatini tarbiyalash, aqlni peshlash demakdir. Aql ongni saqlaydi. Ong esa, moddiy va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tariqa inson sekin-asta komillikka erishib boradi. Ammo, buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchidan uzoq davom etadigan ma'suliyat, sharaflilik mehnat va qunt, irodani talab etadi. Buning uchun bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish zarur. Ma'naviy, insoniy sifatning shakllanishida oiladagi, atrofdagi, jamiyatdagi muhit va bolalarga bo'lgan munosabat muhim rol o'ynaydi.

Aniq bir maqsadga qaratilgan tarbiyaning samaradorligi tarbiyachining qanday metoddan foydalanishga bog'liq.

Metod – yunoncha atama ekanligini va u aynan nimagadir yo'l, usul orqali maqsadga erishish yo'lini bildirishi bizga ma'lum.

Metod, ya'ni usul axborotni uzatish va qabul qilish xarakteriga qarab:
So'z orqali ifodalash usuli.

Ko'rgazmalilik usuli.

Amaliy na'muna usuli.

Rag'batlantirish va jazo usuliga bo'linadi.

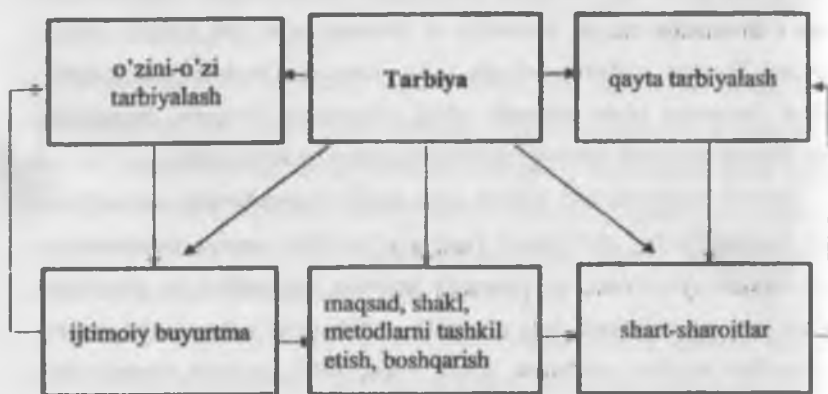
Tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanishi, yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi komil shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazishdan iboratdir. Chunki, kaxrlar tayyorlash milliy modelimizning bosh muddaosi komil inson va yetuk malakali mutaxassis tayyorlashdan iborat bo'lib, u O'zbekistonning xalqaro andozalardagi zamonaviy taraqqiyotini ta'minlay oladigan dadil, mustaqil fikr yuritadigar, taffakurli, malakali, bilimli mutaxassis, ayni paytda ichki insoniy sifatlari barg urib, kamolotga yetgan kadrlarni tayyorlashni ko'zlaydi. Mazkur maqsadni amalga oshiruvchi asosiy omillardan biri tarbiya jarayonidir.

Tarbiya jarayonining natijasi Barkamol shaxsni shakllantirishdir. Bu jarayon ikki tomonlama bo'lib, uyushtirish va rahbarlikni, shuningdek, o'quvchi shaxsining o'zi tomonidan faollik ko'rsatishni taqozo etadi. Bu jarayonda pedagog yetakchi vazifani bajaradi. Chunki, u ijtimoiy tarbiyaning umumiy maqsadlari, mohiyatini tushunadi, maqsad yo'lida amalga oshiriladigan vazifalar tizimidan yaxshi xabardor, tarbiya shakllari, metodlari va vositalarini asosli, ilmiy tarzda tanlab oladi va tarbiya jarayoniga tadbiiq etadi.

Tarbiya jarayonining mohiyatini tarbiyaga har tomonlama yondashish bilan muvaffaqiyatli tarzda ilmiy tahlil qilish mumkin.

Shaxsning ko'pdan-ko'p xislatlari bir-biridan ajratilgan emas, balki o'zaro mustahkam bog'langandir. Tarbiya jarayonida bolaning shaxsiyati yarim-yarim

shakllantirish boshqarib, nazorat tavsifiga ega bo'lib, bu borada belgilangan vazifalar tasodifiy harakatlar orqali emas, balki oldindan belgilangan va puxta yo'naltirilgan rejalar asosida hal etilib boriladi. Tarbiya jarayonida uning maqsadi, shakli, ist'ododlari, shaxsning o'zini-o'zi tarbiyalash va qayta tarbiyalash jihatlari muhim o'rin tutadi. Tarbiya mazmuni ijtimoiy tizim buyurtmasi asosida belgilanib, uning amalga oshishi uchun ma'lum shart-sharoitlarning mavjudligi talab etiladi. Ushbu g'oyalar yaxlit tarzda quyidagicha aks etadi.

Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatni sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonni mushohada qilish, qobiliyatini tarbiyalash, aqlni peshlash demakdir. Aql ongni saqlaydi. Ong esa, moddiy va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tariqa inson sekin-asta komillikka erishib boradi. Ammo, buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchidan uzoq davom etadigan ma'suliyat, sharaflilik mehnat va qunt, irodani talab etadi. Buning uchun bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish zarur. Ma'naviy, insoniy sifatning shakllanishida oiladagi, atrofdagi, jamiyatdagi muhit va bolalarga bo'lgan munosabat muhim rol o'ynaydi.

Aniq bir maqsadga qaratilgan tarbiyaning samaradorligi tarbiyachining qanday metoddan foydalanishga bog'liq.

Metod – yunoncha atama ekanligini va u aynan nimagadir yo'l, usul orqali maqsadga erishish yo'lini bildirishi bizga ma'lum.

Metod, ya'ni usul axborotni uzatish va qabul qilish xarakteriga qarab:

So'z orqali ifodalash usuli.

Ko'rgazmalilik usuli.

Amaliy namuna usuli.

Rag'batlantirish va jazo usuliga bo'linadi.

Tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanishi, yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi komil shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazishdan iboratdir. Chunki, kaxrlar tayyorlash milliy modelimizning bosh muddaosi komil inson va yetuk malakali mutaxassis tayyorlashdan iborat bo'lib, u O'zbekistonning xalqaro andozalardagi zamonaviy taraqqiyotini ta'minlay oladigan dadil, mustaqil fikr yuritadigan, taffakurli, malakali, bilimli mutaxassis, ayni paytda ichki insoniy sifatleri barg urib, kamolotga yetgan kadrlarni tayyorlashni ko'zlaydi. Mazkur maqsadni amalga oshiruvchi asosiy omillardan biri tarbiya jarayonidir.

Tarbiya jarayonining natijasi Barkamol shaxsni shakllantirishdir. Bu jarayon ikki tomonlama bo'lib, uyushtirish va rahbarlikni, shuningdek, o'quvchi shaxsining o'zi tomonidan faollik ko'rsatishni taqozo etadi. Bu jarayonda pedagog yetakchi vazifani bajaradi. Chunki, u ijtimoiy tarbiyaning umumiy maqsadlari, mohiyatini tushunadi, maqsad yo'lida amalga oshiriladigan vazifalar tizimidan yaxshi xabardor, tarbiya shakllari, metodlari va vositalarini asosli, ilmiy tarzda tanlab oladi va tarbiya jarayoniga tadbiiq etadi.

Tarbiya jarayonining mohiyatini tarbiyaga har tomonlama yondashish bilan muvaffaqiyatli tarzda ilmiy tahlil qilish mumkin.

Shaxsning ko'pdan-ko'p xislatlari bir-biridan ajratilgan emas, balki o'zaro mustahkam bog'langandir. Tarbiya jarayonida bolaning shaxsiyati yarim-yarim

emas, balki yaxlit ravishda rivojlanadi.

Bola o'sib va ribojlanib borgan sari tarbiya vazifalari murakkablashib, chuqurlashib, tabaqalashib boradi.

Yaxlit yondashish ob'ektiv ravishda aqliy, g'oyaviy, mafturaviy, axloqiy, mehnat, estetik, jismoniy, ekologik, iqtisodiy hamda huquqiy tarbiya birligini o'quvchilarning ongi, xulq - atvori bilan qo'shib olib borilishini ta'minlaydigan pedagogik jarayonni vujudga keltirishni va bu jarayonlar talablariga amal qilishni taqozo etadi.

Ijtimoiy tarbiya jarayoni shaxsning ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishga, uning atrof-tevarakka, jamiyatga, odamlarga, o'ziga nisbatan munosabatlar doirasini vujudga keltirishga, kengaytirishga qaratilgan. Shaxs ishtirok etadigan ijtimoiy munosabatlar tizimi qanchalik keng, xilma-xil bo'lsa, uning ma'naviy dunyosi shunchalik boy bo'ladi.

O'z tabiatiga ko'ra tarbiya jarayoni ko'p omilli xarakterga ega. Ya'ni bola shaxsining qaror topishiga oila, ta'lim muassasasi, jamoatchilik ijtimoiy muhit, shuningdek, vaziyatlari xilma-xilligi bevosita va bilvosita ta'sir etadi.

Tarbiya jarayonining natijalari odatda bir xil tafsifda bo'lmaydi. Bu narsa o'quvchilarning psixologik (individual-tipologik), fiziologik va jismoniy xususiyatlariga, ularning hayoti va ma'naviy qiyofasiga, shaxsiy pozitsiyasiga bog'liq.

Tarbiya jarayoni odatda o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini qayta tarbiyalash, bolaning atrof-muhitdagi u, yoki bu hodisalar bilan salbiy aloqasi natijasida vujudga keladigan munosabatlar va shaxs xususiyatlarini shakllantirish bilan qo'shib olib boriladi.

O'z-o'zini tarbiyalash shaxsning o'zida ijtimoiy qadrga ega bo'lgan fazilatlarni hosil qilish va tayyorlashga hamda salbiy xislatlarni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyat sifatida ta'riflanadi.

O'z-o'zini qayta tarbiyalash shaxsning o'zidagi salbiy odatlarni, zararli

sifatlarni yo'qotishga, bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyatidir. Bola xulqidagi og'ishlar oiladagi nasog'loni muhit, ota-onaning tarbiyada yo'l qo'yilgan xatolari, talaba faoliyatidagi kamchiliklar asosida vujudga keladi. Qayta tarbiyalash jarayonida salbiy xulq hosil qilgan sabab-sharoit o'zgartiriladi, qayta tarbiyalashda ta'lim muassasasi, oila, ota-onaning hamkorligi lozim bo'ladi. Demak, qayta tarbiyalash o'quvchining o'zigagina emas, balki uning ota-onasiga ham qaratilishi lozim.

Ijtimoiy tarbiyani tashkil etish jarayonida bir qator vazifalar ijtimoiy tarbiya maqsadidan kelib chiqib belgilanadi. Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ayni vaqtda yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishga qaratilgan jarayonda quydagi vazifalarni hal etish muhim ahamiyat kasb etmoqda:

- a) yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda keng dunyoqarashni tarkib toptirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashish, reja va amal birligi hissini uyg'otish;
- b) o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlardan ogoh etish, chuqur bilimga, taffakurga ega yoshlarni tarbiyalash malakalarini tobora boyitish;
- c) umuminsoniy axloq me'yorlarni anglashni (odamiylik, kamtarinlik, o'zaro yordam, mehr-muxabbat, muruvvat, adolatni o'ylash, axloqsizlikka qarshi nafrat va xokazolar), muomila odobi, yuksak madaniyatni o'quvchilarda qaror toptirishga erishish;
- d) huquqiy va axloqiy me'yorlarga hurmat ruhida yondashish, o'quvchilarda fuqarolik tuyg'usini, ijtimoiy burchga ma'sullik qaror toptirish;
- e) tarbiyani muxofaza qilish, ekologik muvozanatni yuzaga keltirish borasidagi ma'suliyatni tarkib toptirish;
- h) vatanparvarlik va baynalmirollik tuyg'usini shakllantirish, o'zga millat va xalqlar qarashlariga hurmatni, huquq va burchlarni kamsitmazlik tuyg'usini qaror toptirish;
- k) mustaqil davlat - O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va xolisona baho berishga o'rgatish;
- l) insonni oliy qadriyat sifatida qadrlash, uning sha'ni, or-nomusi, qadr-qimmatini,

ymas, balki yaxlit ravishda rivojlanadi.

Bola o'sib va rivojlanib borgan sari tarbiya vazifalari murakkablashib, chuqurlashib, tabaqalashib boradi.

Yaxlit yondashish ob'ektiv ravishda aqliy, g'oyaviy, mafkuraviy, axloqiy, mehnat, estetik, jismoniy, ekologik, iqtisodiy hamda huquqiy tarbiya birligini o'quvchilarning ongi, xulq - atvori bilan qo'shib olib borilishini ta'minlaydigan pedagogik jarayonni vujudga keltirishni va bu jarayonlar talablariga amal qilishni taqozo etadi.

Ijtimoiy tarbiya jarayoni shaxsning ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishga, uning atrof-tevarakka, jamiyatga, odamlarga, o'ziga nisbatan munosabatlar doirasini vujudga keltirishga, kengaytirishga qaratilgan. Shaxs ishtirok etadigan ijtimoiy munosabatlar tizimi qanchalik keng, xilma-xil bo'lsa, uning ma'naviy dunyosi shunchalik boy bo'ladi.

O'z tabiatiga ko'ra tarbiya jarayoni ko'p omilli xarakterga ega. Ya'ni bola shaxsining qaror topishiga oila, ta'lim muassasasi, jamoatchilik ijtimoiy muhit, shuningdek, vaziyatlari xilma-xilligi bevosita va bilvosita ta'sir etadi.

Tarbiya jarayonining natijalari odatda bir xil tafsifda bo'lmaydi. Bu narsa o'quvchilarning psixologik (individual-tipologik), fiziologik va jismoniy xususiyatlariga, ularning hayoti va ma'naviy qiyofasiga, shaxsiy pozitsiyasiga bog'liq.

Tarbiya jarayoni odatda o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini qayta tarbiyalash, bolaning atrof-muhitdagi u, yoki bu hodisalar bilan salbiy aloqasi natijasida vujudga keladigan munosabatlar va shaxs xususiyatlarini shakllantirish bilan qo'shib olib boriladi.

O'z-o'zini tarbiyalash shaxsning o'zida ijtimoiy qadrga ega bo'lgan fazilatlarini hojl qilish va tayyorlashga hamda salbiy xislatlarni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyat sifatida ta'riflanadi.

O'z-o'zini qayta tarbiyalash shaxsning o'zidagi salbiy odatlarni, zararli

sifatlarni yo'qotishga, bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyatidir. Bola xulqidagi og'ishlar oiladagi nosog'lom muhit, ota-onaning tarbiyada yo'l qo'yilgan xatolari, talaba faoliyatidagi kamchiliklar asosida vujudga keladi. Qayta tarbiyalash jarayonida salbiy xulq hosil qilgan sabab-sharoit o'zgartiriladi, qayta tarbiyalashda ta'lim muassasasi, oila, ota-onaning hamkorligi lozim bo'ladi. Demak, qayta tarbiyalash o'quvchining o'zigagina emas, balki uning ota-onasiga ham qaratilishi lozim.

Ijtimoiy tarbiyani tashkil etish jarayonida bir qator vazifalar ijtimoiy tarbiya maqsadidan kelib chiqib belgilanadi. Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ayni vaqtda yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishga qaratilgan jarayonda quydagi vazifalarni hal etish muhim ahamiyat kasb etmoqda:

a) yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda keng dunyoqarashni tarkib toptirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashish, reja va amal birligi hissini uyg'otish;

b) o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlardan ngoh etish, chuqur bilimga, taffakurga ega yoshlarni tarbiyalash malakalarini tobora boyitish;

c) umuminsoniy axloq me'yorlarni anglashni (odamiylik, kamtarinlik, o'zaro yordam, mehr-muxabbat, muruvvat, adolatni o'ylash, axloqsizlikka qarshi nafa va xokazolar), muomila odobi, yuksak madaniyatni o'quvchilarda qaror toptirishga erishish;

d) huquqiy va axloqiy me'yorlarga hurmat ruhida yondashish, o'quvchilarda fuqarolik tuyg'usini, ijtimoiy burchga ma'sullik qaror toptirish;

e) tarbiyani muxofaza qilish, ekologik muvozanatni yuzaga keltirish borasidagi ma'suliyatni tarkib toptirish;

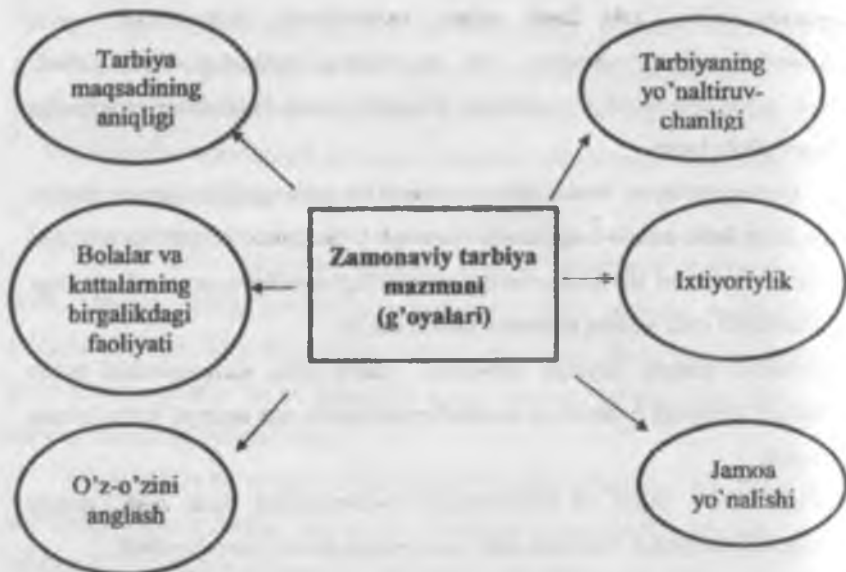
f) vatandparvarlik va baynalmillatlik tuyg'usini shakllantirish, o'zga millat va xalqlar qarashlariga hurmatni, huquq va burchlarni kamsitmaslik tuyg'usini qaror toptirish;

g) mustaqil davlat - O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va xolisona baho berishga o'rgatish;

h) insonni oliy qadriyat sifatida qadrlash, uning sha'ni, or-nomusi, qadr-qimmatini,

huquq va burchlarini himoya qilishga o'rgatish va boshqalar.

Zamonaviy tarbiya mazmuni, g'oyalari yaxlit tarzda quydagi ko'rinishga ega bo'ladi.

Ijtimoiy tarbiya maqsadi hamda vazifalarini amalga oshirish uchun tarbiya jarayonining xususiyatlarini aniqlab olish muhim ahamiyatga ega.

Sharq mutafakkirlari ta'limni hech qachon tarbiyadan ajratib ko'rishmagan. Sharq xalq tarbiyaviy ishlar metodikasining, jumladan etnotarbiyaviy ishlar metodikasining o'ziga xos xususiyati yana shundan iboratki, nafaqat tarbiya ta'limdan ajratilmagan, balki ta'limda shaxs rivojlanishida milliy o'ziga xoslik ham alohida ko'rilmagan. Milliy o'ziga xoslik faqat biron-bir tilni (masalan: ruscha, arabcha, o'zbekcha, forscha) o'rganilgandagina e'tiborga olingan.

Albatta, o'quv-tarbiya jarayonining rivojlanishini ayirib, ko'rib bo'lmaydi. Ammo, ko'pgina naqlar mohiyatidan ma'lumki, bu butun jarayon alohida qirralar sifatida ham e'tirof etilgan. Masalan, "Olim, bo'lish oson, odam bo'lish qiyin" iborasini olib ko'raylik. Ya'ni, odam bir qancha bilimlar, ko'nikmalar va malakalar sohibi bo'lgani bilan, u hayotda o'z o'rnini topolmasligi, shaxs sifatida

shakllana bilmaligi mumkin.

Hozirgi kunda ham ta'lim jarayoni ko'pincha oldingicha, ya'ni ommaviy tushda olib boriladi. Bunda ta'lim jarayoni talabalar tomonidan bilim, iqtidor va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratiladi. Tarbiya esa, odam tarbiyalanganligining mezon sifatida shaxsiy xislatlarni shakllantirish bilan bog'liq bo'lib, bugungi kunda bu xislatlarni ma'naviy qadriyatlar asosida shakllantirib borish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Guruhlarda ma'naviy qadriyatlarning mohiyatini o'rganish, tarbiyaviy imkoniyatlardan keng foydalanish, asosan, dars jarayonini tashkil etish, uning asosiy qadriyatlariga qo'yiladigan talablarga ijodiy yondashishga bog'liq.

Ma'naviy qadriyatlarning boy tarixiy - madaniy meros sifatida o'rganishning samarali andozasi qator pedagogik shartlarga tayangan holda yaratiladi. Bu o'rinda umumiy ta'lim maktablarida o'rganiladigan fanlarning umumiy xarakteri (tarbiyaviy-matematik, ijtimoiy-gumanitar va maxsus fanlar - odobnoma, turmush odobi, din tarixi hamda milliy-madaniy meros kabi fakultativ mashg'ulot); dars jarayonida o'rganiladigan mavzuning ma'naviy qadriyatlarni o'rganishdagi imkoniyatlari; o'quvchining ma'naviy talabi, qiziqishi va ma'naviy madaniyat darajasi; o'quvchi ma'naviy ehtiyoji va talaba saviyasi; ta'lim mazmunida darsning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchanlik xususiyatlariga yaxlit jarayon sifatida munosabat; dars shakllari, usul va vositalarining o'quvchi ma'naviy madaniyatini tarbiyalash, samaradorligini ta'minlashga xizmat qila olish darajasi; umuminsoniy va milliy qadriyatlar mushtarakligi asosida o'quvchilar ma'naviy madaniyatini shakllantirish; o'quvchilarning yosh va ruhiy xususiyatlarini hisobga olish; turmush tarzi (oilaviy muhiti, saviyasi, hududiy yashash joyi va hokazo); ta'lim-tarbiya mazmunining o'zaro davr talabiga moslik darajasi (dastur, darolik, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, ma'rifiy manbalar) hisobga olinadi. Yuqorida keltirilgan barcha omillar tarbiya jarayonining ta'lim jarayoni bilan birligida olib boriladi. Aks holda, samaradorligi talab darajasida bo'lmasligi aniq.

Shunday qilib, tarbiya nazariyasidagi asosiy muammolarni aniqlash uchun

quydagilarga e'tibor qaratish zaruratini keltirib chiqaradi:

- tarbiyaviy ish ma'nosini aniqlash;
- tarbiya istaklarini tasniflash;
- talabalarning ma'naviy ehtiyoji, talabi;
- talabalarning yoshi, guruhning umumiy saviyasiga mosligini inobatga olish;
- talaba bilim saviyasi, mantiqiy fikr doirasining o'sishi, tarbiyasiga ta'sirini aniqlash;
- talabaning shaxsiy xislatlarini shakllantirish, olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni tadbiq etish.

Bu jarayonlarni yoritish davomida ta'lim va tarbiya bir-biriga uyg'unlashib ketganligini, bir-birini bog'laydigan juda nozik, ayrim holatlarda juda ham ingichka ko'priklar mavjudligini esda tutish kerak.

Ta'lim va tarbiya jarayonlarining ajralmas qismlaridan biri ta'lim mazmuni shaxsiy xislatlarini tarbiyalashning katta imkoniyatlariga egaligidadir.

Ayniqsa, bu mazmun shaxs taffakurini yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarida yo'naltirish va yanada yangi yuqori bosqichlarda rivojlantirish, axloqiy xislatlarni shakllantirish imkonini beradi. Bulardan tashqari, o'quv-tarbiya tizimidagi o'quv, ijtimoiy foydali va unumli mehnat, estetika, ta'lim vositalari, mehnat, estetik va jismoniy tarbiyani amalga oshirish imkoniyatlarini berishini ham qayd etish joizdir. Tarbiyachilarning o'quvchi bilan muloqoti, o'quvchilarning dars jarayonida subyektiv sifatidagi aktiv faoliyati, tarbiyachining o'quvchilar shaxsini shakllanishiga ijobiy ta'sir eta olishi bunday imkoniyatlarning yana bir qirrasidir.

Shakl va mazmun jihatdan ta'lim va tarbiya metodlari chambarchas bog'lanib ketgan.

Yuqoridagi keltirilgan dalillardan yana bir marotaba ta'lim bilan tarbiyaning ajralmas jarayon ekanligini, o'quvchilarning atrof-muhitga, fan konuniyatlariga, axloq, odob qoidalariga munosabati bevosita o'quv jarayonida boshlanib, darsdan va muassasadan tashqari faoliyatlarda davom etishini ko'rsatadi.

Tarbiya jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Uning eng muhim xususiyati aniq maqsadga yunaltilganligi.

Zamonaviy talqinda tarbiya jarayoni tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida muayyan maqsadga erishishga qaratilgan samarali hamkorlik demakdir. Zero, tarbiya jarayonida tarbiyachi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari tashkil etiladi, boshqariladi va nazorat qilinadi. Yagona maqsad unga erishish yo'li, zamonaviy tarbiya jarayoni maqsadini tafsiflaydi.

Tarbiya jarayoni ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda tarbiya mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi (sub'ektiv va ob'ektiv) omillar o'rtasida ko'zga tashlanadi. Subektiv omillar shaxsning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy munosabatlarini anglatishga yordam bersa, ob'ektiv omillar shaxsning hayot kechirishi, shakllanishi, hayotiy muammolarni ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi. Tarbiya faoliyatining mazmuni, yo'nalish shakli ob'ektiv sharoitlar bilan qanchalik munosib kelsa, shaxsni shakllantirish borasida shunchalik muvaffaqiyatga erishiladi. Tarbiya jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishida nafaqat talaba faoliyati, balki o'quvchining yosh va psxologik xususiyatlari, o'y-fikrlari, hayotiy qarablari ham muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati, uning uzoq muddat davom etishidir. Tarbiya natijalari tez sur'atda yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'zida insoniy sifatlarini namoyon eta olgan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda uzoq muddatli davr talab etiladi. Shaxsni muayyan vaqtning o'zida turli-tuman qarashlari mavjud sharoitda harakat qilishi tarbiya jarayonini murakkablashtiradi. Muassasa tarbiyasi shaxs ongini, dunyoqarashini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Chunki, yoshlik yillarida insonda odob tizimi yuqori darajada ta'sirchan hamda beqaror bo'ladi. Shu bois tarbiya muvaffaqiyati ayni o'quvchilik yillarida shaxsga to'g'ri tarbiya berish lozimligini talab etadi. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati, uning uzluksizligi sanaladi. Tarbiya jarayoni bu, talaba va o'quvchilarning birgalikdagi uzluksiz, tizimli harakatlari jarayonidir. O'quvchilarda ijobiy sifatlarini qaror toptirishda yagona maqsad sari yunaltirgan, bir-birini to'ldiruvchi, boyitib boruvchi, takomillashtiruvchi g'oyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik hamkorligida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarning uzluksiz

quydagilarga e'tibor qaratish zaruratini keltirib chiqaradi:

- tarbiyaviy ish ma'nosini aniqlash;
- tarbiya istaklarini tasniflash;
- talabalarning ma'naviy ehtiyoji, talabi;
- talabalarning yoshi, guruhning umumiy saviyasiga mosligini inobatga olish;
- talaba bilim saviyasi, mantiqiy fikr doirasining o'sishi, tarbiyasiga ta'sirini aniqlash;
- talabaning shaxsiy xislatlarini shakllantirish, olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni tadbiq etish.

Bu jarayonlarni yoritish davomida ta'lim va tarbiya bir-biriga uyg'unlashib ketganligini, bir-birini bog'laydigan juda nozik, ayrim holatlarda juda ham ingichka ko'priklar mavjudligini esda tutish kerak.

Ta'lim va tarbiya jarayonlarining ajralmas qismlaridan biri ta'lim mazmuni shaxsiy xislatlarini tarbiyalashning katta imkoniyatlariga egaligidir.

Ayniqsa, bu mazmun shaxs taffakurini yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarida yo'naltirish va yanada yangi yuqori bosqichlarda rivojlantirish, axloqiy xislatlarni shakllantirish imkonini beradi. Bulardan tashqari, o'quv-tarbiya tizimidagi o'quv, ijtimoiy foydali va unumli mehnat, estetika, ta'lim vositalari, mehnat, estetik va jismoniy tarbiyani amalga oshirish imkoniyatlarini berishini ham qayd etish joizdir. Tarbiyachilarning o'quvchi bilan muloqoti, o'quvchilarning dars jarayonida subyektiv sifatidagi aktiv faoliyati, tarbiyachining o'quvchilar shaxsini shakllanishiga ijobiy ta'sir eta olishi bunday imkoniyatlarning yana bir qirrasidir.

Shakl va mazmun jihatdan ta'lim va tarbiya metodlari chambarchas bog'lanib ketgan.

Yuqorida keltirilgan dalillardan yana bir marotaba ta'lim bilan tarbiyaning ajralmas jarayon ekanligini, o'quvchilarning atrof-muhitga, fan konuniatlariga, axloq, odob qoidalariga munosabati bevosita o'quv jarayonida boshlanib, darsdan va muassasadan tashqari faoliyatlarda davom etishini ko'rsatadi.

Tarbiya jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Uning eng muhim xususiyati aniq maqsadga yunaltilganligi.

Zamonaviy talqinda tarbiya jarayoni tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida muayyan maqsadga erishishga qaratilgan samarali hamkorlik demakdir. Zero, tarbiya jarayonida tarbiyachi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari tashkil etiladi, boshqariladi va nazorat qilinadi. Yagona maqsad unga erishish yo'li, zamonaviy tarbiya jarayoni maqsadini tafsiflaydi.

Tarbiya jarayoni ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda tarbiya mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi (sub'ektiv va ob'ektiv) omillar o'rtasida ko'zga tashlanadi. Subektiv omillar shaxsning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy munosabatlarini anglatishga yordam bersa, ob'ektiv omillar shaxsning hayot kechirishi, shakllanishi, hayotiy muammolarni ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi. Tarbiya faoliyatining mazmuni, yo'nalish shakli ob'ektiv sharoitlar bilan qanchalik munosib kelsa, shaxsni shakllantirish borasida shunchalik muvaffaqiyatga erishiladi. Tarbiya jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishida nafaqat talaba faoliyati, balki o'quvchining yosh va psxologik xususiyatlari, o'y-fikrlari, hayotiy qarshlari ham muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati, uning uzoq muddat davom etishidir. Tarbiya natijalari tez sur'atda yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'zida insoniy sifatlarini namoyon eta olgan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda uzoq muddatli davr talab etiladi. Shaxsni muayyan vaqtning o'zida turli-tuman qarashlari mavjud sharoitda harakat qilishi tarbiya jarayonini murakkablashtiradi. Muassasa tarbiyasi shaxs ongini, dunyoqarashini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Chunki, yoshlik yillarida insonda odob tizimi yuqori darajada ta'sirchan hamda beqaror bo'ladi. Shu bois tarbiya muvaffaqiyati ayni o'quvchilik yillarida shaxsga to'g'ri tarbiya berish lozimligini talab etadi. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati, uning uzluksizligi sanaladi. Tarbiya jarayoni bu, talaba va o'quvchilarning birgalikdagi uzluksiz, tizimli harakatlari jarayonidir. O'quvchilarda ijobiy sifatlarini qaror toptirishda yagona maqsad sari yunaltirilgan, bir-birini to'ldiruvchi, boyitib boruvchi, takomillashtiruvchi g'oyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik hamkorligida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarning uzluksiz

o'tkazilishiga erishish maqsadga muvofiqdir.

Maktab yoshidagi bolani tarbiyalashda maktab yetakchi o'rin egasiga ham bolalarga uzluksiz tarbiyaviy ta'sir o'tkaza olmaydi, chunki bolalar ma'lum muddatgina maktabda, talabani tarbiyaviy ta'siri ostida bo'lib, qolgan vaqtning asosiy qismini oilada, ko'chada, jamoat orasida o'tkazadilar. Kuzgi, qishgi, bahorgi va ayniqsa, yozgi ta'til davrlarida o'quvchilar maktab, tarbiyachi ta'siridan chetda qoladilar. Demak, bolalarni tarbiyalash vaqt jihatidan chegaralangan bo'lib, muassasadan tashqarida amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlardan holi vaqtda ular talaba, yoki tarbiyachining tarbiyaviy ta'siri hamda nazoratidan uzoqlashadilar.

Talabalarga nisbatan ta'lim muassasining ta'sirini susaytirmaslik maqsadida darsdan tashqari va ta'til davrlarida tarbiyaviy ishlarga alohida e'tibor beriladi.

Ayni vaqtda, respublikada talabalarning ta'lim-tarbiya muassasalaridan uzoqlashtirmaslik maqsadida qo'shimcha ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatmoq'da. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida talabalar xususiy fanlar hamda xorijiy tillarni mukammal o'rganishlari, texnik hamda badiiy yo'nalishlar bo'yicha bilim olishlari, amaliy faoliyat ko'nikma va malakalariga ega bo'lishlari mumkin. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan turli yo'nalish va mavzulardagi uchrashuvlar, ko'rgazma, ko'riklar, suxbatlar talabalarning taffakur dunyosini boyitishda, ularda mustahkam tavsif va irodani tarkib toptirishda muhim o'rin tutmoqda.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati bu, uning yaxlit tarzda tizimli tashkil etilishidir. Yaxlitlik shundan iboratki, tarbiya jarayonining maqsadi, mazmuni, vazifalari va metodlarining birligi shaxsni shakllantirish g'oyasini amalga oshirish uchun xizmat qiladi. Bizga ma'lumki, shaxs sifatleri navbatma-navbati emas, balki yaxlit tarzda o'zlashtirilib boriladi, shu bois, pedagogik ta'sir ham yaxlitlik, tizimlilik tavsifiga ega bo'lishi lozim.

Tarbiya jarayonining yaxlitlik, tizimlilik xususiyati bir qator muhim pedagogik talablarga amal qilishi talaba va talabalar o'rtasidagi hamkorlikni

chidatkorlik bilan qaror toptirishni talab etadi.

Har tomonlama aloqa ikki yo'nalishda, ya'ni, o'qituvchining talabaga nisbatan ko'rsatadigan ta'siri (to'g'ri aloqa) hamda o'qituvchining talabaga nisbatan munosabati (teskari aloqa) tarzida tashkil etiladi.

Tarbiyaning pedagogik texnologiyasi va nazariy g'oyasiga muvofiq, endilikda talaba tarbiya jarayonining ob'ektigina bo'lib qolmasdan, sub'ekti sifatida ham faoliyat ko'rsatadi. Shuning uchun, o'qituvchi talabaning ichki imkoniyatlarini, unga nisbatan bo'layotgan tashqi ta'sirlarini, axborot manbalarini inobatga olishi zarur. Agarda, mazkur talab unitilsa, shaxsni tarbiyalash qiyinlashadi, yoki barcha urinishlar samarasiz yakun topada. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati tarbiyada qarama-qarshiliklarning g'oyat ko'pligi kelib chiqadi. Ushbu qarama-qarshiliklar talabalarda o'z tushunchalariga muvofiq paydo bo'lgan dastlabki sifatlar bilan talaba tomonidan tarkib toptiriladigan sifatlar o'rtasida, yoki talabalarga qo'yiladigan talablar bilan ularni bajarish imkoniyatlari o'rtasida ziddiyatlarning kelib chiqishi uchun zamin yaratadi.

Undan tashqari bu qarama-qarshiliklar ko'pincha bolaning ongi bilan xulqi bir-biriga muvofiq bo'lmasligidan, talaba va tarbiyachilarning talabalar yosh va alohida xususiyatlarini (fe'l-atvori, xarakteri, qiziqishlari, jismoniy, ruhiy hamda fiziologik sog'lomligini) yaxshi bilmasliklari sifatida kelib chiqadi.

Demak, tarbiya jarayoni o'zida quydagi o'ziga xos xususiyatlarini namoyon etadi.

o'tkazilishiga erishish maqsadga muvofiqdir.

Maktab yoshidagi bolani tarbiyalashda maktab yetakchi o'rin egalasa ham bolalarga uzluksiz tarbiyaviy ta'sir o'tkaza olmaydi, chunki bolalar ma'lum muddatgina maktabda, talabani tarbiyaviy ta'siri ostida bo'lib, qolgan vaqtning asosiy qismini oilada, ko'chada, jamoat orasida o'tkazadilar. Kuzgi, qishgi, bahorgi va ayniqsa, yozgi ta'til davrlarida o'quvchilar maktab, tarbiyachi ta'siridan chetda qoladilar. Demak, bolalarni tarbiyalash vaqt jihatdan chegaralangan bo'lib, muassasadan tashqarida amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlardan holi vaqtda ular talaba, yoki tarbiyachining tarbiyaviy ta'siri hamda nazoratidan uzoqlashadilar.

Talabalarga nisbatan ta'lim muassasining ta'sirini susaytirmaslik maqsadida daradan tashqari va ta'til davrlarida tarbiyaviy ishlarga alohida e'tibor beriladi.

Ayni vaqtda, respublikada talabalarning ta'lim-tarbiya muassasalaridan uzoqlashtirmaslik maqsadida qo'shimcha ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatmoq'da. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida talabalar xususiy fanlar hamda xorijiy tillarni mukammal o'rganishlari, texnik hamda badiiy yo'nalishlar bo'yicha bilim olishlari, amaliy faoliyat ko'nikma va malakalariga ega bo'lishlari mumkin. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan turli yo'nalish va mavzulardagi uchrashuvlar, ko'rgazma, ko'riklar, suxbatlar talabalarning taffakur dunyosini boyitishda, ularda mustahkam tavsif va irodani tarkib toptirishda muhim o'rin tutmoqda.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati bu, uning yaxlit tarzda tizimli tashkil etilishidir. Yaxlitlik shundan iboratki, tarbiya jarayonining maqsadi, mazmuni, vazifalari va metodlarining birligi shaxsni shakllantirish g'oyasini amalga oshirish uchun xizmat qiladi. Bizga ma'lumki, shaxs sifatlari navbatma-navbati emas, balki yaxlit tarzda o'zlashtirilib boriladi, shu bois, pedagogik ta'sir ham yaxlitlik, tizimlilik tavsifiga ega bo'lishi lozim.

Tarbiya jarayonining yaxlitlik, tizimlilik xususiyati bir qator muhim pedagogik talablarga amal qilishi talaba va talabalar o'rtasidagi hamkorlikni

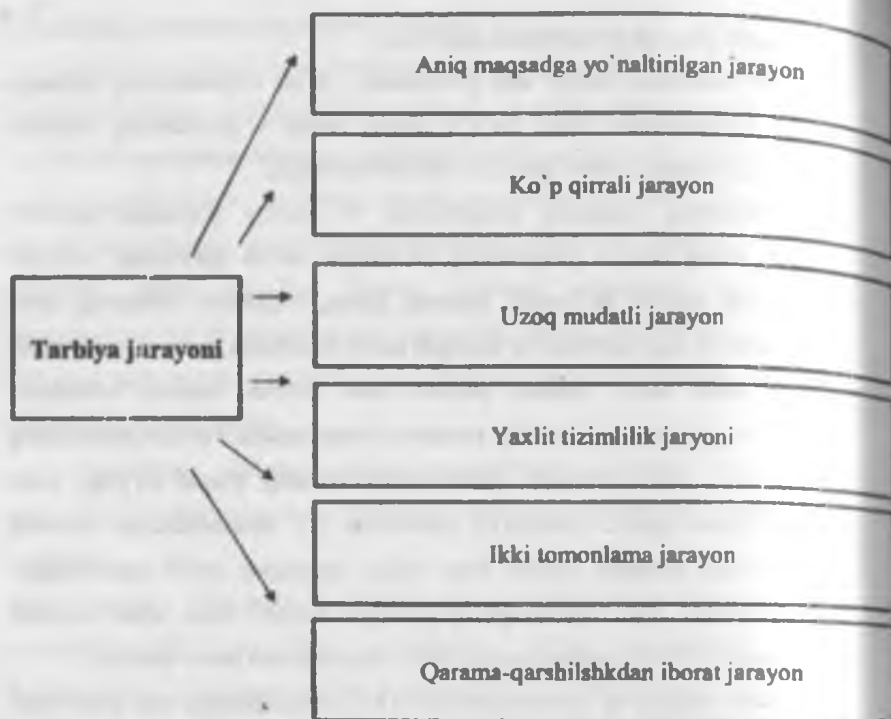
ehtiyotkorlik bilan qaror toptirishni talab etadi.

Har tomonlama aloqa ikki yo'nalishda, ya'ni, o'qituvchining talabaga nisbatan ko'rsatadigan ta'siri (to'g'ri aloqa) hamda o'qituvchining talabaga nisbatan munosabati (teskari aloqa) tarzida tashkil etiladi.

Tarbiyaning pedagogik texnologiyasi va nazariy g'oyasiga muvofiq, endilikda talaba tarbiya jarayonining ob'ektigina bo'lib qolmasdan, sub'ekti sifatida ham faoliyat ko'rsatadi. Shuning uchun, o'qituvchi talabaning ichki imkoniyatlarini, unga nisbatan bo'layotgan tashqi ta'sirlarini, axborot manbalarini inobatga olishi zarur. Agarda, mazkur talab unitilsa, shaxsni tarbiyalash qiyinlashadi, yoki barcha urinishlar samarasiz yakun topada. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati tarbiyada qarama-qarshiliklarning g'oyat ko'pligi kelib chiqadi. Ushbu qarama-qarshiliklar talabalarda o'z tushunchalariga muvofiq paydo bo'lgan dastlabki sifatlar bilan talaba tomonidan tarkib toptiriladigan sifatlar o'rtasida, yoki talabalarga qo'yiladigan talablar bilan ularni bajarish imkoniyatlari o'rtasida ziddiyatlarning kelib chiqishi uchun zamin yaratadi.

Undan tashqari bu qarama-qarshiliklar ko'pincha bolaning ongi bilan xulqi bir-biriga muvofiq bo'lmasligidan, talaba va tarbiyachilarning talabalar yosh va alohida xususiyatlarini (fe'l-atvori, xarakteri, qiziqishlari, jismoniy, ruhiy hamda fiziologik sog'lomligini) yaxshi bilmasliklari sifatida kelib chiqadi.

Demak, tarbiya jarayoni o'zida quydagi o'ziga xos xususiyatlarini namoyon etadi.

Demak, yuqorida bayon etilgan fikr – muloxazalarga tayangan holda quydagicha xulosa chiqarish mumkin:

Tarbiya - yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorini tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayoni bo'lib, har qanday ijtimoiy tizim va zamonda ijtimoiy munosabatlar mazmunini aniqlash, ularni tashkil etish asosi bo'lib kegan.

Yosh avlod tarbiyasi turli makon va zamonda muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish jarayonida bir qator vazifalar hal etiladi. Tarbiyaning maqsad va vazifalari ijtimoiy tizim mohiyati, taraqqiyot darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, jamiyat fuqarolarining dunyoqarashi, intilishlari, orzu-niyatlari asosida belgilanadi.

Tarbiya jarayonining xususiyatlarini chuqur anglash va ularni inobatga olingan

holda tarbiyani tashkil etish ko'zlangan maqsad va vazifalarning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida umumxalq muammosi deganda nimani tushinasiz?
2. Tarbiyaning asosiy xususiyatlari haqida nimalarni bilasiz?
3. Tarbiyaning bosh maqsadini aniqlab bering.
4. Tarbiyaning asosiy vazifalariga izoh bering.
5. Tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish deganda nimani tushunasiz?
6. Tarbiyaning metodlari va ularni qo'llash deganda nimani tushunasiz?

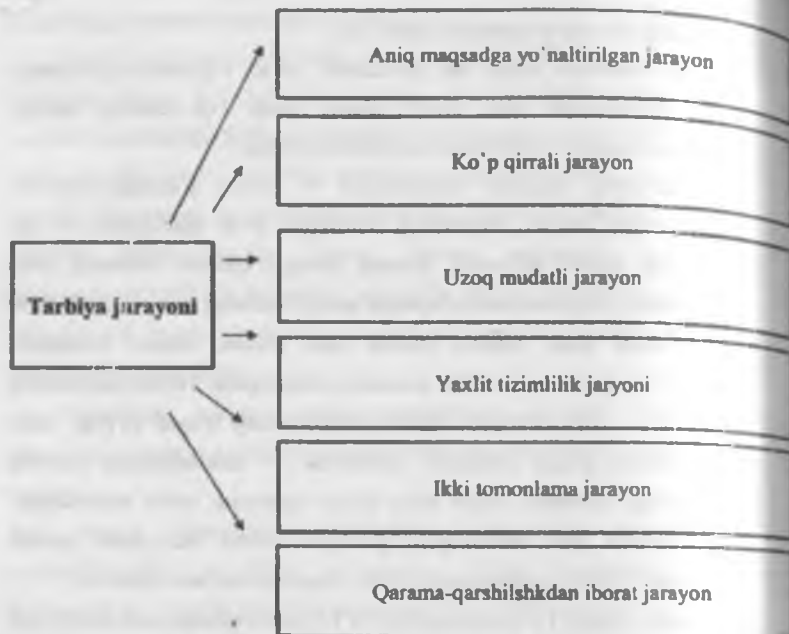
Mustaqil ishlar uchun topshiriqlar

1. Yosh avlodni tarbiyalash deganda nimani tushunasiz?
2. Tarbiyaning mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat degan tushunchaga izoh bering.
3. Talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalariga nima kiradi?
4. Tarbiya metodlarini tanlashda nimalarga e'tibor berish kerak?
5. Xalq pedagogikasida qo'llanilgan xilma-xil tarbiya metodlari nimalardan iborat?
6. Talabalarda g'oyaviy onglilik va ijtimoiy faollik haqida tushuncha berilganda nimaga e'tibor berish kerak?

Testlar

1. Tarbiya metodlarining guruxlanishi:

- A) Ijtimoiy ongni shakllantirish, ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirish, ma'qullash va jazolash
- B) Bayon qilish, reproduktiv, muammoli
- C) O'quv materiallarini og'zaki bayon qilish, ko'rgazmali, amaliy mashg'ulotlar
- D) Mashq, tarbiyaviy vaziyatni yaratish, talab, ma'qullash va jazolash

Demak, yuqorida bayon etilgan fikr – muloxazalarga tayangan holda quydagicha xulosa chiqarish mumkin:

Tarbiya - yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorini tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayoni bo'lib, har qanday ijtimoiy tizim va zamonda ijtimoiy munosabatlarning mazmunini aniqlash, ularni tashkil etish asosi bo'lib kegan.

Yosh avlod tarbiyasi turli makon va zamonda muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish jarayonida bir qator vazifalar hal etiladi. Tarbiyaning maqsad va vazifalari ijtimoiy tizim mohiyati, taraqqiyot darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, jamiyat fuqarolarining dunyoqarashi, intilishlari, orzu-niyatlari asosida belgilanadi.

Tarbiya jarayonining xususiyatlarini chuqur anglash va ularni inobatga olish

hdda tarbiyani tashkil etish ko'zlangan maqsad va vazifalarning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida umumxalq muammosi deganda nimani tushinasiz?
2. Tarbiyaning asosiy xususiyatlari haqida nimalarni bilasiz?
3. Tarbiyaning bosh maqsadini aniqlab bering.
4. Tarbiyaning asosiy vazifalariga izoh bering.
5. Tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish deganda nimani tushunasiz?
6. Tarbiyaning metodlari va ularni qo'llash deganda nimani tushunasiz?

Mustaqil ishlar uchun topshiriqlar

1. Yosh avlodni tarbiyalash deganda nimani tushunasiz?
2. Tarbiyaning mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat degan tushunchaga izoh bering.
3. Talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalariga nima kiradi?
4. Tarbiya metodlarini tanlashda nimalarga e'tibor berish kerak?
5. Xalq pedagogikasida qo'llanilgan xilma-xil tarbiya metodlari nimalardan iborat?
6. Talabalarda g'oyaviy onglilik va ijtimoiy faollik haqida tushuncha berilganda nimaga e'tibor berish kerak?

Testlar

1. Tarbiya metodlarining guruxlanishi:

- A) Ijtimoiy ongni shakllantirish, ijtimoiy xulk-atvorni shakllantirish, ma'qullash va jazolash
- B) Bayon qilish, reproduktiv, muammoli
- C) O'quv materiallarini og'zaki bayon qilish, ko'rgazmali, amaliy mashg'ulotlar
- D) Mashq, tarbiyaviy vaziyatni yaratish, talab, ma'qullash va jazolash

2. Tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish nima deb ataladi?

- A). Tarbiyada insonparvarlik, tarbiyani demokratlashtirish
- B). Tarbiyada tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligi
- C). Tarbiyada uzluksizlik
- D). Barcha javoblar to'g'ri

3. Tarbiya murakkab jarayon, unda birinchi navbatda kimlar qatnashadi?

- A). O'qituvchilar
- B). Ota-onalar
- C). Jamoatchilik
- D). Tarbiyachilar

4. Tarbiya qoidalarida birinchi navbatda tarbiyaning qaysi jibati o'z ifodasini topadi?

- A). Tarbiyaning usullari
- B). Tarbiya usullariga qo'yiladigan talablar
- C). Tarbiya qoidalari
- D). Tarbiyaning mazmuni

5. Tarbiyaviy ish qanday jarayon hisoblanadi?

- A). O'quv jarayonida amalga oshiriladigan
- B). Vaqti-vaqti bilan amalga oshiriladigan
- C). Uzluksiz
- D). Doimiy

6. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyati va o'zaro ta'sir ko'rsatishi tarbiya nazariyasida nima deb ataladi?

- A). Tarbiya qoidasi
- B). Tarbiya qonuni
- C). Tarbiya usuli

D). Tarbiya jarayoni

7. Sinf rahbari rejasini tuzishda unga qo'yiladigan asosiy talablar nimadan boshlanadi?

- A). Tarbiyaviy vazifalarning to'g'ri va aniqligi
 - B). Bilim berish va uyushtirishni optimal qo'shib yuborish
 - C). Ishda intiqbollik va dolzarblikni qo'shib yuborish
 - D). Pedagogik rahbarlik va o'quvchilar faolligining birligi
8. O'quvchi shaxsiyatini aniqlash usullari.

- A). Anketalar orqali
- B). Og'zaki javoblar
- C). Maktab rahbari
- D). Test orqali

9. O'quvchi tarbiyaviy soatlari o'tkazish usullari.

- A). Anketa, suhbat usulida
- B). Tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan qiziqarli ssenariy asosida
- C). Kundalik yangiliklar bilan tanishtirish
- D). Reja asosida o'tkazish

10. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasining manbalari.

- A). Milliy, diniy qadriyatlar, urf-odatlar
- B). Islomiy ta'limot
- C). Ta'lim tarbiyaviy holati
- D). Dunyoviy ta'limot

2. Tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish nima deb ataladi?

- A). Tarbiyada insonparvarlik, tarbiyani demokrallashtirish
- B). Tarbiyada tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligi
- C). Tarbiyada uzluksizlik
- D). Barcha javoblar to'g'ri

3. Tarbiya murakkab jarayon, unda birinchi navbatda kimlar qatnashadi?

- A). O'qituvchilar
- B). Ota-onalar
- C). Jamoatchilik
- D). Tarbiyachilar

4. Tarbiya qoidalarida birinchi navbatda tarbiyaning qaysi jihati o'z ifodasini topadi?

- A). Tarbiyaning usullari
- B). Tarbiya usullariga qo'yiladigan talablar
- C). Tarbiya qoidalari
- D). Tarbiyaning mazmuni

5. Tarbiyaviy ish qanday jarayon xisoblanadi?

- A). O'quv jarayonida amalga oshiriladigan
- B). Vaqti-vaqti bilan amalga oshiriladigan
- C). Uzluksiz
- D). Doimiy

6. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyati va o'zaro ta'sir ko'rsatishi tarbiya nazariyasida nima deb ataladi?

- A). Tarbiya qoidasi
- B). Tarbiya qonuni
- C). Tarbiya usuli

D8. Tarbiya jarayoni

7. Sinf rahbari rejasini tuzishda unga qo'yiladigan asosiy talablar nimadan boshlanadi?

- A) Tarbiyaviy vazifalarning to'g'ri va aniqligi
 - B) Bilim berish va uyushtirishni optimal qo'shib yuborish
 - C) Ishda istiqbollik va dolzarblikni qo'shib yuborish
 - D) Pedagogik rahbarlik va o'quvchilar faolligining birligi
8. O'quvchi shaxsiyatini aniqlash usullari.

- A) Anketalar orqali
- B) Og'zaki savol-javoblar
- C) Maktab rahbari
- D) Test orqali

9. O'quvchi tarbiyaviy soatlarini o'tkazish usullari.

- A) Anketa, suhbat usulida
- B) Tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan qiziqarli ssenariy asosida
- C) Kundalik yangiliklar bilan tanishtirish
- D) Reja asosida o'tkazish

10. Tarbiyaviy isblarni tashkil qillish metodikasining manbalari.

- A) Milliy, umuminsoniy qadriyatlar, urf-odatlar
- B) Islomiy ta'limot
- C) Ta'lim tarbiyaviy holati
- D) Dunyoviy ta'limot

2.2. Tarbiya- umuminsoniy qadriyat sifatida

O'quv maqsadi

Tarbiyaning shakllanish davrlari, uning umuminsoniy qadriyatlariga nazariy bilimlarni o'zlashtirish

Murabbiysi bo'lmagan odamning
hayot o'zi tarbiyalab qo'yadi.
"O'talar so'zi"

Tayanch iboralar: Markaziy Osiyo mutafakkirlari, tarbiya borasidagi boy tajribalar, tarbiyaviy ish metodikasining umumiy asoslari, shaxsning muayyan maqsadi, yosh avlodni voyaga yetkazish, xulq atvorni tarkib toptirishga yo'naltirish, faoliyat jarayoni.

IX-XV asrlar Markaziy Osiyo ma'naviy madaniyati rivojida muhim davr hisoblanadi. Shu bois faylasuf, tarixchi, pedagog, matematik olimlar bu davr madaniy-ma'naviy merosi haqida qator ilmiy-tadqiqot ishlarini yaratdilar.

Pedagog olimlarning Sharq mutafakkirlari ijodida ta'lim-tarbiya, shaxs ma'naviy kamoloti masalalariga boshlangan ilmiy-tadqiqotlari pedagogika fanining rivojida muhim o'rni bor. Lekin, allomalar merosida olg'a surilgan ta'lim-tarbiya masalalarini yoritishda milliylik tamoyilidan kelib chiqqan holda yondashmadilar.

Aslida esa, Markaziy Osiyo allomalarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan e'tibor asosiy o'rinda turadiki, bu bevosita inson kamolotini shakllantirishga omil bo'la oladigan hodisadir.

Sharq Renessansi deb nomlangan IX-XV asr Markaziy Osiyo ma'naviy madaniyatining eng yuksaklikka ko'tarilgan, boy davri bo'lib, bu davrda ilmfanning ikki yo'nalishi (birinchisi-inson uchun tabiiy fanlardirki, u aql ko'zi bilan egallanadi, ikkinchisi-bu fanlar inson tomonidan (boshqa) kishilardan taqlid qilib o'rganiladi, ular asosida shariat qonunlari yotadi. Bu fanlarning asosini Qur'onda

va Sunnada bo'lgan Alloh va uning elchisining oldindan belgilab bergan yo'llar yo'riqlar tashkil etadi.

Bu davrda Sharq madaniyatini umuminsoniy qadriyat darajasiga ko'tarish markazi "Ma'mun akademiyasi" (IX asr, Bog'dod, "Baytul hikma") tashkil etildi. Akademiya ilmiy ijodkorlari faoliyatida "Yaqin va O'rta Sharq xalqlari moddiy va ma'naviy madaniyatining qo'shilishi asosida hozirgi Markaziy Osiyo madaniyatining maxsus bir-biridan ajratilmagan ko'p qirrali qorishiq turi vujudga keldi. Bunday ko'p qirrali ilmiy qadriyatlarning maydonga kelishida vatandoshlarimiz Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (780-850), Ahmad al-Farg'oni (847-861), Ahmad ibn Abdulloh al-Marvaziy (IX asr), Abu Nasr Farobiy (870-950), Abu Ali ibn Sino (980-1037), Abu Rayhon Beruniy (975-1050) va boshqalarning xizmatlari katta bo'lgan.

Demak, bu davr o'zining har tomonlama yuksakligi, yaratgan boy madaniy merosi, milliy qadriyatlari, jahonga mashhur allomalarning yetishib chiqqanligi bilan qimmatlidir. Sharq mutafakkirlarining ma'naviy madaniyat sohasiga qo'shgan ulushlari nihoyatda boy bo'lib, mazmunan qadriyatlarning barcha yo'nalishlarini qamrab olganligi bilan xarakterlidir.

Ular aqliy madaniyatni shakllantirish bilan bog'langan qadriyatlar:

- ma'naviy-ruhiy qadriyatlar;
- ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar;
- badiiy-nafis qadriyatlar;
- diniy qadriyatlar tarzida o'z iflodasini topgan.

Inson axloqi aqlga, xulq va hatti-harakati esa, ilm-fanni o'rganishga va ma'rifatga bog'langandagina ma'naviy kamolotga erishadi. Mutafakkir-allomalarning fikricha insonparvarlik g'oyalarining amalga oshishi, ma'naviy barkamollikka erishib, chuqur bilim olish va ma'rifatli bo'lishga bog'liq. Shuning uchun ham ular ilimlilikni umuminsoniy qadriyat darajasida ulug'laydilar. Jamiyatning barcha a'zolarini ilm egallashga chaqiradilar, ilmning inson ma'naviy

2.2. Tarbiya- umuminsoniy qadriyat sifatida

O'quv maqsadi

Tarbiyaning shakllanish davrlari, uning umuminsoniy qadriyatlarida nazariy bilimlarni o'zlashtirish

Murabbiysi bo'lmagan odamni
hayot o'zi tarbiyalab qo'yadi.
"Otalari so'zi"

Tayanch iboralar: Markaziy Osiyo mutafakkirlari, tarbiya borasidagi hujjatlar, tajribalar, tarbiyaviy ish metodikasining umumiy asoslari, shaxsning muayyan maqsadi, yosh avlodni voyaga yetkazish, xulq atvorni tarkib toptirishga yo'naltirish, faoliyat jarayoni.

IX-XV asrlar Markaziy Osiyo ma'naviy madaniyati rivojida muhim davr hisoblanadi. Shu bois faylasuf, tarixchi, pedagog, matematik olimlar bu davr madaniy-ma'naviy merosi haqida qator ilmiy-tadqiqot ishlarini yaratdilar.

Pedagog olimlarning Sharq mutafakkirlari ijodida ta'lim-tarbiya, shaxs ma'naviy kamoloti masalalariga boshlangan ilmiy-tadqiqotlari pedagogika fanining rivojida muhim o'rni bor. Lekin, allomalar merosida olg'a surilgan ta'lim-tarbiya masalalarini yoritishda milliylik tamoyilidan kelib chiqqan holda yondashmadilar.

Aslida esa, Markaziy Osiyo allomalarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan e'tibor asosiy o'rinda turadiki, bu bevosita inson kamolotini shakllantirishga omil bo'la oladigan hodisadir.

Sharq Renessansi deb nomlangan IX-XV asr Markaziy Osiyo ma'naviy madaniyatining eng yuksaklikka ko'tarilgan, boy davri bo'lib, bu davrda ilmiy-fanning ikki yo'nalishi (birinchisi-inson uchun tabiiy fanlardirki, u aql ko'zi bilan egallanadi, ikkinchisi-bu fanlar inson tomonidan (boshqa) kishilardan taqlid qilinib o'rganiladi, ular asosida shariat qonunlari yotadi. Bu fanlarning asosini Qur'onda

va Sunnada bo'lgan Alloh va uning elchisining oldindan belgilab bergan yo'll-
yo'riqlari tashkil etadi.

Bu davrda Sharq madaniyatini umuminsoniy qadriyat darajasiga ko'tarish
markazi "Ma'moun akademiyasi" (IX asr, Bog'dod, "Baytul hikma") tashkil etildi.
Akademiya ilmiy ijodkorlari faoliyatida "Yaqin va O'rta Sharq xalqlari moddiy va
ma'naviy madaniyatining qo'shilishi asosida hozirgi Markaziy Osiyo
madaniyatining maxsus bir-biridan ajratilmagan ko'p qirrali qorishiq turi vujudga
keldi. Hunday ko'p qirrali ilmiy qadriyatlarning maydonga kelishida
vatandoshlarimiz Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (780-850), Ahmad al-
Farg'oni (847-861), Ahmad ibn Abdulloh al-Marvaziy (IX asr), Abu Nasr
Farehiy (8...), Abu Ali ibn Sino (980-1037), Abu Rayhon Beruniy (975-
1050) va boshqalarning xizmatlari katta bo'lgan.

Demak, bu davr o'zining har tomonlama yuksakligi, yaratgan boy madaniy
merosi, milliy qadriyatlari, jahonga mashhur allomalarning yetishib chiqqanligi
bilan qimmatlidir. Sharq mutafakkirlarining ma'naviy madaniyat sohasiga
qo'shgan ulushlari nihoyatda boy bo'lib, mazmunan qadriyatlarning barcha
yo'nalishlarini qamrab olganligi bilan xarakterlidir.

Ular aqliy madaniyatni shakllantirish bilan bog'langan qadriyatlar:

- ma'naviy-ruhiy qadriyatlar;
- ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar;
- badiiy-nafis qadriyatlar;
- diniy qadriyatlar tarzida o'z iflodasini topgan.

Inson axloqi aqlga, xulq va hatti-harakati esa, ilm-fanni o'rganishga va
ma'rifatga erishilgandagina ma'naviy kamolotga erishadi. Mutafakkir-
allomalarning fikricha insonparvarlik g'oyalarining amalga oshishi, ma'naviy
barkamollikka erishib, chuqur bilim olish va ma'rifatli bo'lishga bog'liq. Shuning
uchun ham ular ilmlilikni umuminsoniy qadriyat darajasida ulug'laydilar.
jamiyatning barcha a'zolarini ilm egallashga chaqiradilar, ilmning inson ma'naviy

hayotida tutgan o'rini yuqori baholaydilar.

Farobiy pedagogik qarashlarini, ta'lim-tarbiya haqidagi ta'limotini o'rganishda inson xislatlari to'g'risidagi falsafiy fikrlari nihoyat muhim ahamiyat kasb etadi. Farobiy o'zining falsafiy qarashlarida odamning tuzilishini, ruhiyatini, moddiy va ma'naviy olamini o'rganishga ahamiyat beradi.

Farobiy ta'limotiga, inson barcha boshqa jismlarda bo'lmagan qobiliyat va kuchga-ruhiy quvvatga aql va so'zlash qobiliyatiga ega, bu kuch uni tabiatdagi boshqa jismlardan ajratib turadi va uning ustidan hokim bo'lish imkoniyatini berganligi namoyon bo'ladi.

Farobiy bu dunyoqarashida narsa hodisalarni bilish, inson aqlini bilim bilan boyitish uni ilmiy, ma'rifatli qilish uchun xizmat qiluvchi ruhiy jarayonlarga alohida e'tibor beradi. Farobiy o'zining "Baxt-saodatga erishuv haqida", "Fanlarning tasnifi", "Falsafani o'rganishdan oldin nimani bilish kerakligi to'g'risida", "Ilmlar va san'atlar fazilati" kabi ko'plab risolalarida insonning ma'naviy rivojlanishi ilm-ma'rifatga bog'liqligini ta'kidlaydi.

Abu Rayhon Beruniy bilim umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishning kaliti ekanligini alohida ta'kidlaydi. Ilm-ma'rifatli odam jamiyat taqdiri, insonlar taqdiri uchun kurashuvchan, barcha yomonliklardan uzoqdir. "Ilmning foydasi ochko'zlik bilan oltin-kumush to'plash uchun bo'lmay, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo'lishdir".

Umuman, Abu Rayhon Beruniy ilm-fanning buyuk homiysi va muxlisi sifa uida mamlakatning obodonchiligi ilm-fanning gullashida, odamning baxti esa, uning bilim va ma'rifatida deb bildi. Yaratgan asarlarida u ta'lim-tarbiyaga doir shu'ur va hikmatlardan misollar keltirib, ular orqali har bir inson o'z qalbining farmoyishiga ko'ra xayr-ezgulikka intilishi, sun'iy obro', shuhrat qozonish uchun maruvvat va sharofat ko'rsatmasligi kerakligini ta'kidlaydi.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida aqliy, axloqiy, mehnat jismoniy va nafasat tarbiyasiga doir fikrlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. U insonni ulug'laydi. Uning fikricha, insonning ulug'ligi aql-idroki, so'zlash qobiliyati, bilimi, uquvi, hunarga egaligidadir.

Adib uquv va bilimni farqlaydi, uquv tug'ma ravishda inson ruhiyatida mavjuddir, bilim esa, o'qish-o'rganish va mehnat tufayli egallanadi.

Agar, ularning har ikkisi o'zaro birlashsa, insonning qadri ortadi:

- Zakovat qacda bo'lsa, ulug'lik bo'ladi,
- Bilim kimda bo'lsa, buyuklik oladi.
- Zakovatli uqadi, bilimli biladi,
- Bilimli, zakovatli tilakka yetadi.

Yusuf Xos Hojib ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liq holda bo'lishini tavsiya etadi, o'g'il bolalarning bir necha san'at turlarini va hunarlarini tugal o'rganmog'i lozimligini ta'kidlaydi, bu-ularning kelajak hayotlari, jamiyat rivoji uchun zarurligini aytadi.

Alloma farzandlarga turli bilim va hunarlar o'rgatilmog'i kerakligini aytib, ularni go'zal axloqli qilib, voyaga yetkazishni ota-onalarga maslahat beradi:

Xudo kimga zakovat, aql, bilim bersa,

U barcha orzularga qo'l uzatadi.

Kimning xulqi yaxshi, fe'l-atvori to'g'ri bo'lsa,

U tilagini topadi, kun va oy unga boqadi.

Yaxshi fe'l-atvor barcha eziguliklarga moyadir, xulq-atvor barchasi yaxshi bo'lsa, ming-ming sevinch bo'ladi.

Umuman, Yusuf Xos Hojib "Qutadg'u bilig" asarida til odobi, rostgo'ylik, poklik, kamtarlik sevgi va vafodir, muruvvat, sabr-toqat kabi fazilatlar xususida qilgan hikmatli pandu nasihatlar bilan kishilarni, yoshlarni har bir ishda aql-kiroqli, o'zgalarga g'amxo'r va mushfiq bo'lishi har bir ishni o'z o'imi va o'z yurtda adl etishga dav'at etadi. Bir so'z bilan aytganda bugungi davr talabiga hamohang ravishda insonni komillikka hidoyat qiladi.

Abu Ali ibn Sino etika va axloqiy tarbiya masalalarini falsafiy-pedagogik usulda yontib berishga harakat qiladi. U ayniqsa oila tarbiyasida ota-onaning o'rniga alohida to'xtalib: "Bola tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, sevinch esa, uni yaxshilab tarbiyalashi kerak" – deb maslahat beradi.

Al-Xorazmiv esa, insonning xulq-atvori, batti-harakati mantiqiy fikrlashga

hayotida tutgan o'rmini yuqori baholaydilar.

Farobiy pedagogik qarashlarini, ta'lim-tarbiya haqidagi ta'limotini o'rganishda inson xislatlari to'g'risidagi falsafiy fikrlari nihoyat muhim ahamiyat kasb etadi. Farobiy o'zining falsafiy qarashlarida odamning tuzilishini, ruhiyatini, moddiy va ma'naviy olamini o'rganishga ahamiyat beradi.

Farobiy ta'limotiga, inson barcha boshqa jismlarda bo'lmagan qobiliyat va kuchga-ruhiy quvvatga aql va so'zlash qobiliyatiga ega, bu kuch uni tabiatdagi boshqa jismlardan ajratib turadi va uning ustidan hokim bo'lish imkoniyatini berganligi namoyon bo'ladi.

Farobiy bu dunyoqarashida narsa hodisalarni bilish, inson aqlini bilim bilan boyitish uni ilmiy, ma'rifati qilish uchun xizmat qiluvchi ruhiy jarayonlarga alohida e'tibor beradi. Farobiy o'zining "Baxt-saodatga erishuv haqida", "Fanlarning tasnifi", "Falsafani o'rganishdan oldin nimani bilish kerakligi to'g'risida", "Ilmlar va san'atlar fazilati" kabi ko'plab risolalarida insonning ma'naviy rivojlanishi ilm-ma'rifatga bog'liqligini ta'kidlaydi.

Abu Rayhon Beruniy bilim umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishning kaliti ekanligini alohida ta'kidlaydi. Ilm-ma'rifatli odam jamiyat taqdiri, insonlar taqdiri uchun kurashuvchan, barcha yomonliklardan uzoqdir. "Ilmning foydasi ochko'zlik bilan oltin-kumush to'plash uchun bo'lmay, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo'lishdir".

Umuman, Abu Rayhon Beruniy ilm-fanning buyuk homiysi va muxlisi sifatida mamlakatning obodonchiligi ilm-fanning gullashida, odamning baxti esa, uning bilim va ma'rifatida deb bildi. Yaratgan asarlarida u ta'lim-tarbiyaga doir shayx va hikmatlardan misollar keltirib, ular orqali har bir inson o'z qalbining farmoniyatiga ko'ra xayr-ehsulga intilishi, sun'iy obro', shuhrat qozonish uchun hurvat va sharofat ko'rsatmasligi kerakligini ta'kidlaydi.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida aqliy, axloqiy, mehnat jismoniy va nafosat tarbiyasiga doir fikrlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. U insonni ulug'laydi. Uning fikricha, insonning ulug'ligi aql-idroki, so'zlash qobiliyati, bilimi, quvvati, hunarga egaligidadir.

Adib uquv va bilimni farqlaydi, uquv tug'ma ravishda inson ruhiyatida mavjuddir, bilim esa, o'qish-o'rganish va mehnat tufayli egallanadi.

Agar, ularning har ikkisi o'zaro birlashsa, insonning qadri ortadi:

- Zakovat qacarda bo'lsa, ulug'lik bo'ladi,

- Bilim kimda bo'lsa, buyuklik oladi.

- Zakovatli uqadi, bilimli biladi,

- Bilimli, zakovatli tilakka yetadi.

Yusuf Xos Hojib ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liq holda bo'lishini tavsiya etadi, o'g'il bolalarning bir necha san'at turlarini va hunarlarni tugal o'rganmog'i kerakligini ta'kidlaydi, bu-ularning kelajak hayotlari, jamiyat rivoji uchun zarurligini aytadi.

Alloma farzandlarga turli bilim va hunarlar o'rgatilmog'i kerakligini aytib, ularni go'zal axloqli qilib, voyaga yetkazishni ota-onalarga maslahat beradi:

Xudo kimga zakovat, aql, bilim bersa,

U barcha orzularga qo'l uzatadi.

Kimning xulqi yaxshi, fe'l-atvori to'g'ri bo'lsa,

U tilagini topadi, kun va oy unga boqadi.

Yaxshi fe'l-atvor barcha ezigliklarga moyadir, xulq-atvor barchasi yaxshi bo'lsa, ming-ming sevinch bo'ladi.

Umuman, Yusuf Xos Hojib "Qutadg'u bilig" asarida til odobi, rostgo'ylik, poklik, kamtarlik sevgi va vafosi, muruvvat, sabr-toqat kabi fazilatlar xususida qilgan hikmatli pandu nasihatlar bilan kishilarni, yoshlarni har bir ishda aql-idrokli, o'zgalarga g'amxo'r va mushfiq bo'lishi har bir ishni o'z o'imi va o'z yag'ida ado etishga dav'at etadi. Bir so'z bilan aytganda bugungi davr talabiga hamohang ravishda insonni komillikka hidoyat qiladi.

Abu Ali ibn Sino etika va axloqiy tarbiya masalalarini falsafiy-pedagogik monida yuritib berishga harakat qiladi. U ayniqsa oila tarbiyasida ota-onaning o'rniga alohida to'xtalib: "Bola tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, onasiga esa, uni yaxshilab tarbiyalashi kerak" - deb maslahat beradi.

Al-Xorazmiy esa, insonning xulq-atvori, hatti-harakati mantiqiy fikrlashga

asoslangandagina nuqammas shakllanishi mumkin, degan g'oyani ilgari suradi.

Alisher Navoiy nazdida ta'ma aralashgan yaxshilik hikmat, himmat insonning ma'naviy hissiyotiga salbiy ta'sir etuvchi holatdir. Ta'masiz yaxshilik qilish bu saxiylikdir. Odamgarchilikning eng yuksak belgisi saxiylik va himmatdir. Yuksak insoniylikning o'lchovi bu vijdon hisoblanadi. Shu boisdan Sharq mutafakkirlari vijdon pokligi, oila, ota-ona, xalq, farzand burchi haqida olg'a surilgan g'oyalarning asosini insonparvarlik tashkil etadi.

Chunonchi, ota-ona farzandlarning o'zaro munosabati, burchi ma'naviy qadriyat mardning oltin kalitidir. Alisher Navoiy bu haqda quyidagicha fikrlaydi:

"Boshni fido ayla ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano boshig'a.
Ikki jahoningga tilarsan fazo-
Hosil et ushbu ikkisidan rizo.
Tun-kuningga aylagali nur fosh,
Birini oy angla, birisin quyosh.
So'zlaridin chekma qalam tashqari,
Xatlaridin qo'yma qadam tashqari".

Sharq mutafakkirlari didaktik xarakterdagi ilmiy asarlarida ma'naviy madaniyatni shakllantirishning shakl, usul va vositalarini qorishiq holda bayon etdilar. Chunki, o'rta asr pedagogik fikrlar nazariyasi va amaliyoti tarbiyaning insoniy shakli va usullariga tayangan. Ta'lim-tarbiya berishning vositasi esa, amaliyot bo'lib hisoblangan edi. Bu qoida ayniqsa Ibn Sinoning tibbiy risolalarida, ma'ruzalarida, "Donishnoma" asarida, Kaykovusning "Qobusnoma", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Sa'diyning "Guliston", "Bo'ston", Alisher Navoiyning "Hayratli abror", "Mahbub ul-qulub" asarlariga bevosita taalluqlidir.

Mutafakkir olimlar yuksak ma'naviy fazilatlarini umuminsoniy qadriyatlar doirasida talqin etdilar, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida ma'naviy omillarni yuksak baholadilar. Ular "Fozil jamoa", "Fozil shahar", komil insonni shakllantirishning asosi ma'naviy omillarga bog'liq degan g'oyani ilgari surdilar.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim-tarbiya jarayonida o'tmish merosimiz, Sharq

alifbolarining bebaho asarlaridan to'g'ri foydalana olish, nafaqat milliy qadriyatlarimiz va ma'naviyatimizni yuksaltiradi, balki komil inson shaxsini shakllantirishda ham muhim hissa qo'shadi. Chunki, inson hayoti davomida qadrlanib, rivojlanib kelayotgan nazariy va amaliy sayqal topgan yaxshilik, adolat, do'stlik, tinchlik, tenglik, erkinlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, ota-ona, keksalarga hurmat, iymon, e'tiqod, ustoz va shogird va boshqa umuminsoniy qadriyatlar keyinchalik milliy qadriyatlarning asosiy tarkibiy qismlariga aylanib qolgan.

Tarbiya jarayoni ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda tarbiya mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi (sub'ektiv va ob'ektiv) omillar ko'zga tashlanadi. Sub'ektiv omillar shaxsning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy munosabatlarini e'glatishga yordam bersa, ob'ektiv omillar shaxsning hayot kochirishi, shakllanishi, hayotiy muammolarini ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi. Tarbiya faoliyatining mazmuni, yo'nalishi va shakli ob'ektiv sharoitlar bilan qanchalik munosib kelsa, shaxsni shakllantirish borasida shunchalik muvaffaqiyatga erishiladi. Tarbiya jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishida nafaqat talaba faoliyati, balki o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlari, o'y fikrlari, hayotiy qarashlari ham muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzoq muddat davom etishidir. Tarbiya natijalari tez sur'atda yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'zida insoniy sifatlarini namoyon eta olgan shaxsni tarbiyalab, vafoga yetkazishda uzoq muddatli davr talab etiladi. Shaxsni muayyan vaqtning o'zida turli – tuman qarashlari mavjud sharoitda xarakat qilish tarbiya jarayonini murakkablashtirishda muhim o'rin tutadi. Chunki, yoshlik yillarida insonda odob tizimi yuqori darajada ta'sirchan hamda beqaror bo'ladi. Shu bois tarbiya muvaffaqiyati ayni o'quvchilik yillarida shaxsga to'g'ri tarbiya berish lozimligini talab etadi. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzluksizligi sanaladi. Tarbiya jarayoni – bu o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi uzluksiz, tizimli harakatlari jarayonidir. O'quvchilarda ijobiy sifatlarining qaror toptirishda yagona maqsad namoyandirilgan, bir – birini to'ldiruvchi, boyitib boruvchi, takomillashtiruvchi

asoslangandagina mukammal shakllanishi mumkin, degan g'oyani ilgari suradi.

Alisher Navoiy nazdida ta'ma aralashgan yaxshilik hikmat, himmat insonning ma'naviy hissiyotiga salbiy ta'sir etuvchi holatdir. Ta'masiz yaxshilik qilish bu saxiylikdir. Odamgarchilikning eng yuksak belgisi saxiylik va himmatdir. Yuksak insoniylikning o'lchovi bu vijdon hisoblanadi. Shu boisdan Sharq mutafakkirlari vijdon pokligi, oila, ota-ona, xalq, farzand burchi haqida olg'a surilgan g'oyalarning asosini insonparvarlik tashkil etadi.

Chunonchi, ota-ona farzandlarning o'zaro munosabati, burchi ma'naviy qadriyat mardning oltin kalitidir. Alisher Navoiy bu haqda quyidagicha fikrlaydi:

"Boshni fido ayla ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano boshig'a.
Ikki jahoningga tilarsan fazo-
Hosil et ushbu ikkisidan rizo.
Tun-kuningga aylagali nur fosh,
Birini oy angla, birisin quyosh.
So'zlaridin chekma qalam tashqari,
Xatlaridin qo'yma qadam tashqari".

Sharq mutafakkirlari didaktik xarakterdagi ilmiy asarlarida ma'naviy madaniyatni shakllantirishning shakl, usul va vositalarini qorishiq holda bayon etdilar. Chunki, o'rta asr pedagogik fikrlar nazariyasi va amaliyoti tarbiyaning lisoniy shakli va usullariga tayangan. Ta'lim-tarbiya berishning vositasi esa, amaliyot bo'lib hisoblangan edi. Bu qoida ayniqsa Ibn Sinoning tibbiy risolalarida, ma'ruzalarida, "Donishnoma" asarida, Kaykovusning "Qobusnoma", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Sa'diyning "Guliston", "Bo'ston", Alisher Navoiyning "Hayratul abror", "Mahbub ul-qulub" asarlariga bevosita taalluqlidir.

Mutafakkir olimlar yuksak ma'naviy fazilatlarini umuminsoniy qadriyatlar doirasida talqin etdilar, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida ma'naviy omillarni yuksak baholadilar. Ular "Fozil jamoa", "Fozil shahar", komil insonni shakllantirishning asosi ma'naviy omillarga bog'liq degan g'oyani ilgari surdilar.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim-tarbiya jarayonida o'tmish merosimiz, Sharq

shaxslarning beisho asarlaridan to'g'ri foydalana olish, nafaqat milliy qadriyatlarimiz va ma'naviyatimizni yuksaltiradi, balki komil inson shaxsini shakllantirishda ham muhim hissa qo'shadi. Chunki, inson hayoti davomida qat'lanib, rivojlantirilib kelayotgan nazariy va amaliy sayqal topgan yaxshilik, adolat, do'slik, tinchlik, tenglik, erkinlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, ota-ona, keksalarga hurmat, iymon, e'tiqod, ustoz va shogird va boshqa umuminsoniy fazilatlar keyinchalik milliy qadriyatlarning asosiy tarkibiy qismlariga aylanib qolgan.

Tarbiya jarayoni ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda tarbiya mohiyatini yoritish va xizmat qiluvchi ichki va tashqi (sub'ektiv va ob'ektiv) omillar ko'zga tashlanadi. Sub'ektiv omillar shaxsning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy muammolarini e'nglashga yordam bersa, ob'ektiv omillar shaxsning hayot kuchirishi, shakllanishi, hayotiy muammolarini ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi. Tarbiya faoliyatining mazmuni, yo'nalishi va shakli ob'ektiv sharoitlar bilan qanchalik munosib kelsa, shaxsni shakllantirish borasida shunchalik muvaffaqiyatga erishiladi. Tarbiya jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishida nafaqat talaba sholiyati, balki o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlari, o'yliklari, hayotiy qarashlari ham muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzoq muddat davom etishidir. Tarbiya natijalari tez sur'atda yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'zida insoniy sifatlarini namoyon eta olgan shaxsni tarbiyalab, vqyaga yetkazishda uzoq muddatli davr talab etiladi. Shaxsni muayan vaqtning o'zida turli - tuman qarashlari mavjud sharoitda xarakat qilish tarbiya jarayonini munikkablashtirishda muhim o'rin tutadi. Chunki, yoshlik yillarida insonda odob tizimi yuqori darajada ta'sirchan hamda beqaror bo'ladi. Shu bois tarbiya muvaffaqiyati ayni o'quvchilik yillarida shaxsga to'g'ri tarbiya berish lozimligini talab etadi. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzluksizligi sanaladi. Tarbiya jarayoni - bu o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi uzluksiz, tizimli harakatlari jarayonidir. O'quvchilarda ijobiy sifatlarining qaror toptirishda yagona maqsad tari yo'naltirigan, bir - birini to'ldiruvchi, boyitib boruvchi, takomillashtiruvchi

g'oyalar alohida kasb etadi. Shu bois bola, ta'lim muassasalari, jamoatchilik hamkorigida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarni usluksiz o'tkazilishiga erishishi maqsadga muvofiqdir.

Maktab yoshidagi bolani tarbiyalashda maktab yetkachi o'rin egallasa ham bolalarga usluksiz tarbiyaviy ta'sir o'tkaza olmaydi, chunki bolalar ma'lum muddatgina maktabda, talabani tarbiyaviy ta'siri ostida bo'lib, qolgan vaqtining asosiy qismini oilada, ko'chada, jamoat, orasida o'tkazadilar. Kuzgi, qishgi, bahorgi va, ayniqsa, yozgi ta'til davrlarida o'quvchilar maktab, o'qituvchi ta'siridan chetda qoladilar. Demak, maktabda bolalarni tarbiyalash vaqt jihatidan chegaralangan bo'lib, sinfdan va maktabdan tashqarida amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlardan holi vaqtda ular o'qituvchi, yoki tarbiyachining tarbiyaviy ta'siri hamda nazoratidan xozqlashadilar.

O'quvchilarga nisbatan maktab (ta'lim muassasasi)ning ta'sirini susaytirmaslik maqsadida sinfdan, maktabdan tashqari va ta'til davrlarida tarbiyaviy ishlarga alohida e'tibor beriladi.

Ayni vaqtda, respublikada o'quvchilarning ta'lim - tarbiya muassasalaridan uzoqlashtirmaslik maqsadida qo'shimcha ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatmoqda. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida o'quvchilar xususiy fanlar hamda xorijiy tillarni mukammal o'rginishlari, texnik hamda badiiy yo'nalishlar bo'yida bilim olishlari, amaliy-faoliyat ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari mumkin. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan turli yo'nalish va mavzulardagi uchrashuvlar, ko'rgazmalar, ko'riklar, subbatlar o'quvchilarning tafakkur dunyosini boyitishda, ularda mustahkam tavsif va irodani tarbiya toptirishda muhim o'rin tutmoqda.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati - bu uning yaxlit tarzda tizimli tashkil etilishidir.

Yaxlitlik shundan iboratki, tarbiya jarayonining maqsad, mazmuni, vazifalari va metodlarining birligi shaxsni shakllantirish g'oyasini amalga oshirish uchun xizmat qiladi.

Birga ma'humki, shaxs sifatleri navbatma – navbat emas, balki yaxlit tarzda o'rtasida boriladi, shu bois pedagogik ta'sir ham yaxlitdek, tizimlilik tavsifiga ega bo'lishi lozim.

Tarbiya jarayonining yaxlitlik, tizimlilik xususiyati bir qator muhim pedagogik talablarga amal qilishi, tarbiyachi va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni ehtiyohtkorlik bilan qaror toptirishni talab etadi.

Ikki tomonlama aloqa ikki yo'nalishda, ya'ni o'qituvchining o'quvchiga nisbatan ko'rsatadigan ta'siri (to'g'ri aloqa) hamda o'quvchining talabaga nisbatan munosabati (teskari aloqa) tarzida tashkil etiladi.

Tarbiyaning nazariy g'oyasiga muvofiq, endilikda, o'quvchi tarbiya jarayonining ob'ektigina bo'lib qolmasdan, sub'ektiv sifatida ham faoliyat ko'rsatadi.

Shuning uchun talaba o'quvchining ichki imkoniyatlarini, unga nisbatan bo'layotgan tashqi ta'sirlarni, axborot manbalarini inobatga olishi zarur. Agarda, mazkur talab unitilsa, shaxsni tarbiyalash qiyinlashadi, yoki barcha urinishlar samarasiz yakun topadi. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati – tarbiyada qarama – qarshiliklarning g'oyat ko'pligi kelib chiqadi. Ushbu qarama – qarshiliklar o'quvchilarda o'z tushunchalariga muvofiq paydo bo'lgan dastlabki sifatlar bilan talaba tomonidan tarkib toptiriladigan sifatlar o'rtasida, yoki o'quvchilarga qo'yiladigan talablar bilan ularni bajarish imkoniyatlari o'rtasida ziddiyatlarning kelib chiqishi uchun zamin yaratadi.

Undan tashqari bu qarama – qarshiliklar ko'pincha bolaning ongi bilan xulqi bir – biringa muvofiq bo'lmasligidan, o'qituvchi va tarbiyachilarning o'quvchilar yosh va alohida xususiyatlarini (fe'l – atvor, xarakteri, qiziqishlari, jismoniy, ruhiy hamda fiziologik sog'londiligini) yaqqshi bilmamliliklari oqibatida kelib chiqadi.

Demak, yuqorida bayon etilgan fikr – mulohazalarga tayangan holda quyidagicha xulosa chiqarish mumkin:

1. Tarbiya – yoshi avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq – atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayoni bo'lib, har qanday ijtimoiy tizim va zamonda ijtimoiy

g'oyalar alohida kasb etadi. Shu bois bola, ta'lim muassasalari, jamoatchilik hamkorligida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarni usluksiz o'tkazilishiga erishishi maqsadga muvofiqdir.

Maktab yoshidagi bolani tarbiyalashda maktab yetkachi o'rin egallasa ham bolalarga usluksiz tarbiyaviy ta'sir o'tkaza olmaydi, chunki bolalar ma'lum muddatgina maktabda, talabani tarbiyaviy ta'siri ostida bo'lib, qolgan vaqtini asosiy qismini oilada, ko'chada, jamoat, orasida o'tkazadilar. Kuzgi, qishqir, bahorgi va, ayniqsa, yozgi ta'til davrlarida o'quvchilar maktab, o'qituvchi ta'siridan chetda qoladilar. Demak, maktabda bolalarni tarbiyalash vaqt jihatidan chegaralangan bo'lib, sinfdan va maktabdan tashqarida amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlardan holi vaqtda ular o'qituvchi, yoki tarbiyachining tarbiyaviy ta'siri hamda nazoratidan foydalanadilar.

O'quvchilarga nisbatan maktab (ta'lim muassasasi)ning ta'sirini susaytirmaslik maqsadida sinfdan, maktabdan tashqari va ta'til davrlarida tarbiyaviy ishlarga alohida e'tibor beriladi.

Ayni vaqtda, respublikada o'quvchilarning ta'lim - tarbiya muassasalarida uzoqlashtirmaslik maqsadida qo'shimcha ta'lim muassasalari faoliyati ko'rsatmoqda. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida o'quvchilar xususiy fanlar hamda xorijiy tillarni mukammal o'rginishlari, texnik hamda badiiy yo'nalishlar bo'yicha bilim olishlari, amaliy faoliyat ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari mumkin. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan turli yo'nalish va mavzulardagi uchrashuvlar, ko'rgazmalar, ko'riklar, suhbatlar o'quvchilarning tafakkur dunyosini boyitishda, ularda mustahkam tavsif va irodani tarbiya topirishda muhim o'rin tutmoqda.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati - bu uning yaxlit tarzda tizimli tashkil etilishidir.

Yaxlitlik shundan iboratki, tarbiya jarayonining maqsad, mazmuni, vazifalari va metodlarining birligi shaxsni shakllantirish g'oyasini amalga oshirish uchun xizmat qiladi.

Birga ma'noni, shaxs sifatleri navbatma – navbat emas, balki yaxlit tarzda o'zlashtirila boriladi, shu bois pedagogik ta'sir ham yaxlitdek, tizimlilik tavsifiga ega bo'lishi lozim.

Tarbiya jarayonining yaxlitlik, tizimlilik xususiyati bir qator muhim pedagogik talablarga amal qilishi, tarbiyachi va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni chiqotkorlik bilan qaror toptirishni talab etadi.

Ikki tomonlama aloqa ikki yo'nalishda, ya'ni o'qituvchining o'quvchiga nisbatan ko'rsatadigan ta'siri (to'g'ri aloqa) hamda o'quvchining talabaga nisbatan munosabati (teskari aloqa) tarzida tashkil etiladi.

Tarbiyaning nazariy g'oyasiga muvofiq, endilikda, o'quvchi tarbiya jarayonining ob'ektigina bo'lib qolmasdan, sub'ektiv sifatida ham faoliyat ko'rsatadi.

Shuning uchun talaba o'quvchining ichki imkoniyatlarini, unga nisbatan bo'layotgan tashqi ta'sirlarni, axborot manbalarini inobatga olishi zarur. Agarda, mazkur talab unitilsa, shaxsni tarbiyalash qiyinlashadi, yoki barcha urinishlar samarasiz yakun topadi. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati – tarbiyada qarama – qarshiliklarning g'oyat ko'pligi kelib chiqadi. Ushbu qarama – qarshiliklar o'quvchilarda o'z tushunchalariga muvofiq paydo bo'lgan dastlabki sifatlar bilan talaba tomonidan tarkib toptiriladigan sifatlar o'rtasida, yoki o'quvchilarga qo'yiladigan talablar bilan ularni bajarish imkoniyatlari o'rtasida ziddiyatlarning kelib chiqishi uchun zamin yaratadi.

Undan tashqari bu qarama – qarshiliklar ko'pincha bolaning ongi bilan xulqi – hariga muvofiq bo'lmastigidan, o'qituvchi va tarbiyachilarning o'quvchilar yosh va alohida xususiyatlarini (fe'l – atvor, xarakteri, qiziqishlari, jismoniy, ruhiy hamda fiziologik sog'londiligini) yaqxshi bilmaliliklari oqibatida kelib chiqadi.

Demak, yuqonda bayon etilgan fikr – mulohazalarga tayangan holda quyidagicha xulosa chiqarish mumkin:

1. Tarbiya – yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq – atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayoni bo'lib, har qanday ijtimoiy tizim va zamonda ijtimoiy

munosabatlar mazmunini anglash, ularni tashkil etish asosi bo'lib kelgan.

2. Yosh avlod tarbiyasi turli makon va zamonda muayyn maqsad asosida tashkil etiladi.

Ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish jarayonida bir qator vazifalar hal etiladi. Tarbiyaning maqsad va vazifalari ijtimoiy tuzim mohiyati, taraqqiyot darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, jamiyat fuqarolarining dunyoqarashi, intilishlari, orzu – niyatlari asosida belgilanadi.

3. Tarbiya jarayonining xususiyatlarini chuqur anglash va ularni inobatga olgan holda tarbiyani tashkil etish, ko'zlangan maqsad va vazifalarning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Tarbiya metodlari bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish maqsad bilan belgilanadi va tarbiya jarayoniga taaluqli ko'pgina tarbiyaviy ta'sirlarini o'z ichiga oladi. Tarbiya metodlari ijtimoiy jamiyat tomonidan ta'lim muassasalarida oldiga har tomonlama barkamol, erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan shaxsni tarbiyalash vazifalari bilan belgilanadi.

Bu boradagi vazifalar yosh avlodni O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini mustahkamlash, Vatan mavnaqi, xalq faravonligi yo'lida faoliyat olib boruvchi shaxsni tarbiyalash, ularni bu kurashga jalb ettirish orqali amalga oshiriladi. Ushbu g'oyaga tayangan holda, tarbiya jarayonida uning qonuniyatlariga muvofiq tarbiya metodlaridan foydalanib, ish ko'rish lozim bo'ladi.

Tarbiya metodlari - bu talaba (tarbiyachi) va jamoat tomonidan g'oyaviy va ma'naviy e'tiqodlarini, ma'naviy his – tuyg'u va odatlarni tarkib toptirish maqsadida qo'llanilgan, shaxsni tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llari demakdir. Tarbiya metodlari o'quvchi (tarbiyalanuvchilar)ning o'z shaxsini takomillashtirish borasidagi harakatini ham tashkil etishni nazarda tutadi. Shu bois hozirgi zamon pedagogikasida tarbiya metodlari tarbiyachi va o'quvchilarning tarbiyaviy vazifalarini hal qilishga qaratilgan o'zaro bog'langan, birgalikdagi faoliyat sifatida qarab chiqiladi.

O'quvchilar u, yoki bu tarbiyaviy ta'sirga turlicha munosabatda bo'ladilar. Bu ularning alohida xususiyatlariga, tarbiyanlanganlik darajasiga, tarbiya

metodlarining qay darajada o'rinni va samarali tanlanganiga hamda mohirona qo'llanganiga bog'liq tarbiya metodlarini to'g'ri tanlash tarbiya vazifalarini ijobiy hal qilishda o'quvchilarning o'z - o'zini tarbiyalash faolligini oshirishga yordam beradi. Tarbiyaviy natijalarga erishishni istagan har bir o'qituvchi (tarbiyachi) metodlar va ularning mohiyatini puxta o'zlashtirib olishi maqsadga muvofiqdir.

Birinchi guruh metodlarining vazifasi o'quvchining ijtimoiy ongiga bayot, axloq, mehnat qilish munosabatlari, qoida va me'yori haqida tushuncha hosil qilish va bilim berishdan iborat. Tarbiya jarayonida ushbu qoida va me'yorlar shaxsning e'tiqodi, ishonchi va bayotiy qarashlariga aylanadi. Ushbu guruhga ma'naviy axloqiy, estetik, mafkuraviy, xuquqiy, jismoniy, ekologik, iqtisodiy va boshqalar suhbatlar hamda namuna ko'rsatish metodlarini kiritish mumkin.

Ikkinchi guruh metodlari yordamida o'quvchida ma'naviy mazmunga oid xalqlar hosil qiladi. O'quvchi xulqida ijtimoiy tarbiyaning mazmuniga muvofiq ma'naviy otadlar asosida faoliyat zaminida tarkib topadi.

Faoliyat o'quvchilarning ijtimoiy munosabat va ijtimoiy xulq - atvor tajribasi bilan boyituvchi muhim manba bo'lib hisoblanadi. Ikkinchi guruh metodlari orasida pedagogik talab metodi ahamiyatlidir. Pedagogik talab turli vazifalarning bajarilishi, ya'ni ijtimoiy xulq - atvor me'yorini ifodalash, u yoki bu faoliyatda qatnashib bajarilishi, zarur bo'lgan aniq bir vazifani amalga oshirish, u yoki bu harakatni olib borishga undovchi bo'lishi mumkin.

Talablar bevosita, yoki bilvosita qo'yilishi mumkin. Bevosita talablar qat'iy buyruq, yoki ko'matma, ishchanlik, yo'l - yo'riq beruvchi tavsifidagi ko'rinishda bo'ladi. Bilvosita talablar kechinma, intilish tuyg'usini uyg'otish ko'zda tutilgan holda maslahat, iltimos, ta'na qilish, faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg'otish tarzida namoyan bo'ladi. Talablar o'quvchida u, yoki bu darajada ong, asos, maqsad hamda e'tiqod mavjudligini nazarda tutadi. Ayni vaqta talaba o'quvchilarga talablar qo'yilayotgan talablarzning me'yorida bo'lishiga qat'iy ahamiyat berishi lozim.

Talaba tomonidan qo'llanilayotgan talablar bora - bora jamoa talabiga

munosabatlar mazmunini anglash, ularni tashkil etish asosi bo'lib kelgan.

2. Yosh avlod tarbiyasi turli makon va zamonda muayyn maqsad asosida tashkil etiladi.

Ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish jarayonida bir qator vazifalar hal etiladi. Tarbiyaning maqsad va vazifalari ijtimoiy tizim mohiyati, taraqqiyot darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, jamiyat fuqarolarining dunyoqarashi, intilishlari, orzu – niyatlari asosida belgilanadi.

3. Tarbiya jarayonining xususiyatlarini chuqur anglash va ularni inobatga olgan holda tarbiyani tashkil etish, ko'zlangan maqsad va vazifalarning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Tarbiya metodlari bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish maqsadi bilan belgilanadi va tarbiya jarayoniga taaluqli ko'pgina tarbiyaviy ta'sirlarni o'z ichiga oladi. Tarbiya metodlari ijtimoiy jamiyat tomonidan ta'lim muassasalari oldiga har tomonlama barkamol, erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan shaxsni tarbiyalash vazifalari bilan belgilanadi.

Bu boradagi vazifalar yosh avlodni O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini mustahkamlash, Vatan mavnaqi, xalq faravonligi yo'lida faoliyat olib boruvchi shaxsni tarbiyalash, ularni bu kurashga jalb ettirish orqali amalga oshiriladi. Ushbu g'oyaga tayangan holda, tarbiya jarayonida uning qonuniyatlariga muvofiq tarbiya metodlaridan foydalanib, ish ko'rish lozim bo'ladi.

Tarbiya metodlari - bu talaba (tarbiyachi) va jamoat tomonidan g'oyaviy va ma'naviy e'tiqodlarini, ma'naviy his – tuyg'u va odatlarni tarkib toptirish maqsadida qo'llanilgan, shaxsni tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llari demakdir. Tarbiya metodlari o'quvchi (tarbiyalanuvchilar)ning o'z shaxsini takomillashtirish borasidagi xarakatini ham tashkil etishni nazarda tutadi. Shu bois hozirgi zamon pedagogikasida tarbiya metodlari tarbiyachi va o'quvchilarning tarbiyaviy vazifalarini hal qilishga qaratilgan o'zaro bog'langan, birgalikdagi faoliyat sifatida qarab chiqiladi.

O'quvchilar u, yoki bu tarbiyaviy ta'sirga turlicha munosabatda bo'ladi. Bu ularning alohida xususiyatlariga, tarbiyanlanganlik darajasiga, tarbiya

metodlarining qay darajada o'rinli va samarali tanlanganiga hamda mohirona qo'llanganiga bog'liq tarbiya metodlarini to'g'ri tanlash tarbiya vazifalarini ijobiy ta'sir qilishda o'quvchilarning o'z - o'zini tarbiyalash faolligini oshirishga yordam beradi. Tarbiyaviy natijalarga erishishni istagan har bir o'qituvchi (tarbiyachi) metodlar va ularning mohiyatini puxta o'zlashtirib olishi maqsadga muvofiqdir.

Birinchi guruh metodlarining vazifasi o'quvchining ijtimoiy ongiga hayot, axloq, mehnat qilish munosabatlari, qoida va me'yorlari haqida tushuncha hosil qilish va bilim berishdan iborat. Tarbiya jarayonida ushbu qoida va me'yorlar shaxsining e'tiqodi, ishonchi va hayotiy qarashlariga aylanadi. Ushbu guruhga ma'naviy, axloqiy, estetik, mafkuraviy, xuquqiy, jismoniy, ekologik, iqtisodiy va b.k. mazmunda suhbatlar hamda namuna ko'rsatish metodlarini kiritish mumkin.

Ikkinchi guruh metodlari yordamida o'quvchida ma'naviy mazmunga oid xarakteristikalar hosil qiladi. O'quvchi xulqida ijtimoiy tarbiyaning mazmuniga muvofiq ma'naviy otadlar asosida faoliyat zaminida tarkib topadi.

Faoliyat o'quvchilarning ijtimoiy munosabat va ijtimoiy xulq - atvor tajribasi bilan boyituvchi muhim manba bo'lib hisoblanadi. Ikkinchi guruh metodlari orasida pedagogik talab metodi ahamiyatlidir. Pedagogik talab turli vazifalarning bajarilishi, ya'ni ijtimoiy xulq - atvor me'yorini ifodalash, u yoki bu faoliyatda qatnashib bajarilishi, zarur bo'lgan aniq bir vazifani amalga oshirish, u yoki bu harakatni olib borishga undovchi bo'lishi mumkin.

Talablar bevosita, yoki bilvosita qo'yilishi mumkin. Bevosita talablar qat'iy buyruq, yoki ko'rsatma, ishchanlik, yo'l - yo'riq beruvchi tavsifidagi ko'rinishda bo'ladi. Bilvosita talablar kechinma, intilish tuyg'usini uyg'otish ko'zda tutilgan holda maslahat, iltimos, ta'na qilish, faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg'otish tarzida namoyan bo'ladi. Talablar o'quvchida u, yoki bu darajada ong, asos, maqsad hamda e'tiqod mavjudligini nazarda tutadi. Ayni vaqta talaba o'quvchilarga nisbatan qo'yilayotgan talablarning me'yorida bo'lishiga qat'iy ahamiyat berishi lozim.

Talaba tomonidan qo'llanilayotgan talablar bora - bora jamoa talabiga

aylanadi. Jamoa talabi ijtimoiy fikr tarzida namoyon bo'ladi. Jamoa (jamaotchilik) fikri o'zida jamoaning muayyan faoliyati, voqea – hodisaga nisbatan beriladigan bahoni, yoki muhokama natijasini ifodalaydi va faol – ta'sir kuchi bo'lib qoladi.

Foydali faoliyat va maxsus tashkil qilinadigan vazifalar jarayonida ijobiy xulq – atvor xarakterlariga o'rgatib boriladi.

O'rgatish – bu ijtimoiy xulq – atvorni odatiy shaklga aylantirish maqsadida o'quvchilar tomonidan rejali va tizimli tarzda tashkil etiladigan turli harakatlar, tashkil etiladigan amaliy ishlarga undovchi faoliyatdir.

O'rgatish o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishning barcha bosqichlarida samarali vosita sanaladi.

Faoliyatda mashqlar mehnat, ijtimoiy faoliyat, jamoa faoliyati hamda o'zaro munosabat odatlarini tarbiyalashga qaratilganligidir. Mashq qilish o'rgatish bilan yaqin aloqada bo'ladi.

Agar, o'rgatib borish negizida bolaning faoliyat jarayonini egallashi yotsa, u holda mashq qilish faoliyati shaxs uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Mashqlantirish o'rgatib borishga suyangan holda ko'p bora takrorlashni mustahkamlashni va takomillashtirib borishni nazarda tutadi, bular esa, bora – bora ijtimoiy xulq – atvorning asosi bo'lib qoladi.

Tarbiyaviy amaliyotda ko'pincha maxsus pedagogik vaziyatlarni yaratish keltirish zaruriyati tug'iladi, bunda ahloqiy xal qilishni mustaqil tanlash uchun imkon bo'ladi. Pedagogik vaziyatlarda o'quvchilar o'z fikri va xulq – atvorini qayta o'zgartirishi lozim bo'lgan sharoit yaratiladi.

Ikkinchi guruh metodlari orasida musoboqa o'quvchilar amaliy faoliyatlarini tashkil qilish metodlari samaradorligini oshirishning zarur va muhim sharti hisoblanadi. Musoboqa faoliyatining barcha sohalarida o'quvchilarning faolligi va ijodkorligini rivojlantirishga, o'quvchilar jamoasi faoliyatini muayyan maqsadga yo'naltirishga ko'maklashadi. Musoboqa to'g'ri tashkil qilinganda jamoa xissi muvaffaqiyatli shakllanadi, intizom va o'quvchilarning uyushqoqligi

musoboblantiradi.

Musoboqa alohida faoliyat turi bo'yicha, shuningdek, tizimli tarzda ham uyushtiriladi: chamonchi, eng yaxshi sinf, eng yaxshi guruh, eng yaxshi jamoa, eng yaxshi maktab va x.k.

Tarbiya jarayonida o'quvchilarning o'zlari tashabbus va g'ayrat ko'rsatishi asosida musoboqani tashkil etishlariga, uning sharti va ko'rsatkichlarini ishlab chiqishlarga erishish muhimdir.

Shuningdek, jamoaning umumiy muvaffaqiyati, qabul qilingan majburiyatning bajarilishi, musoboqa natijalarini stendlarda aks etishini ta'minlash o'g'risida g'amxo'rlik qilish zarur.

Musoboqa rasmiy axborotlar uchungina tashkil etish maqsadga muvofiq emas. Jamoatchilik fikri musoboqa faoliyatining muhim asosi bo'lib qoladi.

Birinchi va ikkinchi guruh metodlarining o'zaro bog'liq holda qo'llanilishi orqali ong va xulq birligi yuzaga keladi, ammo bu o'z - o'zidan vujudga kelmaydi, balki o'qituvchining tashkilotchilik mahorati hamda uning o'quvchi ongi, xulqiga ta'sir etayotgan vositalar xususiyatlari, ahamiyatini ko'ra olishiga bog'liq.

Bir so'z bilan aytganda bugungi o'quvchi tarbiya natijasida ertangi komil inson, ya'ni jamiyatning barkamol a'zosiga aylanadi. Buning uchun uning ongi va tafakkur rivojlanib, ijobiy fazilatlarini o'zida shakllantirib borishi lozim.

Xo'sh, inson ongi nima va u borliqni, atrof - muhitni anglashi uchun, qanday faoliyat darajasiga yetishi kerak?

O'z-o'zini baholash mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'quvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlashtirish zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin o'quvchini bunga yetarli tayyorlash mumkin. Shu bois o'quvchi irodali bo'lishi, o'z burchini tushunishi, tahsil va tarbiya olish uchun sababli asos bo'lishi, ya'ni, tarbiyalanishni xohlashi, o'zini o'z-o'zidan, atrofigilarning ko'zi bilan ko'rish va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi lozim.

O'z-o'zini baholash o'quvchi uchun shaxsiy imkoniyatlarini hisob-kitob

qilish, o'ziga chetdan turib xolisona baho berish, o'zidan qoniqish hosil qilishda yordam beradi.

Izohlash – tarbiyalanuvchiga hissiy-og'zaki ta'sir etish usuli. Izohlashning hikoya va tushuntirishdan farqlanadigan muhim belgisi muayyan guruh, yoki alohida shaxsga yo'naltirilganligidir.

Ushbu metodni qo'llash sinf o'quvchilarining umumiy, yoki jamoa a'zolarining shaxsiy xususiyatlarini bilishga asoslanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ish olib borishda izohlashning elementar usul va vositalari qo'llaniladi: «Shunday harakat qilish kerak», «Hamma shunday qiladi». O'smirlar bilan ishlaganda ma'naviy-axloqiy tushunchalarning ijtimoiy ahamiyati va ma'nosini izohlash zarur.

Izohlash quyidagi holatlarni yuzaga keltirish uchun qo'llaniladi:

- 1) yangi ma'naviy-axloqiy sifatlar, yoki xulq ko'nikmalarini tarkib topirish va mustahkamlash;
- 2) tarbiyalanuvchilarning sodir etilgan muayyan hodisa (masalan, sinf o'quvchilari ommaviy ravishda darsga kelmaganlari)ga to'g'ri, og'li munosabatni hosil qilish.

o'quvchi ruhiyatiga sezilarsiz holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishonitirishdan tarbiyalanuvchi ma'lum ko'rsatmani qabul qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Markaz metoddan boshqa metodlarning ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularni ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli bo'lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va huquqiy mavzular («Did haqida bahs», «Mashhur bo'lish yo'llari», «Biz madaniyatli kishilarmizmi?» va hokazolar)da o'tkaziladi. Munozara turli nuqtai nazarlar to'qnashgan vaziyatlarda o'quvchilarda ma'lum hodisaga nisbatan ishonch hosil qilishga yordam beradi.

Munozara asosida turli qarashlar yotadi. Bahs ijobiy natija berishi uchun

puxta tayyorgarlik ko'rish maqsadga muvofiq. Munozara uchun mustaqil mulohaza va qarashni yuzaga keltiruvchi 5-6 ta savol tayyorlanadi. Ushbu savollar bilan munozara ishtirokchilari oldindan tanishtiriladi. Ba'zan tarbiyachi munozara ishtirokchilarini o'zi tayinlashi ham mumkin.

Chiqishlar jonli, erkin va qisqa bo'lishi zarur. Matnni yozish kerak emas, agar shunday holat yuz bersa munozara zerikarli tus oladi. Pedagog munozara ishtirokchilariga fikrlarini ixcham, asosli va dalillar asosida bayon etishga yordam beradi.

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

Talaba hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. O'quvchilar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi.

Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish o'quvchi uchun ongli, ijobiy jarayondir. Mashq natijasida ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlaridir. O'rgatish bir necha izchil harakatlar yig'indisidir. Talaba bu harakatlarni ko'rsatib berishi, tushuntirishi, kuzatishi lozim.

qilish, o'ziga chetdan turib xolisona baho berish, o'zidan qoniqish hosil qilishda yordam beradi.

Izohlash – tarbiyalanuvchiga hissiy-og'zaki ta'sir etish usuli. Izohlashning hikoya va tushuntirishdan farqlanadigan muhim belgisi muayyan guruh, yoki alohida shaxsga yo'naltirilganligidir.

Ushbu metodni qo'llash sinf o'quvchilarining umumiy, yoki jamoa a'zolarining shaxsiy xususiyatlarini bilishga asoslanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ish olib borishda izohlashning elementar usul va vositalari qo'llaniladi: «Shunday harakat qilish kerak», «Hamma shunday qiladi». O'smirlar bilan ishlaganda ma'naviy-axloqiy tushunchalarning ijtimoiy ahamiyati va ma'nosini izohlash zarur.

Izohlash quyidagi holatlarni yuzaga keltirish uchun qo'llaniladi:

1) yangi ma'naviy-axloqiy sifatlarni, yoki xulq ko'nikmalarini tarkib toptirish va mustahkamlash;

2) tarbiyalanuvchilarning sodir etilgan muayyan hodisa (masalan, sinf o'quvchilari ommaviy ravishda darsga kelmaganlari)ga to'g'ri, o'ng munosabatni hosil qilish.

O'quvchi ruhiyatiga sezilarsiz holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishonitirishdan tarbiyalanuvchilarni ma'lum ko'rsatmani qabul qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan boshqa metodlarning ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularni ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli bo'lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va huquqiy mavzular («Did haqida bahs», «Mashhur bo'lish yo'llari», «Biz madaniyatli kishilarmizmi?» va hokazolar)da o'tkaziladi. Munozara turli nuqtai nazarlar to'qnashgan vaziyatlarda o'quvchilarda ma'lum hodisaga nisbatan ishonch hosil qilishga yordam beradi.

Munozara asosida turli qarashlar yotadi. Bahs ijobiy natija berishi uchun

puxta tayyorlik ko'rish maqsadga muvofiq. Munozara uchun mustaqil mulohaza va qarashni yuzaga keltiruvchi 5-6 ta savol tayyorlanadi. Ushbu savollar bilan munozara ishtirokchilari oldindan tanishtiriladi. Ba'zan tarbiyachi munozara ishtirokchilarini o'zi tayinlashi ham mumkin.

Chiqishlar jonli, erkin va qisqa bo'lishi zarur. Matnni yozish kerak emas, agar shunday holar yuz bersa munozara zerikarli tus oladi. Pedagog munozara ishtirokchilariga fikrlarini ixcham, asosli va dalillar asosida bayon etishga yordam beradi.

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

Talaba hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. O'quvchilar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi.

Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish o'quvchi uchun ongli, ijobiy jarayondir. Mashq natijasida ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlaridir. O'rgatish bir necha izchil harakatlar yig'indisidir. Talaba bu harakatlarni ko'rsatib berishi, tashuntirishi, kuzatishi lozim.

Tarbiya amaliyotida mashq qilishning turli xili mavjud:

1) faoliyatda mashq qilish;

2) kun tartibi mashqlari;

3) maxsus mashqlar.

Faoliyatda mashq qilish mehnat, ijtimoiy hamda jamoa faoliyatini tashkil etish va o'zaro munosabatni yo'lga qo'yish odatlarini tarbiyalashga qaratilganidir. Kun tartibi mashqlari belgilangan kun tartibiga amal qilish, shu bilan bog'liq istak va harakatlarni boshqarish, ish va bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish odatiga o'rgatadi. Maxsus mashqlar madaniy xulq ko'nikma va malakalarini hosil qilishni mustahkamlaydi.

Topshiriq o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul. O'quvchilarning topshiriqlarni jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega.

O'quvchilar o'z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar, Mehnat qilish o'quvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

***Pedagogik talab** - turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari.*

Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi, yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy ta'sir berish asosida unga ishonch bildirish, ko'nglini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. Talaba har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglay olishi zarur. Shundagina o'quvchi o'zining kamolga yetayotganligini his qiladi, unda o'z kuchiga nisbatan ishonch paydo bo'ladi. Uni hurmat qilishadi.

unga ixtiyor badi, uning fikrlari bilan qiziqishadi, unga quloq solishadi, demak, u jamoada o'z o'rniga ega. Talaba ana shunday holatning yuzaga kelishi uchun rag'batlantiruvchi mullardan foydalanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Tarbiya jarayonida mutafakkirlarimizning ta'limotlaridan qanday foydalanish mumkin?
2. O'quvchilarni tarbiyalashda milliy qadriyatlarning o'rnini qanday?
3. O'quvchilarni tarbiyalashda umuminsoniy qadriyatlarning o'rnini izohlang.
4. Tarbiya jarayonining qoidalarini asoslang.
5. Tarbiya tarixiy-ijtimoiy tajribaga suyanadi degan tushunchani izohlang.

Mustaqil ishlar uchun topshiriqlar

1. Tarbiyaning ko'p qirrali ekanligini izohlang.
2. Tarbiyaning turlariga izoh bering.
3. O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla va ta'lim muassasasining o'rnini qanday?
4. Ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonini tavsiflang.
5. Tarbiya borasidagi boy tajribalarga tayanish g'oyasini izohlang.

Testlar

1. Tarbiya tamoyillari (prinsiplari) to'g'ri ko'rsatilgan javobni ko'rsating.

- A) Ilmiylik, sistematilik, izchillik
- B) Onglilik, aktivlik, mustaxkamlik
- C) Tarixiylik, rejaliilik
- D) Maqsadga qaratilganlik, shaxsni jamoada, jamoa uchun va jamoa orqali tarbiyalash, bolaga qo'yilgan talablar birligi, bolaning ish xususiyatlarini hisobga olish, tarbiyaviy ta'sirning izchilligi, o'zviyligi.

Tarbiya amaliyotida mashq qilishning turli xili mavjud:

- 1) faoliyatda mashq qilish;*
- 2) kun tartibi mashqlari;*
- 3) maxsus mashqlar.*

Faoliyatda mashq qilish mehnat, ijtimoiy hamda jamoa faoliyatini tashkil etish va o'zaro munosabatni yo'lga qo'yish odatlarini tarbiyalashga qaratilgan. Kun tartibi mashqlari belgilangan kun tartibiga amal qilish, shu bilan bog'liq istak va harakatlarni boshqarish, ish va bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish odatiga o'rgatadi. Maxsus mashqlar madaniy xulq ko'nikma va malakalarini hosil qiladi, mustahkamlaydi.

Topshiriq o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul. O'quvchilarning topshiriqlarni jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega.

O'quvchilar o'z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar, Mehnat qilish o'quvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab - turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari.

Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi, yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy ba'ho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'nglini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. Talaba har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglay olishi zarur. Shundagina o'quvchi o'zining kamolga yetayotganligini his qiladi, unda o'z kuchiga nisbatan ishonch paydo bo'ladi. Uni hurmat qilishadi.

unga shoulishadi, uning fikrlari bilan qiziqishadi, unga quloq solishadi, demak, u jamoada o'z o'rniga ega. Talaba ana shunday holatning yuzaga kelishi uchun rag'batlantiruvchi muallardan foydalanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Tarbiya jarayonida mutafakkirlarimizning ta'limotlaridan qanday foydalanish mumkin?
2. O'quvchilarni tarbiyalashda milliy qadriyatlarning o'rnini qanday?
3. O'quvchilarni tarbiyalashda umuminsomiy qadriyatlarning o'rnini izohlang.
4. Tarbiya jarayonining qoidalarini asoslang.
5. Tarbiya tarixiy-ijtimoiy tajribaga suyanadi degan tushunchani izohlang.

Mustaqil ishlar uchun topshiriqlar

1. Tarbiyaning ko'p qirrali ekanligini izohlang.
2. Tarbiyaning turlariga izoh bering.
3. O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla va ta'lim muassasasining o'rnini qanday?
4. Ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonini tavsiflang.
5. Tarbiya borasidagi boy tajribalarga tayanish g'oyasini izohlang.

Testlar

1. Tarbiya tamoyillari (printslari) to'g'ri ko'rsatilgan javobni ko'rsating.

A) Ilmiylik, sistemalilik, izchillik

B) Onglilik, aktivlik, mustahkamlik

C) Tarixiylik, rejalilik

D) Maqqsadga qaratilganlik, shaxsni jamoada, jamoa uchun va jamoa orqali tarbiyalash, bolaga qo'yilgan talablar birligi, bolaning ish amaliyatlari xisobga olish, tarbiyaviy ta'sirning izchilligi, mavjligi.

2. Tarbiya metodlarini aniqlang.

- A). Bayon qilish, reproduktiv, muammoli
- B). Ijtimoiy ongni shakllantirish, ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirish, rag'batlantirish va jazolash
- C). O'quv materiallarni og'zaki bayon qilish, ko'rgazmali, amaliy-

mashg'ulot

- D). Tushuntirish

3. Tarbiyaviy ishlarning ilmiy-tadqiqot metodlarini aniqlang.

- A). O'quvchilar faoliyatining natijalari va o'quv tarbiya masalalari, xujjalarni o'rganish, modellashtirish, interv'yu, anketa, kuzatish, suxbat, pedagogik eksperiment.

- B). Ko'rgazmali, og'zaki, laboratoriya

- C). Tarbiyalovchi vaziyatlar, pedagogik talab, o'mak

- D). Reprodukativ, mashq o'rganish

4. Tarbiya vositalariga nimalar kiradi?

- A). Suhbat, nazariy mashg'ulot, o'mak

- B). O'yin, o'quv, mehnat, sport, ko'rgazmali ko'llanma, badiiy adabiyot, san'at asari, UKK, TV

- C). Axborotlar, etik suxbat, estetik suxbat

- D). Laboratoriya, eksperiment, seminar

5. Tarbiya qanday hodisa?

- A). Tarbiya - bola shaxsini shakllantiruvchi xodisa

- B). Tarbiya - bolalarni o'rganuvchi xodisa

- C). Tarbiya - ijtimoiy xodisa bo'lib, kishilik jamiyatini paydo bo'lishi bilan paydo bo'lib, yoshlarni xayotga va mehnatga tayorlaydi.

- D). Tarbiya - ma'lumot beruvchi xodisa

6. Tarbiya mazmunini ifodalovchi fikrni aniq ko'rsating.

- A). Tarbiyaning yoshlar ongida ta'sir ko'rsatishni belgilovchi jarayon

- B). Yoshlarning ruxiyatiga ta'sir qilish va tarbiyaning aniq maqsadlarini ifodalovchi jarayon

- C). Muayyan jamiyat tomonidan ijobiy deb xisoblanadigan fazilatini tarbiyalanuvchi ongiga sindirish, uning ruxiyatiga ma'lum maqsadga kura tizimli ta'sir ko'rsatish jarayonidir
- D). Jamiyatdagi hodisalarga ijobiy munosabatda tarbiyalash jarayonidir.

7. Kuzatish usulining turlarini ayting.

- A) Tabiiy va ilmiy kuzatish
- B). Gurux ichida kuzatish
- C). Yakka xolda kuzatish
- D). Sezdirmasdan kuzatish

8. Tarbiya tamoyillari (tamoyillari) to'g'ri ko'rsatilgan javobni ko'rsating.

- A) Ilmiylik, ~~statemalilik~~, izchillik
- B) Onglilik, aktivlik, mustahkamlilik
- C) Tarixiylik, rejalilik
- D) Maqsadga qaratilganlik, shaxsni jamoada, jamoa uchun tarbiyalash, bolaga qo'yiladigan talablar birligi, bolani yosh xususiyatlarini hisobga olish

9. Tarbiyadagi asosiy g'oya «Yo hayot – yo mamot, yo majot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir» deb mushohada qilgan ma rifatparvar kim?

- A). Muqimiy
- B). Navoiy
- C). A. Avloniy
- d). Shakuniy

10. Tarbiya jarayonida maqsad va vazifalar chegarasi.

- A) Bir necha maqsad va vazifa
- B) Bir vazifa bir qancha maqsad
- C) Bir maqsad va bir necha vazifa

2. Tarbiya metodlarini aniqlang.

- A). Bayon qilish, reproduktiv, muammoli
- B). Ijtimoiy ongni shakllantirish, ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirish, rag'batlantirish va jazolash
- C). O'quv materiallarni og'zaki bayon qilish, ko'rgazmali, amaliy-

mashg'ulot

- D). Tushuntirish

3. Tarbiyaviy ishlarning ilmiy-tadqiqot metodlarini aniqlang.

- A). O'quvchilar faoliyatining natijalari va o'quv tarbiya masalalari, xujjatlarni o'rganish, modellash, intervyu, anketa, kuzatish, suxbat, pedagogik eksperiment.

- B). Ko'rgazmali, og'zaki, laboratoriya

- C). Tarbiyalovchi vaziyatlar, pedagogik talab, o'mak

- D). Reproaktiv, mashq o'rganish

4. Tarbiya vositalariga nimalar kiradi?

- A). Suhbat, nazariy mashg'ulot, o'mak

- B). O'yin, o'quv, mehnat, sport, ko'rgazmali ko'llanma, badiiy adabiyot, san'at asari, UKK, TV

- C). Axborotlar, etik suxbat, estetik suxbat

- D). Laboratoriya, eksperiment, seminar

5. Tarbiya qanday hodisa?

- A). Tarbiya - bola shaxsini shakllantiruvchi hodisa

- B). Tarbiya - bolalarni o'rganuvchi hodisa

- C). Tarbiya - ijtimoiy hodisa bo'lib, kishilik jamiyatini paydo bo'lishi bilan paydo bo'lib, yoshlarni xayotga va mehnatga tayorlaydi.

- D). Tarbiya - ma'lumot beruvchi hodisa

6. Tarbiya mazmunini ifodalovchi fikrni aniq ko'rsating.

- A). Tarbiyaning yoshlar ongida ta'sir ko'rsatishni belgilovchi jarayon

- B). Yoshlarning ruxiyatiga ta'sir qilish va tarbiyaning aniq maqsadlarini ifodalovchi jarayon

C). Muavyan jamiyat tomonidan ijobiy deb xisoblanadigan fazilatini
tarbiyalanuvchi ongiga sindirish, uning ruxiyatiga ma'lum maqsadga
kimi ta'sir ko'rsatish jarayonidir

D) Jamiyatdagi xodisalarga ijobiy munosabatda tarbiyalash jarayonidir.

7. Kuzatish usulining turlarini ayting.

A) Tabiiy va ilmiy kuzatish

B). Gurux ichida kuzatish

C). Yakka xolda kuzatish

D) Sezdirmasdan kuzatish

8. Tarbiya tamoyillari (tamoyillari) to'g'ri ko'rsatilgan javobni

ko'rsating.

A) Ilmiylik, sistemalilik, izchillik

B) Onglilik, aktivlik, mustahkamlilik

C). Tarixiylik, rejalilik

D) Maqsadga qaratilganlik, shaxsni jamoada, jamoa uchun tarbiyalash,
bolaga qo'yiladigan talablar birligi, bolani yosh xususiyatlarini hisobga olish

9. Tarbiyadagi asosiy g'oya «Yo hayot – yo mamul, yo najot – yo
halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir» deb mushohada qilgan
ma rifatparvar kim?

A). Muqimiy

B). Navoiy

C). A. Avloniy

d). Shakuriy.

10. Tarbiya jarayonida maqsad va vazifalar chegarasi.

A) Bir necha maqsad va vazifa

B) Bir vazifa bir qancha maqsad

C) Bir maqsad va bir necha vazifa

AXMETJANOV MANSUR MAXMUDOVICH – pedagogika fanlari nomzodi, professor. Buxoro muhandislik – texnologiya institutining Ichki nazorat va monitoring bo'limi boshlig'i, o'rindoshlik sifatida «Ijtimoiy fanlar» kafedrasi professori, 160dan ortiq ilmiy-uslubiy ishlar, 6ta o'quv qo'llanma, 2ta monografiya va pedagogika fanidan o'qitish texnologiyasi bo'yicha majmua muallifi hamda rahbarligida 1ta fan nomzodi chiqarilgan. O'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini oshirish yo'nalishida ilmiy ishlar olib bormoqda.

OLIMOV SHIRINBOY SHAROFOVICH – pedagogika fanlari doktori, professor. Buxoro Davlat universiteti «Pedagogika» kafedrasi mudiri, 120dan ortiq ilmiy-uslubiy ishlar, 5 ta o'quv qo'llanma, 4 ta monografiya va pedagogika fanidan o'qitish texnologiyasi bo'yicha majmua muallifi. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash texnologiyalari yo'nalishida ilmiy ishlar olib bormoqda.

